

EGĀN

3-4

1984

Suplemento de Literatura del Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País

Redacción: Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo», Palacio de la Diputación Foral de Guipúzcoa

Patrocinio: Excm. Diputación Foral de Guipúzcoa

SUMARIO

	Pág.
PATXI UNZURRUNZAGA, ITXAROPENA ARGITALETXEAREN SORTZAILEA: J. San Martín	5
XVIII. MENDEKO LIRIKA HERRIKOIAREN SINBOLOGIAZ IKERKETA ESTRUKTURALA: J. Gabilondo	7
JON MIRANDE-ren ITXAROPEN-GUTUNAK: J. M. Satrustegi	69
A. TAPIES DONOSTIAN: J. San Martín	87
GARDUNARA (EMEKU ta EMEZAL): F. Krutwig	91
 OLERKIAK	
NEGARREZ: Josu Báez	101
ZEZEN LARRUA (iharraipena): (S. Espru-ren La pell de brau Otsalarrek euskaratua)	103
AGINTZEN DIZUGU, ASTURIAS: X. Valdés (Otsalarrek euskaratua)	107
 KONTU KONTARI	
DRAGOIA ETA LABERINTOA: J. Urquijo	111
GIZONTZARRA (Kontua): M. Ugalde	123
MUSKARRA ETA KIRKILAK: J. Báez	135
 ADABAKIAK: J. S. M.	
Bertsolaritzaren hedakundeaz	143
Gure «penen» zabalkundea	143
Giputza	144
Geografia oztopo	145
 LIBURUAK	
ANJEL LERTXUNDI: J. S. M.	149
MANEX ERDOZAINZI-ETXART: Otsalar	151
JUAN MARTIN ELEXPURU: J. San Martín	154
«Intxaur azal baten barruan» eta «Eguberri amarauna», Puerto de Santa María-tik	156
JULIEN VINSON: J. S. M.	158
JOSE MARIA ETXEBARRIA: J. S. M.	159
PEDRO IGNACIO DE BARRUTIA: J. S. M.	161
 ANTZERKIA	
SARAKO LOREA: P. Larzábal	167
BIGARRENGO ADABAKIAK: K. Mitxelena	197

EGAN

EGAN

SANZ-ENEA UDAL LIBURUTEGIA

1018562

891.69 EGA

1984 3-4

M

SUMARIO

	Pag.
PATXI UNZURRUNZAGA: ITXAROPENA ARGITALETXEAREN BORTZAILEA: J. San Martín	5
IVELI MENCHENO: LIRIKA HERRIKOIAREN SINECLOGIAZ BERKETA ESTRUCTURALA: J. Quintana	7
JON MIRANDE: ITXAROPEN GUTUNAK: J. M. Ferrás 1991	20
X. YAKIS: DONDETIAN: J. San Martín	67
CAROLINA: TEMEKU SA EMEZAL: F. Kruberg	81
OLERRIAK	
NEGARREZ: Jone Sáez	101
IZEN LARRUA (Iturburu): IS. Espinosa: La pell de l'avi Oribarretak ezkerretan	103
AGINTZEN DIZUGU: ASTURIAK: X. Vaidía: Oribarretak ezkerretan	105
KONTU HONTAKI	
ORAZIOA EYA KANTERINA: J. Egozi	109
DIZIONTARIA DIZIONTARIA: J. Egozi	111
MUSKARRA ETA KONGRAK: J. Egozi	113
ABAKIAK: J. B. M.	
Bortzailetzako hainbatzuk	115
Guru-guru- zehaztuak	117
Geografia	119
Geografia orotara	121
LIBURUAK	
ANGEL LERTXUNDI: J. B. M.	123
MAMEX ERDOARRAZLETXANT: Oribarretak	125
JUAN MARTIN: ERDOARRAZLETXANT: Oribarretak	127
ERDOARRAZLETXANT: Oribarretak	129
ERDOARRAZLETXANT: Oribarretak	131
Comité de Redacción:	
ANGEL LERTXUNDI	
LUIS MICHELENA	
JUAN SAN MARTIN	
ARANTXA URRETAVIZCAYA	

PATXI UNZURRUNZAGA, ITRAROPENA
ARGITALETXEAREN SONTZAILEA

EGAN

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETIN
DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS

Dirección: Luis Michelena y Juan San Martín

Redacción: SEMINARIO URQUIJO DE FILOLOGIA VASCA
Palacio de la Diputación Foral de Guipúzcoa - SAN SEBASTIAN

EGAN

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETÍN
DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAÍS

Redacción: Luis Michelena y Juan San Martín

ISSN 0422-7328. Título Clave: EGAN

Depósito Legal: S S. 289 - 1958

Gráficas Echeverría · Easo, 47 - San Sebastián 1984

PATXI UNZURRUNZAGA, ITXAROPENA ARGITALETXEAREN SORTZAILEA

Aurtengo apirilaren 13an euskal literaturgintzak gure mende hontan izan duen eragileetariko bat galdu du Patxi Unzurrunzagaren heriotzaz. Patxi, Itxaropena argitaldariaren sortzailea bai zen.

Inprimategi horrek gure artean bere ospea badu ere, bere sortzaile eta nagusi izan den jaunak ez du izan behar haina ospe, zeren bera ez bai zen idazlea. Horregatik, egunkariak ere kasu guti egin zioten bere heriotzaren berria ematean. Zarautzen izan ziren hiletetan euskal kulturgintzan ari direnen hutsunea nabaritu zen. Aldizkariak ere jaramon guti egingo dioten ustean, *Egan*-en nolabait hutsune hori bete nahi genuke, horrenbeste merezi zuenez.

Patxi Unzurrunzaga Donostian jaioa zen 1907. urtean. Editorial Vasca argitaletxean aritu zen makinista eta gerra aurretxoan hasi zen bere kontura, Zarautzen Itxaropena argitaldaria sortuz.

1934. urtean Itxaropena moldiztegitik irten ziren Orixeren *Barne muiñetan*, Zaitegiren *Tori nire edontzia* eta Barandiaranen *Euskalerriko Leen-gizona*. Azken bi hauek Estornestarren Beñat Idaztiak editorearenak baziren ere. Gainera, editore hau izan zen Zabalkundea sorta sortu zuena eta, gerra aurrean, besteak beste, Bernardo Estornés beraren Euskalerriko historia bat euskaratua eta Txomin Aguirreren *Garoa* birargitaratua.

Baina gerra ostean izan zituen Unzurrunzagak bere urterik latzenak. Lanik apenas falta zitzaion, industrietatik anitz lortzen zuenez, baina euskarazko liburuak argitaratu ezinak mintzen zuen gure gizona. Basarrik ongi zion bezala: «Bereak eta bi ikusi zitun Patxi'k gerra ondorengo urte aietan. Ain euskaltzale sutua zanez, eta liburuak argitaratzea bere lanbidea, pentsa nola ibili bearko zun. Gurutzean josita zegoen euskera. Azaltzeko modua egin nai zun Patri'k pixkaka, pixkaka. Euskal liburuak plazaratu nai zitun; benetako euskaltzaleen egarria ase nai zun. Nundik nora asi, etxeakoak eta kanpokoak ain gorrotogarri jotzen zuten urte negagarri aietan?... Askok zor diogu

euskaldunok il berria dan Patxi'ren osotasunari, aren euskaltzaletasunari. Ordurik estuen eta larrienetan bete zun bere eginkizuna, gizonki ta euskaldunki. Garai artan, euskeraz zerbait irakurri nai zunak, Itxaropena Argitaldariarengana jo bearra zeukan.»

Bai; euskaraz dotriña ateratzeagatik ere salakuntza izan zuen «kruzadagileengandik». Hura zen deabrukeria! Hala ere, Patxiren euskaltzaletasunak ez zuen amor ematerik. Horrela ba, 1946an lortu zuen *Argi Donea* kaleratzea. Argirik egin ote zion? Badirudi zerbaitxo baietz. Baina oraindik besta hiru urte beharko zituen gure literaturarentzat zerbait garrantzitsuagoa ateratzeko. Jose Artetxe eta biak jo zuten Rocamora jaunagana zuzenean eta 1949an lortu zuten Salvatore Mitxelenaren *Aranzazu*, *euskal poema* argitaratzea eta une berean Basarriren *Atano III*, *bere edestia bertsoan*.

Horrela ideki zuen Patxik gerraondoko liburugintzaren bidea. Eta, horri esker, handik urtebetegarrenera gerragatik gelditu zen Orixeren *Euskaldunak* poema argitaratzea lortu zuen. Gainera, 1950. urte berean, Etxaideren *Alos-torrea* eta *Basarri'ren bertso sorta*.

Urte haietan kasik bera bakarrik aritu zen Patxi, Artetxeren laguntza apur bat eta gainerakoan ezer ez. Ahaleginaren buruz, 1952an emango zion «Kuliska sorta» sailari hasiera, Plazido Mujikak alemaneratik itzuli zuen Svenson-en *Noni eta Mani* eta Emeterio Arreseren *Olerki berrizte* liburuak argitaratzeaz.

Baina ez hori bakarrik. Patxi Unzurrunzagak, orduko euskaltzaleen artean mentalitate idekietakoa zuen eta Arestiren *Harri eta Herri*, zen bezalakoa zelako, liburu saritua izanarren inon argitaratu ezinik zebilen eta ni izan nintzen orijinalak Patxiren eskuetan utzi zituena, eta ez zuen bultzada handirik behar liburuak plazaratzeko.

Euskarazko liburu asko argitaratu zituen irabazpenari begiratu gabe, agintarien aurrerako zekarten konpromisoari jaramonik egin gabe, euskararen etorkizunez eta bere kultur edukinez kezkatu. Lan garrantzitsua benetan Patxi Unzurrunzagak euskarazko liburugintzan egin zuena. Bere eragina kontuan hartzekoa da euskal literaturaren historian. Zeren literatura bultzatuko bada ez bait da aski idazlearen lan soila, hau garrantzitsuena bada ere, eta inguruan behar du argitaratzaile gogotsurik. Hori da guk Patxi Unzurrunzagari zor dioguna. G.B.

J. S. M.

AURKIBIDEA

	Pagina
1. ANTZINASMO	10
2. BARRERA	12
3. METODOLOGIA	14
1. ERDIAUTISIBITATE KUANTITATIBOEN	14
2. KORPUSA, BERE ERAKETA ETA ERABILERA	15
4. SINBOLOGIA	16
1. ERROMANTIZIEN EGITURAKETA KORTZA PREZEPTIBA OROKORRA	16
Joseba GABILONDO	
2. «MUTIA»-«MARRUKO HITZ SINBOLOGIA»	19
1. Zuzenak	19
3. «MUTIA» ETA BESTE KALIFIKATZAILER GUSTIAK	27
1. Beste kalifikatzaileak	27
2. Mutia erromantizkoak	34
5. LANDURE-KALIFIKATZAILERAK	35
1. Mutia teknikoak	35
2. Mutia erromantizkoak	40
6. ANIMALIA-KALIFIKATZAILERAK	40
1. Mutia teknikoak	40
2. Mutia erromantizkoak	49
7. LABURPEN GISA	61
8. AIZEN OGOSTAK	62
9. ONARRAK	63
10. BORDEN NORAKOK	64

AURKIBIDEA

	Página
1.—AINTZIN-ASMO	10
2.—SARRERA	12
3.—METODOLOGIA	14
1. EXHAUSTIBITATE Kuantitatiboa	14
2. KorpUSA, BERE ERAKETA ETA ERABILERA	15
4.—SINBOLOGIA	16
1. ERROMANTZEEN EGITURAKETA OROKORRA ETA ZATI BA- KOITZA PREZEPTIBA OROKORRAREN ARGITAN; SINBOLOGIA	16
2. «MAITIA» OINARRIZKO HITZ SINBOLIKOA	
1. Zergaitia	18
3. «MAITIA» ETA BESTE KALIFIKATZAILE GUZTIAK	
1. Beste kalifikatzaileak	27
2. Beren bereizgarri nagusiak	27
4. EGURATS-KALIFIKATZAILEAK	
1. Maila textuala	29
2. Maila semantikoa	34
5. LANDARE-KALIFIKATZAILEAK	
1. Maila textuala	38
2. Maila semantikoa	46
6. ANIMALI-KALIFIKATZAILEAK	
1. Maila textuala	48
2. Maila semantikoa	59
7. LABURPEN GISA	61
5.—AZKEN GOGOETAK	62
6.—OHARRAK	63
7.—NONDIK-NORAKOIA	

1.—AINTZIN-ASMO

Orain hemen argitara ematen dugun lan hau, bere sortze-gorabeherak direla medio ez da osoa eta gainera, lanak berak postulatzen duen titulu orokorrak salatzen duenez, partziala eta finkoa, froga baizik, teoria zabalago baten froga, edo bestela esanda teoria horretara garamatzen bidearen lehen pausoa.

Lan honen helburua horixe baita, iker-eremu askozaz zabalago bat bistaratu, iradoki. Horregatik lan honek teoria orokor bat postulatzen badu ere —hain zuzen iker-eremu hori bistaratzen eta iradokitzen duena— ez du teoria hori osorik frogatzen, bere ataletan bat bakarra ikertzen baizik. Eta hain zuzen ikertutako atal hori bihurtu nahi dugu teoria orokor horren froga, lehen pauso. Teoria hitz gutxitan esanik zera genuke: XVIII. mendeko lirika herrikoiak baduela sakonean prezeptiba literario orokor bat, bere izari guztiak abarkatu eta baldintzatzen dituena, osotasun literarioa emanik; beraz ez litzateke erromantze lirikoa bere atal batzutan bakarrik literario (sinbologia, errima, ...) bere osotasunean baizik.

Teoria orokor honetan aztertu dugun atal hori beraz, XVIII. mendeko erromantze lirikoaren sinbologia da. Agian «erromantze liriko» hitzak elkarren segidan irakurtzeak norbait harri lezake eta ez arrazoi faltaz. Izan ere XVIII. mendeko lirika herrikoiaren fenomenuari oraindik ere ez dakigu zein izen ezarri eta arazoa ez da gauerdiko hontzaren eztula, bertan erabakitzen baita lan honen arazorik garrantzitsuenetako bat. Dena den eta eritziak-eritzi geuk ohiturari jarraikiz izendaketa hau erabiliko dugu, ikerketa orokor batek auzia zertan den erotik erabakitzen ez duen artean. Geu alabaina susmo txar bat hasi gatzazkio izendaketa honi (erromantze lirikoak) hartzen; dena den joka dezagun zuhurtziaz eta lot gakizkion hobe beharrez orainartekoari. Eta ez dezagun proposa beste izenik oraingo egoera gehiago nahaspilatuko duenik, izan ere aukera badago: erromantze, khantore, balada. Jon Kortazarrek jadanik ondo planteiatu du arazoa eta agian «balada» izango diren hipotesia proposatu (*Jakin*, 24, 122.o.).

Guk oraingoz nahiz «erromantze» hitzaren desegokitasuna onartu, hitz hau erabili dugu; berriz diogu, behin betiko erabakia har dezagun arte, gauzak oraindik gehiago ez aldrebesteko asmo hutsez.

Harira itzulirik, hemen azaltzen dugun froga «XVIII. mendeko erromantze lirikoen sinbologia» zela genion. Eta hain zuzen sinbologia honen azterketaren bidez lehen aipatu dugun teoria orokor horretara iritsi nahi genuke: teoria horren arauera sinbologia hori, ez litzateke erromantzeek azaltzen duten alderdi estilistiko-literario bitxi eta bakararra, aitzitik erromantze hauek sortzen dituen prezeptiba orokor horren baitan barneratuko litzatekeen elementu bat gehiago besterik gabe baizik; beraz erromantze lirikoon azterketa egiterakoan prezeptiba orokor hau zedatu eta azertu beharko litzateke, bere osotasunean, beragan dauzkan elementu guztiak —eta bertan bat sinbologia genuke— kontutan hartuz eta ez orain artean egin den bezala, prezeptiba orokor honen osatzaile bat edo beste, isolaturik eta osotasunetik aterata gailenduz.

Nolabait ikuspegi hau eraberritu egin behar dugu, erromantze beren osotasunean duten sustrato estilistiko hori birpentsatu behar dugu eta bertatik abiatu, sakoneko egitura sortzaile komun horretatik abiatu, erromantzeen egitura literario-estilistikoa ulertzeko; Asmo honetan, lan hau aurkezten dugu, eta bertan sinbologia aztertzen. Besteak beste egiairi leial izan gakizkion eta esan, Jon Kortazarren eritzi eta iker-emaitzek jadanik teoria hau iradokitzen zutela baina nolabait esatekotan ez zela oraindik halaxe esplizitatu. Eskuarki egin ohi zen aipamen azala errefusatuz. Kortazarrek erromantzeen munduaren balio eta elementu literario ugari idoro ditu. Halere ez du —geure eritzi apalean— urrats erabakiorra eman, alegia erromantzeek prezeptiba orokor baten sormen direla esplizitatu, huts-hutsean zenbait elementu azertu baizik. Eta agian esplizitazio hori ez lortzearen arrazoia lan honetan aurki liteke, orain artean erabili den erizpidea ez baita exhaustiboa eta kuantitatiboa izan. Ez dira erromantzeetan azaltzen ziren elementu sinbolikoak exhaustiboki eta kuantitatiboki (berriz diogu) arakatu, hala erizpide maingua honen emaitza garbi dago; kualitatiboki elkarren desberdin ziren zenbait baliabide xehe aipatu dira eta aipamen huts honetan gelditu da kontua. Geu harantzako sartzen saiatu gara ezaugarri berriak idoro eta bistaratu, ikerketaren alderdi kuantitatiboaz batez ere baliatuta.

Amaitzeko esan dezagun beraz froga hemen datzala: sinbologiaren azterketa zehatzak prezeptiba orokor horretara irekitzen dizkigun bideak. Lan hau lehen urrats bezala aurkezten dugu, eta jadanik bere osotasunean erromantzeak aztertuko dituen ikerlanari ekin diogu. Lan hau asmoz behintzat, handigura da: orainartean jasotako guztia liburu eta argitalpen askotan barreiatua, bateratu egin nahi dugu. Era honetara jasota dauden erromantze guztien korpusa osatu nahi dugu, guztiak erizpide beraz bahetu eta jorratuz, denak liburu berean aurki daitezen; gainera bakoitzari behar zaizkion ohar eta informazioak erantsi, eta ondoren ulerterrez bihurtuko dituen euskara batuzko moldapen zabalaz hornitu.

Hala behin betiko XVIII. mendeko erromantze liriko guztien korpusa bere xehetasun guztiez izango dugu, eta bertatik abiatuko gara gure lan zabal horretara, ahalik eta xehekien erromantzeek behin betikoz ikerketa literario formal osoa izan dezaten.

Artikulu hau, lanean ari garen lan horren aurre-adierazle da. Berez, artikulu bihurtu aurretik, E.U.T.G.-n Euskal filologiako «ahozko literatura» asignaturan aurkeztu genuen lan txoa zen. Hemen txertatzerakoan zegoen-zegoenetan uztea erabaki dugu, bizpahiru ikututxo eginez textuinguru berri honetan izpirik gal ez zezan. Besterik gabe beraz hortxe gure lana:

2.—SARRERA

Orain artean aztertu ditugun lanetan, sinbologia, erromantzeetan azaltzen zen elementu osatzaile bat gehiago bezala aurkezten zen. Gainera eskuarki, nahiko eremu berezi, bitxi eta hertsia bezala, hots elementu erretoriko bat gehiago, besterik gabe, elementu gutxi batzuk osatua.

Guk aitzitik, gure azterketaren ondoren besterik ikusi dugu, arrunt ezberdina. Aurreko mendeetan jadanik, bazen, baina oraindik garatu eta umotugabea zegoen prezeptiba oso baten zatia. Prezeptiba hau, nolabait esatekotan, guztiz da orokorra, sinbologia barne hartzen duelarik.

Izan ere, XVIII. mendean prezeptiba orokor honek, bere goia jotzen du eta ia erretorika guztiz arautu, klitxetu eta kodetua bilakatzen da. Prezeptiba orokor honen barnean, sinbologia (urzoa, erresiñula, izarra, ...) ikusgarriena eta aztergarriena dateke, baina ez horregatik bakarra. Betiko adibideaz esplikatzekotan, sinbologia (orain artean ulertu denez, eta guk aurrerago definituko dugunez) iceberg edo izotzmendiaren punta besterik ez da, prezeptiba erretoriko horren mutur bitxiena.

Adibideetara jeitsiz, kasu, orain artean, ikerle guztiek (Kortazar irakurri dugu batez ere, Peillen ere zerbait, Haritschelhar halaber Etxahun buruzko lanean) hitzegin digute izarraz, urzoaz, erresiñulaz, liliaz, arrosaz, bortietako lainape eta elurrez, e.a. Baina inork ez du ezer esan «bihotza» eta «begia» (eta ez «begiak») hitzei buruz, inork ez du ezer esan «entzun» eta «ikusi» aditez, ez halaber, «pena», «malurra», «mundu», «sukar», «xedera», eta beste zenbait hitzez; hitzetatik egituretara pasatuz gero are gutxiago oraindik, eta egitura oso finkoak badirela ezin ukatu. Baina lehen genionez, ez dira gauza desberdin bi lehenik aipatuak eta azkenok; guztiok prezeptiba berari datzekio, denek dute kodifikazio eta klitxe bera, erretorika berari darraizkio. Azken finean XVIII. mendeko «lirika gortesauak» edo «erromantze» hauek lehengo mendeetan sortu, baino mende honetan goia joko duten prezeptiba literario orokor, egituratu eta burujabea dute bere sarkoneko egituran¹, eta sinbologia bertan barne sartu beharko da, agian elementurik adierazgarriena bezala, baina ez bakarra, ez eta hurrik ere. Gure lehen aportazioa beraz hau litzateke: sinbologia, errekurtso erretoriko isolatu eta noizbehinkako izatetik atera eta prezeptiba orokor eta totalizatzaile baten barnean sartu.

Lehen ideia hau ondo markatu ondoren gure lanaren nondik-norakoa definitzea errazagoa da. XVIII. mendeko erromantzeak, 35 erromantzez osatutako korpus zabalarekin, bi xedez burutu dugu lan hau. Lehenik, bestek markatutako sinbologia, korpus zabalagotik abiatuta bermatzea, onestea edo agian gaitzestea.

Bestetik geure emari berriak azaltzea eta ahal denetan izari berriak aurkitu eta bistaratzeko. Zerbait berririk egin dugulakoan hemen amaitzen dugu.

3.—METODOLOGIA

3.1. EXHAUSTIBILITATE KUANTITATIBOA

Sarreraren genionaren arauera orain artean ikertu den sinbologia guk korpus honetaz baliaturik gure kabuz aztertu dugu, aurreko lanak baitzetsi eta gaitzetsiz, behar zenean, eta ikuspegi berri bat ekarriz: formala eta estatistikoa.

Sinbologiaren arlo honetan ez dugu elementu berririk aterako, ia gehienak zuhurki aurrez ikertuak izan dira. Baina, eskuarki aipatu egin dira, zer esan nahi duten adierazi (ahal zenean) eta adibideren bat ezarri, kito. Ez dago aztertuta maila formalagoan. Hots, zein erromantzetan azaltzen den eta zeinetan ez; ez da adierazi, bakoitzean nor erabiltzen dituen (mutilak (=maitaleak) edo neskatxak), textuaren zein zatitan erabiltzen diren, bakarrik edo eta beste zenbait sinboloren laguntzaz, zer modulazio jasaten duen textutik textura, zenbat aldiz azaltzen diren, azalpen-kopuruaren arauera zeintzuk garrantzi gehiago duten zer distribuzio edo banaketa duten, banaketa honen araberrako zein funtzio betetzen duten, e.a.

Guk noski, ez dugu tesina bat egin nahi, eta beraz ez ditugu puntu guztiok zehatz-mehatz ikutu eta xehetu. Dena den behar hau badela adieraziz hildoa ireki dugu eta orain artean emangabeko zenbait datu eman nahiz, ahalik eta zehaztasun handiena lortu dugu, batez ere datu eta kopuruetan. Batez ere orainartean kopururik aitatu ez delako, beti maila kualitatiboan higitu da azterketa, eta bakarrik intuitiboki markatu dira presentzia nabarmenagoak eta ez hain nabarmenak. Eta izan ere, kopuruak bakarrik eman diezaguke, batzutan aldaketa kualitatibo bihurtzen den aldaketa kuantitatiboa.

Guzti honegatik saiatu gara, beti datuak, zenbakiak ematen, behintzat kopuru mailan arakatzekoa zen guztia, arakatu nahiz, asetu eta kolmatu nahiz, mukurru egin dezan.

Xede honi loturik, adibide guztiak hartu ditugu kontutan, eta guztiez jokatu dugu eritzia ematerakoan. Adibide (denak direnez, «adibide» hitza baino «kasu» hitza hobe dukegu), hobe beraz «kasu» badiogu, kasu hauei urik gehien ateratzeko asmotan, zenbait ohar ezarri diegu ondoan.

3.2. KORPUSA, BERE ERAKETA ETA ERABILERA

3.2.1. Juan M.ª Lekuonaren «Ahozko euskal literatura» liburuaren 74-75. orrialdeetan «6.3 eredu lirikoaren joerakoak (XVIII.m.)» izenburupean datozen 35 erromantzeez baliatu gara². Hala, erromantze bakoitzari zenbakikuntza edo numerazio bikoitza eman diogu. Lehenak geuk ezarria: 1... 35, hots 1-etik 35-era zenbatu ditugu liburuan azaltzen diren ordenean. Ondoan eta parentesi artean, liburu bertan erromantze bakoitzaren ondoan datorren oharraren zenbakia ezarri dugu: zenbaki hauek 69tik 104ra arte doaz. Beraz edozein adibide aipatzekotan zenbakikuntza bikoitza eramango du, hala nola: 1 (69), 2 (70), 3 (71), 35 (104).

Zenbakikuntza honen bidez erromantzea kokatu dugu. Bere ondoan, guk adibidetzat ematen dugun zati edo puska, erromantzearen zein lekutan doan jakiteko beste zenbakikuntza bikoitza erabili dugu; lehenak bertso edo ahapaldia adierazten du eta bigarrenak neurtziz edo bertsolerroa; beraz 1-1 lehen ahapaldiaren lehen neurtitza litzateke, 1-2 bigarrena, e.a.

Oraindik aipatuko ditugun kasu eta zatiak osoro zehaztuak eta xeheak izateko beste datu bat atxeki diegu; hots zati hori nork esaten duen (K-kontalariak, M-mutil maitaleak, N-neskatxak) eta nola esaten duen (K-kontakteta, E-elkarrizketa). Beraz M-E jartzen badugu, *mutil maitalea* gure zati horretan norbaitekin elkarrizketatzen dela esan nahi du; hurrengo zatian N-E badugu, neskatxarekin elkarrizketatzen zela jakingo dugu.

Orain artean aipatu ditugun hiru anotazioak (1 (69), 1-1, M-E) adibidearen ezkerretan idatzi ditugu eta hiru anotazio hauek, aipatzen dugun zatia lekutu egiten dute.

3.2.2. Halere, azpian, adibidearen azpian beste hiru anotazio ezarri ditugu, adibidea guztiz jorratu nahirik. Beste hiru anotazio hauek ez, dute zatia lekutzen, erromantzea zer motatakoa den adierazten baizik Izan ere zatia non dagoen jakinda, interesgarria da «non» hori nolakoa den jakitea, hiru anotazioak horretara doaz. Lehenak, erromantzearen luzera ematen digu; hiru ahapaldi (3a) sei ahapaldi (6e), X ahapaldi (Xa), e.a. Bigarren anotazioak erromantzea zuberotarra den (+S) ala ez (-S) adierazten digute³. Hirugarrenak aldiz erromantzearen nondik-norakoa, edo eta ekintzak zer ondorio duen:

- +O: Ondo amaitu da, maitaleak neskatxa lortu du.
- O: ez da Ondo amaitu, neskatak maitalea gaitzetsi egin du.
- +Bor: maitaleak lortu du nahi zuena (+O) baina neskatxa Bortxatuz (+Bor).
- +M': lehen maitaleaz gainera (M), beste bat ere bada (M'). Neskatak, lehena gaitzetsiz bigarrena hartzen du⁴.
- +G.F: neskatak «Galdu egin du lehen *Floria*» (=birjinitatea).
- +F.F: maitale edo senarrak *Fideltasun Froga* eskatu dio.
- +Ama: amak parte hartzen du zeharkako antagonista gisa.
- Besterik gabe goazen azterketaren lehen zatira: sinbologia.

4.—SINBOLOGIA

4.1. ERROMANTZEEN EGITURAKETA OROKORRA ETA ZATI BAKOITZA PREZEPTIBA OROKORRAREN ARGITAN; SINBOLOGIA.

— Sinbologia, lehen genion, eta berriz ere esan beharko dugu, erretorika orokor horren barnean kokatzen da. Hainbat alditan esan dugunez, frogatu ere egin beharko da beraz.

— Oro har, erromantze liriko hauek, mutil maitale (M) eta neskata (N) baten arteko gorabeherak izaten dira. Lehen puntu hau kontutan harturik, erromantze lirikootan, hiru dira batez ere elementu osatzaileak:

1.—leku-denborak, edo kokatze-ardatzak.

2.—pertsonaiak, eskuarki bi: M eta N.

— batzutan laguntzailerik izaten da (txoria) (gero eztabai-datuko dugu).

— bestetan ere antagonista: ama (aita)⁵.

3.—pertonaien arteko elkarrizketa dialektikoa: M(mutilak)-k, N(neskatxaren)-ren maitasuna lortu nahiz.

beraz hiru elementu hauek osatzen eta mukuru egiten dute erromantzea.

— Hiru elementu hauek, beti, ez dira zuzenean emango. Eta hemen dator gure baieztapena: hiru elementuok erretorika bakar, homogeneo eta orokorrak betetzen eta arautzen ditu, eta beraz erretorika edo agian hobe prezeptiba honen arabera emanda daude; erromantzea bere osotasunean, sakoneko egitura berak sortzen du, ez dago elementurik beragandik kanpo, bere itxuraketatik kanpo. Hiru elementuok tratamendu klitxetu berezia dute. Hala, bigarren elementua hartzen badugu, hots pertsonaiak, eta bertan neskatxari lotzen bagatzaizkio agudo konturatuko gara orainartean «sinbologia» zeritzona, dena arautzen duen erretorika orokor honen barnean, neskatxari dagozkion ezaugarri eta klitxeak osatzen duten atala dela; hots sinbologia, neskatxari ematen zaion tratamendu erretorikoa da.

— Baina noski, horrek ez du esan nahi, «sinbologia» aztertu ondoren (neskatxa itxuratzeko erabiltzen diren «klitxeak» aztertu ondoren) erromantzeen prezeptiba osoa, agortu dugunik, ez eta gutxiago ere! Oraindik ez dakigu, beste pertsonaiek, eta beste bi elementuek (1-leku denborak eta 3-elkarrizketa dialektikoak) zein tratamendu erretoriko jasaten duten, eta beraz beste bi elementu hauek deskribatzen ez ditugun artean, ez dago erromantze-erretorika hori, bere osotasunean deskribatu eta agorturik; oraindik azterketa ez genuke amaitu.

— Horregatik, hemen markatutako eskema orokor hone-tatik abiatuta, sinbologia, elementu bat gehiago bezala kontsideratu behar dugu, ez du erretorika osoro ahitzen, ez eta edeten.

— Horiek horrela, esan beharra dago, neskatxari dagokion erretorika zatia, bere klitxe multzoa, oparoena, ederrena, bixiena eta ugariena dela, eta beraz erraz dela ulertzen zergaitik orainartean batez ere erromantze-erretorika honen zati hau landu den gehienik eta berak eman dituen emaitzik pozgarienak.

— Nolabait frogatu badugu, erromantzeen orokortasun hirukoitz horretan «sinbologia» bigarren elementuaz bakarrik arduratzen dela (2.) eta gainera bertan neskatxaz (—N, hots

2-N-z arduratzen da) oraindik 1, 3 eta 2-M (mutila gelditzen zaizkigu aztertzeke. Lan honetan beraz 2-N aztertuko dugu, eta aurreragoko utzi dugun lan zabalaren barnean eta besteak beste, 1, 3 eta 2-M, gure teoria frogatu nahiz. Gure lehen ondorioa beraz hau da:

$$\left. \begin{array}{l} f = \text{erretorika} \\ 2N = \text{neskatxa} \end{array} \right\} \longrightarrow f(2N) = \text{sinbologia}$$

Eta hau izango da gure hurrengo ondorio guztien iturburu.

4.2. «MAITIA» OINARRIZKO HITZ SINBOLIKOA

Beraz, sinbologiak nola itxuratzen du, neskaren tratamendu erretorikoa? hori da gure hurrengo galdera.

Galdera honi erantzutekotan erretorika honen barnean bereizketa edo banaketa primarioa egin behar da: «maitia» hitza / eta beste tratamendu guztiak (izar, xori).

4.2.1. Zergaitia

① Zergatik diogun gauza erraza da ulertzen, «maitia» hitza izango da neskata maitatua izendatzeko hitz oinarrizkoena, erromantze guztietan beste ezein tratamenduren gainetik erabiliko dena, hots maitia = neskata. Beti, maitalea (konbentzioz neure buruarekin eztabaidatu ondoren, gizon, senar, senargai, mutil, eta beste zenbait hitzen aldean «maitale» hitza egokientzat hartu dut, gizonetzkoa deitzeko; izan ere bere roll-a eta roll horren ezaugarri garrantzitsuena adierazten baitu: aktibotasuna, maitale; aitzitik emakumezkoa izendatzeko hitzik egokiena «maitea» zatekeen (pasiboa) baina bi hitzok M-z hasen zirenez, azkena «neskatxa» hitzaz ordaindu dut. Hala beraz beti bi hitzoz baliatuko naiz aurrerantzean: maitalea/nes-

katxa, M/N) beraz berriro hariari helduz, beti maitalea neskatxari zuzentzen zaionean «maitia» esango diola genion. Hau da erromantze ororen hitz giltzarria. «maitia» hitz orokorrari beste tratamendu guztiak (izar, txori, lili, ...) oposatuko zaizkio, eta oposaketa hau garbia da, bai kopuruz bai erabileraz.

② Hau frogatzeko 35 erromantze horietan, «maitia» hitza aipatzen zen pasarte edo puska guztiak jaso ditugu. Baina aurrez jarri ditzagun nolabait ordenaturik, gero gure gogoe-tek zenbait ondorio jadetsi ditzaten: lau sailetan azaldu ditugu.

1 go saila

- 1(69) M-E-2-3 Juan naite **maitiaren** ikhustera
7a/+S/—O
- 5(73) M-E-4-3 Eia! guazen, **maitia** bi biak ikhustera
6a+Bor
- 8(77) M'-E-7 **Maitiak** ezpadereit
Borta idekitzen
8a/+S/±O +M'
- 10(79) M-K-5-3 Eta **maitiarekin** han pasa denbora
M-K-6-4 **Maitiaren** ikhustera ni ezin sar hara
6a/—S/—O
- 18(87) N-K-1-1 **Ene maiteak** gaur igorri daut
segeretuan mila goraintzi
5a/—S/+O +F.F
- 22(91) M-E-1-3 Gau hontan nahi nuke **maitia** mintzatu
7a/?S/—O +Ama

- 22(91) M-E-1-3 Gau hontan nahi nuke **maitia** kausitu
7a/?S/—O +Ama
- 22(91) M-K-4-2 **Maitiarekin** nindagon, oi! gustu onean
7a/?S/—O +Ama
- 22(92) M-K-1-4 Desir nian **maitia** beität gogatürik
M-K-2-1 Enükian sinetsi ezpeitzin üduri
gogaitüren niala **maitia** jagoiti
M-K-3-1 **Maitiaren** gana zuazanin amodioz
Bere glorian bada, ez izan lanjeros
12a/+S/—O
- 29(98) M-E-1-1 Txori erresiñula, hots emak eneki
(txoriari)
Maitenaren borthala biak alkharreki
5a/?S/—O

2. *saila*

- 8(77) M'-E-7-2 **Maitia** etzün tüdan
ikusi aspaldin
8a/+S/+M'
- 14(83) M-E-7-1 **Ene maite** bihotz gogor, ezpiritu zorrotza
8a/+S/—O
- 15(84) M-K-1-2 **Maitea** ganik etxerakoan entzun izan dut
bortzetan
7a/+S/+O

- 18(87) M-E-2-1 **Ene maitea** gauza xume bat
nik nahi nuke jakin zukanik
5a/—S/+O +F.F.
- 19(88) M-E-1-1 **Maitia**, nun zira?
5a/+S/+Elkar Hartze +Aita
- 22(91) M-E-3-3 **Maitea** ni ez nauke egia erran gabe
7a/?S/—O +Ama
- 28(97) M-E-1-2 **Maitia** nik ez dakit zertan dudan hutsa
5a/—S/—O
- 31(100) M-E-2-1 **Ene maitia**, zer duzu? zerk holakatzen zaitu
zu? 5a/—S/+F.G.
- 33(102) M-E-4-1 **Maitia** ez daukazula atsein bat ein nahi
M-E-5-1 **Maitia** nik banuke aski borondate
M-E-6-1 **Maitia** jiten bazira gauzerdi heineko
7a?S+F.G.
- 35(104) M-E-1-1 **Ene maitia**, barda nun zinen
6a?S/—O

3. *saila*

- 11(69) M-E-6-1 Adios beraz **ene maitia** adios!
7a/+S/—O
- 66(74) N-E-5-1 Permeti niro, **maitia**
7a/—S/—O

- 8(77) M'-E-7-8 Ni enainte debeia
maitia zurekin
 8a/+S/+M'
- 21(90) M-E-6-1 Eztiot kita, **maitia**
 Erregeren zerbütxia
 5a/+S/+Elkar Hartze +Aita
- 23(92) M-E-8-4 Feit horrez ohart zite, **maitia** zü ere
 12a/+S/—O
- 28(97) N-E-2-1 Xarmanki mintzo zira, oi ene **maitia**
 5a/—S/—O
- 33(102) M-E-4-1 Logale ziradeia, **maitea**, logale?
 7a?S/+F.G.
4. *saila*
- 9(78) M-K-1-0 **Maitiak** bilhoa holli
 eta koloria gorri,
 esküko larria xuri, zilhar fina üdüri
 eta bera xarmangarri best'oreoren gaineti.
 Xa/+S
- 13(82) M-E-1-1 Eijerra zira **maitia**
 erraiten deizut egia.
 9a/±S/—O
- 14(83) M-E-3-1 Oro eijer, oro pollit zu zira, **ene maitia**
 N-E-4-1 Eneiz ez, ni hain eijerra, nula erraiten beitzu
 mundu huntako eijerrena bertutia lukezu.
 8a/+S/—O

33(102) M-E-3-1 **Ene maite pullita**, buruan zer duzu?

7a?S/+F.G.

5. *saila*

22(91) M-E-4-1 Ez deia bada pena eta dolorea

Nihaturen **maiteñoa** hola suntsitzea

29(98) N-E-3-1 Nor da edo zer da? maitenak leihoti.

29(98) N-E-3-1 Nor da edo zer da? **maitenak** leihoti.

③ 5 sailetan egindako sailketa honek, orain arte esana, argitu liezaguke:

— oro har 39 aldiz agertzen da, 35 erromantze izanik, ba-koitzean behintzat behin (1'11) azaltzen da; bistan da elemen-tu horren garrantzia.

— berez, 19 erromantzetan azaltzen da (17 + 2 = erdia + 2).

— alegia egiazki, erromantzero $39/19=2'05$ aldiz azaltzen da.

— erromantze hauetan, guk errejistratu eta detektatu du-gumez behin bakarrik aipatzen da izen propio edo nagusirik:

18(69) K-K-1-1 **Inxauzpeko** alaba dendaria

2 Goizian goizik jostera joailia

3 Nigarretan ematen du bidia

4 Aprendiza kontsolatzailia

— garbi azaltzen da beraz 39 alditan neskatxa «maitia» hit-zez izendatzen bada, eta behin bakarrik nola hala izen nagu-siz, «maitia» hitzak funtzio berezia duela. Funtzio hau *orokor-tze-funtzioa*, nolabait deitzekotan, genuke. Zer esan nahi du

honek, hain zuzen «maitia» hitza orokorra dela, neskatxari aplikatzen zaion *hitz klitxetua* dela, eta klitxe delako, alde batetik ez duela izen nagusirik onartzen eta bestetik neskatxa guztiei aplikatzen zaiela, beraz lehen aipatzen genuen erretorikaren sorkuntza da, eta neskatxaz aritzean beti maitaleak hitz hau erabiliko du, antonomasiaz, «oroer gehien», hau du g neskatxa deitzeko hitza: «maitia».

④ bestetik erromantzearen zehar nonahi erabiltzen da, ez du leku finkorik (eta honek bereiziko ditu beste deitura guztietatik: izarra, txoria, ... aurrerago ikusiko dugunez). Nahiz lehen ahapaldiko lehen neurtitzean (adibidez: 18(87) N-K-1-1) nahiz azken ahapaldiko azken neurtitzean (adibidez: 10(79) M-K-6-4). Gainera kondaketan (1go saila osorik) nahiz elkarriketan (2-3-4-5. sailak) azaltzen da. Nahierako erabilera hau duelako, maitalearen dei-makulua da. Honek ere frogatzen du, bere orokortasuna eta klitxe izatea.

— Lehen genion kondaketan, nahiz elkarriketan erabiltzen zela (honen arabera 1go saila beste guztietatik bereizi dugu).

— Baina bereizketa honek 1, 2, 3, 4, 5 sailak, beste bat dakarkigu: hitza huts hutsean agertzen da / zenbait modulazio hartzen du.

— Salbuespen bakarra ez ezik (18(87)) kondaketan agertzen den guztietan hitza, huts-hutsean dator, ez izenlagun eta ez aditiborik gabe.

⑤ Beste lau sailetan (elkarriketa azaltzen den beste lau sailetan) zenbait modulazio hartzen du:

— 2. sailean, «maitia» hitza beti aurrean daramatenak sailkatu ditugu. Izan ere lehen modulazioa hauxe da: oso usu, hasieran agertzen da (12 aldiz) eta hasieran agertu ez-ezik, 4 tan behintzat *ene* hitza hartzen du aurretik (1go sailean behin, salbuespen gisa, 3. sailean bitan, 4. sailean bitan, 5. sailean inoiz). Bigarren sail honetan hitzak bere adierazkortasun gorena lortzen du: elkarriketa moduan, lehen hitz izanik eta *ene* bereizle indargarri-enfatikoa aurrean daramala.

— 3. sailean elkarriketa moduan emana dago, baina ez hasierako posizioan, eta kuriosoki gehienetan azken lekugune

edo posizioa bilatzen du, berriro ere adierazkortasun enfatiko horren bila.

— 4. eta 5. sailak aurrerago aztertuko ditugu.

— Halare modulazio guzti hauek, leku bakar batetara garamatzate: lehen hiru sailetan «maitia» hitza 30 aldiz jasotzen da, 30 alditan hutsik edo *ene* aditzlagunaz lagunduta —hutsik azken finean— eta «maitia» hitz honek ez du errez beste hitzik —indartzaile ez bada— onartzen. Autonomo izate honek hitxe honen eskurakoitasuna eta erabilgarritasuna frogatzen du, hots, bere orokortasuna, bere nonahi egon ahal izatea.

— 4. eta 5. sailak horregatik bereizi ditugu, bi sail haue-tan hitzak adjetiboak hartzen dituelako (4. saila) edo gradua-tzailerren bat (5. saila: *maiteño*, *maitenak*). Halere 6 kasu bes-teriz ez dira, eta hauek ere aldaki edo modulazio indartu-hi-perboliko bezala ulertu behar dira (ikus adibideak).

⑥ Guzti honek beraz, ondorio bakar batetara garamatza: «maitia» hitza dugu, bere lekune-aldatze-ahalbideagatik, bere burujabetasunagatik, ezer ondoan onartzen ez duelako, bere sarritasuna garaiena delako, neskatxari aplikatzen zaion hitz nagusi, oinarrizko eta giltzarria.

⑦ Halere badira beste zenbait hitz erabiltzen direnak nes-katxa izendatzeko (berez gauza, landare edo animalia ez dire-nak) honako hauek:

4(72) M-K-1-1 **Andereño bat** ikhusi nuen igande goizño batez

3 Ez dut uste baduela parerik eztitasunez.

4a/—S/—O

14(83) N-E-8 Jaun gaztia utzi, parka, **haur gazte** bat ni nuzu.

8a/+S/—O

15(84) N-E-5 **Madalena** batek bezanbat munduian dut so-fritzen.

7a/+S/+O.

- 22(91) M-E-2-1 Lotara ziradea, **lozale** pollita?
7a/?S/—O
- 23(92) N-E-9-3 Muthilak ere gozo amoro direno
Neskatiler ordian doloruski mintzo.
12a/+S/—O
- 32(101) N-K-1-2 Ni ere beste ordüz, **andereki** khanberetan:
N-K-4-2 Entzun diala bai berri banabilala **andereki**
Utzi ditzadan **anderiak**, zer nahi dudan idoki.
M-K-3-4 Munduko **neskatila gaztek** eztira bardin xarmagarri.
14a/+S/O.
- 33(102) M-E-2-1 Mundu hunetan bada **neskato** ederrik
6a/?S/—O
- 8(77) M-K-1-1 **Xarmagarri bat** badit
maite bihotzetik.
M-K-1-3 Haren aire xarmantaz
agrada niz beti
5 Parerik badiala
ezpeitzeit üdüri.
8a/+S/+M'
- 21(90) M-E-6-4 Maite dit uhuria züगतik **xarmagarria**.
6a/+S Aparte.
- 35(104) M-E-4 **Xarmagarria** lo zira
Estitasunez bethia?
6a/?S/—O

— «Madalena» oso espresio berezia (eta gainera neskak esana) dela kontutan hartuz, kanpo uzten dugu.

— Berez, «xarmagarri», «andereño», «lozale» eta «haur» hitzak «maitia»ren pareko dira. Beren sarritasunak ahatik, gutziz ahultzen ditu (xarmagarri 3, andereño 1 eta lozale 1) «xarmagarri» kontsidera genezake beraz bere ordain gisa bakarrik.

— Bestetik «andere», «neskatila», «neskato» hitzak gelditzen zaizkigu eta hain zuzen maitia hitzak besteokin duen aurkakotasunean oraindik gehiago irmetzen da gure eritzia; alegia, erromantzeak irakurriz, egun maitaleak arbuiatzen dituen edo berea ez duen neskatxaz ari da hitzok erabiltzean, hots «maitia» klitxea bakarrik bere «bihotzeko lili haitatiari» aplikatzen dio maitaleak, inoiz ez besteri; bestez hitzegiterakoan «maitia» hitza, termino markatua, utzi eta besterik (andere, neskatala, neskato) erabiliko du, termino ez markatua (amodioz).

— Amaitzeko, maitaleari ere «maitia» hitza aplikatzen zaio, baina gure xedetatik kanpo datza arazo hau, eta gainera berezitasun handikoa da.

4.3. MAITIA ETA BESTE KALIFIKATZAILE GUZTIAK

4.3.1. Jadanik neskatxaren kalifikatzaile nagusia eta oinarrizkoena «maitia» (xarmagarria) dela ikusi ondoren, beste kalifikatzaileak ikus ditzakegu.

4.3.2. Hauetan, jadanik «maitia» hitzean ez genekuskien bereizgarriak azaltzen zaizkigu:

① «maitia» hitza, adjektibo denez izenari egiten dio erreferentzia, eta bera, «neskatxa», dugu; hots tartean ez da ezer. Aitzitik beste kalifikatzaile multzo honetan izenak ere badiugu, eta «neskatxa» bera ez den beste elementuri egiten dio erreferentzia (metafora erabiltzen da beraz) Elementuok zerok ditugu:

- a. Eguratsarekin zer ikusirik dutenak: izarra, elurra...
- b. Landareak: lilia, arrosa, jirofleia...
- d. Abereak: erresiñola, pabua...

② Kalifikatzaile bat bera ere ez da «maitia» bezain usua, bat ere ez da hainbeste erromantzetan azaltzen, beraz lehen ezberdintasun kuantitatiboa, kualitatibo bihurtzen zaigu, ez dira ez oinarri, ez giltzarri.

③ Ez dute, «maitia» hitzak zuen malgutasuna erromantzean nonahi kokatzeko; klitxe noranahikoa, eskurakoia bera da bakarra. Beste kalifikatzaile hauek, geroago ikusiko dugunez banaketa berezitan, ahapaldiaren lehen neurtitza edo perpausa hartuko dute, eta beraz ez dira ez nolana erabilgarri, ez eskurakoi. Bere banaketan ere klitxetuta daude, prezeptiba bati erantzuten diote eta beraz, lekune berezi bat hartzen dute. Finkotasun honek, beste funtzio bat dutela adierazten digu garbikiro: ez da jadanik funtzio konatiboa (funtzionalismoaren hitza erabiltzeko), nolabait esatekotan funtzio hiperbolikoa baizik, «maitia» hitza hiperbole bidez eraldatu eta neskatarren gaiari beste kolore edo modalitate batzu eman, hala nola: izarra, lilia, arrosa, xoria, erresinula... Hiru ezaugarri hauek, desberdintzen eta banantzen dituzte oro har «maitia» hitza alde batera eta beste hitz guztiak bestera.

Beste kalifikatzaile hauek, lehen ezaugarriaren arabera sailkatuko ditugu (ikus goiko sailkapena: eguratsezkoak, landareak, abereak).

Azkenean hiru sail hauei (a-eguratsezkoak, b-landareak, d-abereak) komun zaizkien zenbait ezaugarri markatuko ditugu.

4.4. EGURATS-KALIFIKATZAILEAK

Puntu hauetara iritsirik bi ataletan banatuko dugu puntu hau, eta oro har ikutuko ditugun beste biak. Lehenik esanahia kanpo utzirik *testu* mailan (formalki), kalifikatzaileak eman

diezagukeen ur gehiena ateratzen saiatuko gara: bere agertze-kopurua, zein adjetibotzuk onartzen dituen, zein textutan agertzen den, e.a. Bigarrenik, jadanik kalifikatzailea berean, huts-hutsean aztertu ondoren, *maila textual*-formaletik atera eta adierazia ematen saiatuko gara, ahalik eta zabalena: *maila semantikoa*.

4.4.1. *Maila textual-formala*

① Lehenik eman ditzagun jaso ditugun datuak, gero berei buru zertxobait esateko:

1 go saila

- 7(75) M'-K-3-1 **Izar bat** jeikitzen da goizerrri aldeti argi eder batetan, leñhürü bateki.
M'-K-4-1 **Izar** hura jiten da boztarioreki, zelialat eroanen naiala bereki;
8a/+S/+M'
- 27(96) M-K-1-0 Goizetan jelkitzen da **izar bat** ederrik hura dela diote zelian ederrenik.
Lurrian ikusten dit bat ederragorik zelietan ere ezpeitu harek bere parerik.
9a/?S/+F.G.
- 12(81) M-E-1-1 Agur, oi **izar maitia, iduzki eder-begia!**
Zuregatikan nik utzi niro bizi naizen herria eta alderak zure gana jin, **izar xarmagarria**.
N-E-2-3 Zure ganikan nahi nuke nik jakindu bereziki noiz izanen zuretzat **izar edo iduzki**.
10a/?S/—O

15(84) M-E-6-2 Zure ikustera jiten gara, **izar xarmagarria**
borta irek aguzu zuk, tendreziaz betia.

M-E-7-2 **Izar xarmagarri** hura leioan omen dagozu
gu etxian sartu artino harek argituren derau-
ku.

7a/+S/+O

22(91) M-E-2-3 Eta egiaz mintza, oi **izar ederra!**

Zur'ama othe denez oraino lotara.

M-E-7-2 **Izar xarmagarria** zur'et'enetako

7a/?S/—O +Ama

24(93) M-E-2-1 **Izar xarmagarria**, oherat joan zireia?

2 Oherat ez bazira joan so egizu leihora.

M-E-4-1 **Izar xarmagarria**, fida zite niri.

5a/+S/—O

1(69) M-E-2-1 Ze'ian den **izarrik ederrena**

2-2 Jin balekit argi egitera

7a/+S/—O

3(71) M-E-2-2 **Izar xarmagarria** zuk kontsolanezazu!

4a/—S/—O

18(87) N-E-3-3 **Izar eder bat** maitatuz geroztik

4 (...) ai! ei! gaxoa zer inen dut nik?

N-E-4-1 Galdu duzuia zure aldetik

izar dixtira pare gaberik?

Gauaz ez daite **izar eskasik**

ez balin bada biltzen hedoyik

M-E-5-0 Ez da zeruan **izar bihirik**

nik maite dudan parerik

zeruan sortu izana gatik

distirutzen du nola zerutik

Izarño hori oroz gainetik

ez otoi hari maite badut nik.

5a/—S/+O +F.F.

2. *saila*

3(71) M-E-4-1 Mendirik gorenian, hor eiten du, **elhurra**.

4a/—S/—O

8(77) M-E-6-1 Borthürrik goreneta / erorten **elhürra**.

8a/+S/+M'

13(82) N-E-9-1 Bortu goreneta **lanhape**

hur bazterretan ahate;

9a/?S/—O

② Beraz has gaitezen ondorioak ateratzen:

— 2 sailetan banatu dut multzoa, lehen saila, handiena, «izar» kalifikatzaileak betetzen du, bigarrena «elhur» eta «lanhape»-k. Azter ditzagun banaka.

③ *Izar*

— 19 aldiz azaltzen da (39 aldiz maitia) beraz, oso baliapide zabala eta ezaguna da, erromantzero 0,54 aldiz (1,11 aldiz, berriz «maitia»).

— 12 erromantzetan azaltzen da, $19/12 = 1,58$. Beraz egiazki erromantze bakoitzean (12 etan) 1,58 aldiz azaltzen da. («maitia» hitza $39/19 = 2,05$ aldiz) hots erromantze bakoitzean gehiagotan azaltzen da «maitia» hitza, erabilgarriagoa da; hura (izarra) bakoitzean gutxiagotan erabiltzen denez, ez da hain malgua eta sartzen erraza, hots fosilduagoa azaltzen zaigu.

— erromantzeko lekuguneari helduz, nahiko garbi azaltzen da, hasiera edo amaierako ahapaldietan agertzeko joera duela, hala nola:

7 (75)	erromantzean 3. eta 4. ahapaldietan,	8 ahapaldi izanik
27(96)	1.	9
15(84)	6. eta 7.	7
22(91)	2. eta 7.	7
24(93)	2. eta 4.	5
1 (69)	2.	7
3 (71)	2.	4
18(87)	3., 4. eta 5.	5
12(81)	1. eta 2.	10

Hasieran edo amaieran azaltzeko joera esanahira iristean esplikatu dugu.

— Ahapaldien barnean, zein neurtitzetan kokatzen diren aztertuz: 3 kasutan bakarrik utziko dute 1go eta 2. neurtitza, 3. ean edo 4. ean kokatzeko, hots, 16 aldiz azalduko zaigu lehen edo bigarren neurtitzetan ($16/19 = 0,84$ nahiko altua beraz, 1 gorena izan daitekeela kontutan hartuz). Beraz 0,84 honek, bere lekugunea ahapaldiaren lehen bi neurtitzetan kokatzen duela adierazten du. Eta hain zuzen «maitia»-z ari ginenez hori bera genion: beste kalifikatzaile guztien aldean, higikortasun eta buruaskitasun handia zuela; kalifikatzaile hauen ezau-garria hauxe da, hasieran bakarrik agertu ahal izatea. Oro har amaieran azalduko dugu zergatia, beste kalifikatzaileekin gauza bera gertatzen baita.

— azterketa textuala amaitzeko beste datu bat aipatu: zer modulazio onartzen duen kalifikatzaile hiperboliko honek:

- Izar bat 7(75)
- Izar hura 7(75)
- Izar ederra 22(91)
- Izar eder bat 18(87)
- Izar bat ederrik 27(96)
- Izarrik ederrena 1(69)
- Izar xarmagarria (15(84), 22(91), 24(93), 12(81)).
- Izar xarmagarri hura 15(84)
- Izar dixtira pare gabarik 18(87)
- Izar eskasik (ez) 18(87)
- Izarño 18(87)
- Izar maitia 18(87)
- Beraz modulazioei buruz zera esan genezake:

- «xarmagarri» (6 aldiz), «eder» (4 aldiz) eta «maitia» (1) adjetiboak onartzen ditu.
- «xarmagarri» adjetiboa da usuena.
- modulazioak, bat zenbakitzailea, partitiboa eta superlatiboa elkar lotuz lortzen dira.
- 18(87) erromantzeak oraindik besteak azaltzen ez dituzten bariazioak jasotzen ditu.
- Alegia, modulazio ugari jasaten ditu, eta zenbakitzaile nahiz partitiboaren erabilerak (errima at) modulazio hori gurarizkoa dela frogatzen du.

④ *Elur eta lanhape*

— 2. sailean sartu ditugu, aurrekoa ez bezala, oso gutxitan azaltzen baitira.

— *elhurra* 2 aldiz ($2/35 = 0,05$; beraz 0,05 erromantzero azalduko litzateke).

— 2. erromantzetan agertzen denez $2/2=1$, bakoitzean behin. Lanhape behin ($1/39=0,02$; $0,02$ erromantzero azalduko litzateke).

— Honek zera esan nahi du, ez direla kalifikatzaile oso usuak.

— Jadanik ahapaldien lekuguneari begiraturaz, bakarrik amaieran azaltzen dira:

3(71) erromantzeak	4. ahapaldian,	4 ahapaldi izanik
9(77)	6.	8
14(82)	9.	9

Honek ere «izarra» bezala, esanahian du esplikazioa.

— Ahapaldi barruan neurtitzak duen lekugunea ikusirik, denetan 1go edo 2. bertsoetan azaltzen da, —buruaskitasun eza, fosildua hasierako lekuguneari beraz.

4.4.2. *Maila semantikoa*

— Bana ditzagun berriro bitan:

① *Izarra*

— Lehenik esan, badaezpada ere kalifikatzaile hiperbolikoa dela.

— Izarraren konzepzioa ulertzeko, bere ingurunean dauzen elementuak kontutan hartu behar ditugu, hauek zedatzen eta bereizten baitute kontextualki, «izar»-aren esanahia.

— Ingurunean dituzten elementuen arabera, hiru multzo berezi ditugu:

1go taldea:

- 7(75) M-K-3-1 Izar bat jelkitzen da **goizerri** aldeti
8a/+S/+M'
- 27(96) M-K-1-1 **Goizetan** jelkitzen da izar bat ederrik
9a/?S/+F.G.
- 12(81) M-E-1-1 Agur oi izar maitia, **iduzki** eder-begia
2 noiz izanen zuretzat izar edo **iduzki**.
10a/?S/—O

2. taldea:

- 15(84) M-E-6-2 Zure ikustera jiten gara, izar xarmagarria
3 **borta** irek aguzu zuk, tendreziaz betia.
M-E-7-2 Izar xarmagarri hura **lelhoan** omen dagozu
3 gu **etxian** sartu artino harek **argituren** de-
rauko.
7a/+S/+O
- 22(91) M-E-2-3 Eta egiaz mintza oi izar ederra!
4 Zur'ama othe denez oraino **lotara**.
M-E-7-2 izar xarmagarria zur'et'enetako
7a/?S/—O +Ama
- 24(93) M-E-2-1 Izar xarmagarria **oherat** joan zireira
Oherat ez bazira so egizu **leihora**.
5a/+S/—O
- 1ξ(69) M-E-2-1 Zei'an den izarrik ederrena
2 Jin balekit **argi** egitera.
7a/+S/—O

3. taldea:

3(71) M-E-2-2 Izar xarmegarria zuk kontsola nezazu
4a/—S/—O

18(87) M-E-4-2 Izar dixtira pare gaberik.

Gauaz ez daiteke izan eskasik.

ez balin bada biltzen **hedojik**

M-E-5-3 zeruan sortu izana-gatik

distirutzen du nola zerutik.

5a/—S/+O +F.F.

Hiru taldeetan, «izarrak», gauza bera adierazten du sakonean; urruti dagoen eta beraz errazki irits ez daitekeen puntu argitsu eta bitxia. Horregatik, erromantzeko lehen edo azken ahapaldietan azalduko da, izan ere bi puntu horietan urrun dakioke neskatxa, maitaleari: hasieran, lehen elkarrizketan urrun baitago neskatxa eta asmoak elkarrizketa aurrera joan ahala azalduko dizkio erdialdean elkarrengandik gertuen egonik; horregatik, erdialdeko elkarrizketa intimoan, batak besteari bere nahiak gertutik azaltzen dizkionean ez da izarrak azalduko; amaieran, neskatxak maitalea arbuizaten badu, berriro ere urrundu egiten zaio (—O) eta beraz berriro gaude izarraren aurrean, urruti.

— Lehen kontzepzio honek, talde bakoitzean, modulazio ezberdinak hartzen ditu, kontextuaren arabera:

1go taldea: lehen talde honetan, izarra goizaldekoa da, egunez dabilena, egunez, «iduzki» bihurtu arte. Ez da *gauzez* koa. Eta horrek izar «xuria» egiten du, hots, ohoreduna eta ondratua. Ondra eta «xuritasun» hau dela medio, maitale gaiztoaren eskutan eroriko da 27(96), maitale gaiztoa gaitzetsi egingo du 12(81), beste maitalerik lortuko 7(75) edo maitale onaz batuko 27(96).

2. taldea: hemen izarrak konkrezio zuzenagoa hartzen du. Gaueko izarra da, baina gainera «ez da zeruko izarra», «borta-

lian» edo «leihoan» batez ere jarrita, maitaleari argi egiten dion izarra da, hots: neskatxa argi batez maitaleari keinu eginez.

3. taldea: hemen zeruko izarra da, baina metaforikoki. Bere ezaugarririk garrantzitsuena «gaueko» izatea da, eta gauean izarra, izar beltza da «hedoy» artean arriskuan dabilena. Hemen, 18(87) erromantzeak hartzen du garrantzia, baina izar beltz (edo agian hobe ez zuri) honen azpian datzan eduki semantiko-konnotatiboa, benetan zaila da antzematen, nahiko inkongruentea baita bere bilbapenean erromantze hau.

② *Elurra-lanape*

— Hauek ere, denak sail berean sartuko ditugu, ondoan duten elementu komuna dela medio:

3(71) M-E-4-1 Mendirik gorenian, hor, eiten du **elhurra**.

4a/—S/—O

8(77) M-E-6-1 Borthürik goretetan.

2 erorten **elhurra**.

8a/+S/+M'

13(82) N-E-9-1 Borthu goretetan **lanhape**.

2 hur bazterretan ahate;

9a/+S/—O

Hots hemen elurrak-lanapeak ez du neskatxa adierazten, baina izarraren ideia bera dakar: urrutitasuna. Hemen, gainera, beti erromantzeen amaieran agertzen dira, alegia:

1. kasuan 3(71) 4. ahapaldian, denetara erromantzeak 4. ahapaldi izanik

2. 8(77) 6. 8.

3. 13(82) 9. 9.

garbi dago beraz amaieran azaltzen direla; amaieran agertzen direnez urrutitasun hori, ez da erromantze hasierako urrutitasuna.

Erromantze hasieran urrutitasuna gutxiagotuz doa, neskatxarengana iristeko asmoz, hemen aitzitik neskatxa urrundu egiten da, baina jagoiti, berriro ez eskuratzekotan. Egoera itzulezin hau dela medio, elur-lanapeek, izarrak ez duen bigarren konnotazioa adierazten dute, hala nola berriro eskura ezin daitekeen neskatxaren urruntasun erremediogabea, behin betirako galera ⁶.

Sinbologia guztian, atal hau (4.4) izango da bakarra, naturako elementuak harturik, elementuak *bizigabe* dituenak. Hurrengo elementu guztiak bizidunak izango dira. Eta baieztapen honek, hemen azalduko ez baditugu ere, ondorio antropologiko eta mitologiko (Jung) sakonagoak ditu.

4.5. LANDARE-KALIFIKATZAILEAK

4.4.ren sarreran genion bezala, lehenik *maila textuala* aztertuko dugu, bertatik gero zenbait ondorio *maila semantikoan* iristeko. Lehenik beraz, eman ditzagun jasotako datuak, 4 sailetan jasoak:

4.5.1. *Maila textuala*

① Datu-korpusa

Igo saila

Lilia

2(69) M-K-1-2 Ikhusi izan nuen **lili bat xarmantik**

M-E-2-1 **Lili politik** eta sasoin guzietan

- M-K-5-3 Enetako zenbat zen, oi miragarria
Bere behatze ezta zerura itzulia.
- M-E-7-1 O zu, edertasunez zirena bethia,
Primaberako lili ororen printzia
- M-K-8-2 Erraiten zautelarik, boz ezti batekin.
- M-K-11-1 Hura entzutearekin niri hola mintzo
aingeru baten boza zaitan enetako.
11a/—S/+O
- 6(74) M-K-1-1 **Lili eder bat** badut nik
Aspaldi begizaturik.
- M-E-2-1 **Lili ederra** so idazu.
7a/—S/—O
- 8(77) M'-E-5-1 **Ene bihotzeko**
lili haitatia.
8a/+S/+M
- 27(96) N-K-8-1 **Ene lili eijerra**, hunki jin hizala-
9a/?S/+O +F.G.
- 32(101) M-K-3-1 Erlia doa mendiz mendi, harek han biltzen
du **lili**.
Hontatik egiten du ezti, eztiak oro ez bardin
ezti:
14a/+S/XO

Arrosa

- 12(81) N-E-10-1 **Arrosak** eder botia, ederxago du loria.
- 27(96) N-K-6-1 **Arrosa** buketto bat, uztarilan sorturik
igorri niriozun jaun hari goraintzi:
lentaria niala haren baratseti.

N-K-7-O Uste üken nükian plazer zükiala
bere lantaretik ükeitez buketa
igorri ditadazüt nahi eziala
lantaretik emanik oroitzen eztela.
9a/+S/+O +F.G.

2. *saila*

- 1(69) M-E-5-1 **Mertxikaren floriaren ederra!**
Barnian dizu hexurra gogorra
7a/+S/—O
- 3(71) M-E-1-1 Baratzian zoin den **eder pinpirina belharra!**
4a/—S/—O
- 14(83) M-E-5-1 Baratzian zuiñen **eijer jirofleia loratu!**
N-E-6-1 Baratzian **eijer deia jirofleia loratu?**
8a/+S/—O
- 15(84) M-K-4-1 Primaderan zoinen **eder brioletaren loria**
7a/+S/+O
- 17(86) M-K-5-1 Maiatzean zoin den **eder julufruia xuria!**
5a/—S/—O
- 31(100) M-Z-4-1 Mendian **eder arbola luze lerdena.**
5a/—S/+O +F.G.
- 33(102) M-E-6-1 Oihanean **eder da iratze berdea!**
6a/+S/—O
- 35(104) N-E-5-1 Arboletan den **ederrena da**
Oihan beltzian **phagoa**
6a/?S/—O

3. *saila*

- 13(82) M-E-3-1 Landan eder iratxe
behiak ederrak aretxe.
9a/?S/—O
- 31(100) N-E-3-1 Mendiak bete **belarrez**, begitartiak nigarrez
5a/—S/+O +F.F.
- 32(101) M-K-8 **Arrusaiziak eijer lilia, zuhain berak dü elhorri**
14a/+S/Xa.

4. *saila*

- 12(81) N-E-10-1 Arrosa eder botia, ederoxago du loria
10a?S/—O
- 13(82) M-E-1-3 Nork eraman ote deizu zure **lehen floria?**
N-E-2-3 Ene **lehen floriari** kalte egin dienik
9a/?S/—O
- 23(92) M-K-3-1 Maitiaren gana zuazanin amodioa
Bere **florian** bada, ez izan lanjeros.
12a/+S/—O
- 27(96) N-K-6-1 Arrosa buketto bat uztarilan sorturik,
igorri niriozun jaun hari goraintzi:
lantaria niala haren baratzeri
N-K-7-0 Uste üken nükian plazer zukiala
bere **lantaretik** ukeitez buketa
igorri ditadazut nahi eztiala
lantaretik emanik oroitzen eztela.
9a/+S/+O +F.G.

② Denetara 28 aldiz azaltzen da landare-kalifikatzailearen bat, («maitia» 39 aldiz) hots, bere sarritasuna $28/35 = 0,8$ litzateke («maitia» 1,11 eta izarra 0,54) beraz landare-kalifikatzaileak oso usuak dira.

— 17 erromantze ezberdinetan azaltzen dira («maitia» 19, izarra 12). Beraz $28/17 = 1,64$ alegia egiazki, erromantzero 1,64 aldiz («maitia» 2,05 aldiz, «izarra» 1,58) azaltzen da. Indize hau altua da, eta hain zuzen nolana eta bapatean azaltzen den kalifikatzailea ez dela adierazten du; 1,64 Idiz azaltzeko, erromantzeak bere elaborazioan leku egin behar baitio eta hain zuzen leku berezia hartzen du, ikus dezagun beraz leku hori.

— Oro har, salbuespenik ugari bada ere, ertainak dira, ez hasierakoak ez amaierakoak, kalifikatzaile hauek hartzen dituzten lekuguneak, ertainak eta amaiera alderantzkoak batez ere dira. Joera hau nabarmenki 2. eta 3. sailean nabari da:

1(69)	erromantzeak	5.	ahapaldian	7	ahapaldi izanik	
3(71)		1.		4		—salbues.
14(83)		5 eta 6.		8		
15(84)		4.		7		
17(86)		5.		5		—salbues.
31(100)		4.		5		
33(102)		6.		6		
35(104)		5.		6		
13(82)		3.		9		
31(100)		3.		5		
32(101)		8.		14		

oraingoz beraz datua konstatatu: lekune edo ahapaldi ertainak hartzen dituztela eta beraz izarra muturretakoak hartzen bazituen (hasiera eta amaiera) funtzio desberdinak dituztelako da. 1go eta 4. sailaz orain hitzegingo dugu.

—Jadanik, ahapaldiaren barnean, kalifikatzaileok zein neurritz hartzen duten arakatean, geuk markatu ditugun lau sailak azaltzen zaizkigu. Zergatik?, ikus ditzagun, beti ere sail-

keta textuala dela kontutan harturik hots ez garela erizpide semantikoaz baliatu; haatik, ikerketa textualak ematen dituen ondorioak azaldu ondoren aplikatu beharko dugu irakurketa semantikoa, lehen ondorioak, bigarren interpretazio-geruza batez (semantikoa) jantzi eta aberasteko. Beraz har ditzagun taldeak.

③ 1go saila

Beste hiru sailak bezala, ahapaldiaren 1go edo 2. neurtitza hartzen dute beti sail honetako kalifikatzaileek; berriz ere, hasieran kalifikatzaile guztientzat postulatzeko gurean fosiltze hura, lekua ere klitxeturik izate hura, hemen ere betetzen da. Zertan bereizten da 1go sail hau beste hiruretatik. 4.saila gero aztertuko dugunez beti aparte gelditzen da, bertan lore-izenak erabili beharrean, jenerikoki lorea bera tratatzen delako (floria/lantaria), beraz 2. eta 3. sailekiko erkatu behar dugu.

2. eta 3. sailetan egitura sintaktikoa klitxetuta eta fosilduta dago; 2. sailean beti «Baratzian (zuiñen) eijer jirofleia loratu», egitura hau errepikatzen da:

Lekutasunezko aditzlag. + konporatzailea + eder adjet. + (lorearen) izena
 Baratzian zuiñen eijer jirofleia (loratu)

Egitura hau ez da inoiz aldatuko; 3. sailean berriz egitura sintaktikoa, egitura sintaktiko parekidea edo homologoa duten perpausak juxtaposizioan ditugu:

mendiak bete belarrez / begitartiak () nigarrez

A B C A B C

Aitzitik lehen sail honetan ez dugu, egitura sintaktiko finikorik, hots kalifikatzaileak egitura sintaktikoko ezin toki har dezake, beti ere «maitia».k ez bezala, 1go eta 2. neurtitzetan gelditzen bada ere, eta hemendik ezin atera, bi neurtitzotan beraz mugikortasun osoa du. Zergatik, beraz higikortasun sintaktiko hau? Honi erantzuteko beste bi datu eman behar:

— «lili» kalifikatzailea 8 aldiz azaltzen da.

— «arrosa» kalifikatzailea 2 aldiz azaltzen da.

Ez dago beste lorerik hainbatetan errepikatuko denik (jifrofleia: 2, iratxe: 2) beste guztiak behin bakarrik azaltzen dira. Berrero ere desberdintasun kuantitatibo honek, kualitatibo batetara garamatza: lili, hitza 8 aldiz agertzeak generikotasuna ematen dio, orokortasuna. Hola, lore kalitatez maitea izendatzeko «lili» esango zaio. Loreetan lore «lili» izango da, nolabait maiteari «lore» dela esateko. Beste lore-moeta guztiak konnotazio bereziak eta propioak izango dituzte, inoiz ez «lili»ren generikotasuna, hots «maitia»z hari ginenean funtzio konatiboa deitzen genion, funtzio edo betebeharrak honi berari⁷.

Gainera duen malgutasun sintaktikoak (lehen zintzilik utzi dugun galderari lotzen gatazka) lehen hipotesi hau irmetzen du eta bermatzen. Hots neskatza deitzeko elementu orokorra «maitia» zen bezala, neskatxari «lore» dela esateko «lili» hitz orokorra erabiliko da.

— beste datu bat ere bada hau irmetzen duena: 2., 3. eta 4. sailtan loreak onartzen duen adjetibo bakarra, «eder, eijer» da, besterik ez; aitzitik «lili»k bere orokortasuna dela medio, beste modulaziorik ere onartzen du:

lili bat xarmentik

lili politik

primaderako lili orenen printzia

lili eder bat

lili ederra

ene lili eijerra

ene bihotzeko lili haitatia

— beste ezein «florek» ez du modulazio hau onartzen. Beraz lilia, «loretan lore» Lauaxetak esango lukeenez, dugu. Loreetan f. konatiboa duen kalifikatzaile eskuragarria dugu.

— beste zenbait loreren izenak sartzeko, elkarketan lili hitza erabiltzeak azkenik eritzi hau irmetzen du: urre-lili, arbolili, gaztaina-lili...

Arrosa, bestetik, hemen sartu badugu, beste mendetan jaso duen tratamenduagatik da, gure esparrutik ateratzen denez, bertan behera uzten dugu.

④ 2. *saila*

lehen genionez, hauek hiru ezaugarri dituzte:

- ahapaldi ertainetan azaltzea.
- ahapaldi bakoitzaren lekugune absolutoan azaltzea: beti 1go neurtitzean.
- egitura sintaktiko berezia izatea:

(+leku) + (zein) (A. lotura) (en) + eder + (+landare) + (Adj.)

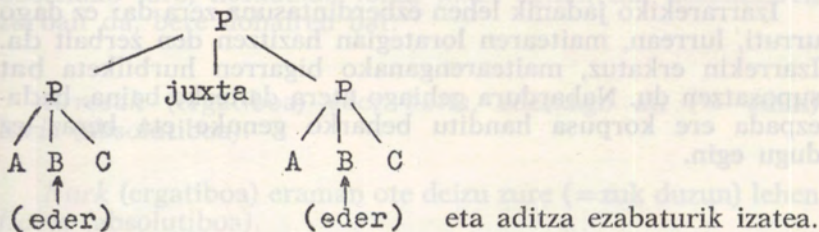
egitura honek prosodia mailan esklamazio izatearen ezaugarria dakar, hots beherantzko apodosisia.

- egitura honen uniformetasuna, «estonagarria» dugu.

⑤ 3. *saila*

Hemen ere ezaugarriak hauek lirateke:

- ahapaldi ertainetan azaltzea.
- ahapaldi bakoitzaren lekugune absolutuan azaltzea, beti 1go neurtitzean.
- egitura sintaktiko berezia izatea:

⑥ 4. *saila*

Hemen batez ere garrantzitsua, hitz bera da.

— Hitza generikoa da: floria, loria / lantare⁸.

— Muturretako ahapaldietan azaltzen dira.

— Ahapaldi barnean behin bakarrik lekugune absolutuan (lehen neurtitzean alegia), beste 5-etan berriz barrurago.

— Ez dute adjektiborik onartzen.

4.5.2. *Maila semantikoa*

① Maila semantikoa aztertzerakoan, lau sailak bereiztea ko meniko litzateke.

1go saila

Lorea bere orokortasunean aipatzen da, eta lorearen interpretazioa emateko, textuarteko irakurkera zabalagoak egin behar:

— Oro har lilia = edertasuna litzateke, izan ere sail guztietan (eta bitan eskusiboki) azaltzen den adjektiboa «eder» da.

Honek frogatzen bide du bere funtzio hiperbolikoa.

Izarrarekiko jadanik lehen ezberdintasuna zera da: ez dago urruti, lurrean, maitearen lorategian hazitzen den zerbait da. Izarrekin erkatuz, maitearenganako bigarren hurbilketa bat suposatzen du. Nabardura gehiago atera daitezke baina, bada-
ezpada ere korpusa handitu beharko genuke eta beraz ez
dugu egin.

② 2. *saila*

Hemen ez zaio zuzenean «maitiari» lore esaten, lorea aipatu egiten da, bere edertasunean. Berriro ere, hemen textuarteko irakurketa zabalagotara jo beharko genuke, beste herritako erromantzak kontutan harturik batez ere, eta hori oraingoz gure esku ez dago. Beraz lore arteko ñabardurak ez ditugu emango, denek komunean duten adierazia azalduko baizik. Erromantzeko bertso ertainetan azaltzen dira: izar urruna hurbildu egin da, eta jadanik lorategian maitia, hurbilago eta ederrago ikusten da. Hurbiltze honek animala kalifikatzaileak aztertzerakoan, bere goia joko du; hurbiltze honen ondorioa eskuharki neskatak maitalea errefusatzea izango da, berriro neskata urrundu eta izar bihurturik. Edo eta ondo (+O) aterako da, askotan bortxaz (xedera-xoria) eta gutxitan bien elkar hartzez.

③ 3. *saila*

Adieraziari dagokionez, bere murriztasuna dela medio, ez dago ur haundirik ateratzerik, baina bai adierazia sortzeko mekanismoaz. Izan ere bi perpausen juxta-posizioan, perpausa batak besteagan eraginez sortuko du adierazia, adierazi sintagmatikoa da guztiz, elkarren arteko eraginak emana. Agian sail hau datxekio zuhurren, XV. XVI. eta XVII. mendeko prezeptibari eta koplazaharrenei.

④ 4. *saila*

Hemen lehen genionez, ez gara hari lore konkretu batez, generikoi baizik. Baina gainera neskata ez da halako edo bestelako lore, neskatak lorea *ukan* egiten du, neskataren zerbait da, bere dohairen bat:

Arrosak (ergatiboa) eder *botia*, ederrago *du* (= edun) *loria* (absolutiboa).

Nurk (ergatiboa) eraman ote deizu zure (=zuk duzun) lehen *floria* (absolutiboa).

Hirugarren adibidea nahaspilatuagoa da, «floria» hitzaren oinarrizko adierazia emateko. Hots, bi adibideetan, floria neskatxak du eta bigarrenean norbaitek eraman dio. Garbi dago, floria birjinitatea dela, hots dohai edo kalitate bat. (Ez gara gehiago luzatuko berriz ere egitasmoari heltzen gatzaiykiola gogoratu behar, halere onartu behar hari honetatik tira eginez gero folioak eta folioak aterako genituzkeela, erromantzeok beren sakonean itxuratzen duten emakumezko-ikuskerara xehe-tu eta zehazten (zer esanik ez prisma psikoanalitikoaren ezarritik). Lehen hurbilketa moduan esan, literatur klasiko garaikidearen matxismotik asko badu ere (ez gaitezen chauvinistak izan), neskatxa instantzia ororengandik aske mutilaren aurrean azaltzen denez badela beste inon azaltzen ez den emakumezkoaren balioztatzea. Dena den idea hau gehiago arakatu beharrean dago hau lehen apunte bat besterik ez da).

—«Lantaria» azkenik, erromantze bakarrean agertzen denez ez dago garbi bere adierazia, badirudi emakumezkoari «floria» dagokion legez, gizonari «lantaria» dagokiola, hots bere hazia litzateke. Beraz floria/lantaria elkarren osagarri lirateke, maitasun dialektikan.

4.6. ANIMALI KALIFIKATZAILEAK

Berriro ere hemen bi atalak bereiziko ditugu, bertatik gero azterketa egin (*textuala*) eta interpretazio bat (*semantikoa*) lortzeko.

4.6.1. *Maila textuala*

① Hemen hiru sail berezi ditugu:

Igo saila

10(79) M-K-1-3 **Hiru uso** doazi karrosa batean

Hetarik erdikua ene bihotzean

- M-E-2-3 **Erdiko uso horren** perilik ez duzu.
- M-K-5-1 Ai, aira banindadi ainhera bezala
ardura joan nindaite komentu leihora.
6a/—S/—O
- 17(86) M-K-1-2 **Uso xuri** bat jalgitzen da Atizaneko plazarat
usoño hura nahi nuke bildu sarietarat.
- M-K-2-1 Hegalak ditu arinak eta begi ere ernea,
eta bera, heiekila, izpirituz betea.
- M-K-3-1 Atizaneko plazan ba-duk ihiztari abilik
bat edo bia jarreiko ziazkok **uso** hari ondotik
- M-K-4-1 Xafla bezain arina bainintz joaiteko airean
usoño hura harrapa niro airean edo lurrean,
- M-K-5-2 Zenbat aldiz erran zautan **usoño** harek egia:
gabaz ongi zerratzen zela haren usotegia.
5a/—S/—O
- 20(89) X-E-1-1 **Urzo lüma gris gaixua,**
ore bidajin banua:
- K-K-2-1 **Urzo gaixuak** ümilki
diozü musde sarriri
- M-K-E-3 «Auhér duk, **auher ürzua!**
- M-E-5-1 **Urzua** ago ixilik
Frantzian eztük Anglesik:
- N-E-8-3 Txori eta bilhagarro gizen zunbaiten jatera.
urzo hegal azkartto hoiek eztira zure bianda.
8a/+S/—O
- 25(94) N-E-4-1 **Urzo xuri pollit bat,** gabaz dabilana
Hark ura zikindurik, egotu naiz, ama! ».
10a/—S/+O +F.G.

- 30(99) M'-K-1-1 **Urxo xuria** jin izan ziaükü
Arantsus'eko bortun gainean
- M'-K-2-1 **Urzo xuria, urzo xuria**
erran izadak, otoi egia.
5a/+S/
- 33(102) M-E-1-1 **Zazpi uso** doazi hamalau hegalez
Oihanian beiti-re haziren ezkurrez
6a/?S/—O
- 34(103) M-E-1-1 **Urzo luma gris zuria**
- M-E-3-1 **Ez duk ikusten, urzua**
Orkax handiko lephua?
- M-E-5-1 **Urzuetan ederrena**
Jinko jaunak hak egina
- M-E-7-1 **Urzo txar mehe pardela,**
Bistatik hail berehala!
8a/?S/—O
- 12(81) M-E-8-1 **Oi, eper zengo gorria, airean joailia propia!**
10a?S/—O
- 31(100) M-E-5-2 **Zuberoako kolonbak** deitzen bainau bere-
gana.
5a/—S/+F.G.

2. *saila*

- 5(73) M-K-1-1 **Txori erresifñula, üdan da khantari**
- 3 **Negian ezt'ageri, balinban ezta eri!**

- M-K-2-1 **Txori erresñula ooren gehien.**
Bestek beno hobeki har'k beiti kantatzen.
- 4 Bera eztüt ikhusten bai botza entzüten.
- M-K-3-1 Botz haren entzün nahiz herraturik nago.
- M-E-4-1 **Txoria zuñen eijer khantüz oihanian!**
- M-E-6-1 **Txoria** zaude ixilik, ez egin khantürik.
- 2 **Txoria** zaude ixilik, ez egin khantürik.
6a/+S/+O +F.G.
- 8(77) M'-E-3-1 **Txori papo gorriak.**
Ejerki kantatzen.
- M'-E-7-1 Lümarik eijerrena.
Pabuak buztanin.
8a/+S/+M'
- 15(84) M-K-1-1 **Kaila** kantuz ogi petik uztaril agorrilletan maitea ganik etxerakoan entzun izan dut bortzetan.
- M-E-3-1 **Kukuiak** umeak xilo ttipian haritz gainean ama, ni ere nahi niz ezkondu adinak ditudanian.
7a/+S/+O
- 21(90) K-K-1-3 **Xori eijer** bat hatzaman dizü Paubeko seroren komentin.
Ziberuako aitunen semek eros litzazkie oro.
- K-K-3-3 **Halako xori eijertto zunbaiten** hatzamaiteko.
6a/+S/
- 27(96) M-K-2-0 Aspaldiko denboretan gaiaz eta beti, ihizen nabilazü **txori eijer bati** azkenekoz atzaman dit, oi pena tristeki lumarik eijerrena beitzairo erori.

- N-E-3-1 **Txori kantazale, eijer, xarmagarri.**
9a/?S/+O +F.G.
- 29(98) N-E-1-1 **Txori erresiñula, hots emak eneki.**
Maitenaren borthala biak alkharreki:
M-K-2-4 **Erresiñula** igan zühaiñ batetara.
5a?S/—O
3. *saila*
- 30(99) K-K-4-1 Artzain gaztia bortu goretan
oiuz ari da doloretan
antxu bat diala erosi
bera dereiela ebatsi
M-E-5-1 **Ene antxu, antxu karioa**
bihotzez hunki, maitatia.
5a/+S/
- 32(101) M-K-1-1 **Arranuak** bortietan gora dabilta hegaletan
Ni ere beste ordüz, andereki khanberetan.
M-K-3-1 **Erlia** doa mendiz mendi, harek han biltzen
du lili.
Hartarik egiten dü ezti, eztiak oro ez bardin
ezti.
14a/+S/xO
- 13(82) M-E-3-1 Landan eder iratxe
behi ederrak aretxe
M-E-7-1 Oihaneko **otsua**
dolu dereiat, gaxua

antxuekin lo'egin eta

zeren barurik beihua.

M-E-8-0 Enun ez ni otsua

gutiago gaxua

antxuekin lo'eginik ere kument gabez beinua.

9a/+S/—O

23(92) N-E-9-1 Uhaiña-arrantzale **arrañ** hurrin deno.

Muthilak ere gozo amoroa direno.

M-E-12-1 Ihizlariak elto atzaman **erbia**.

12a/+S/—O

② 46 aldiz aipatuta azaltzen dira, erromantzeetan zehar, animala kalifikatzaileak. Hots $46/35=1,31$ aldiz. «Maitia» 1,11 aldiz aipatzen zenez, animala kalifikatzaileak ugariagoak dira, baina noski, ez dute «maitia» hitzaren homogeneotasuna (hitz bera beti adierazi eta konnotazio berak beti), beraz azken finean ez dago sinbolo bakarrik 1,11 aldiz errepikatzen denik erromantzero, sinbolo anitzez osatutako multzoa izango da 1,31 aldiz azaltzen dena. Halere indikatzaile honek bere garrantzia du, gero aztertuko dugunez.

— Berez, egiazko sarritasuna besterik da: 18 erromantzeetan agertzen da animala kalifikatzailearen bat, beraz egiazki $46/18=2,55$ da sarritasuna (maitia 2,05 aldiz, landare-kalifikatzaileak 1,64 eta izarra 1,58). Maitia 19 erromantzetan azaltzen da, landareak 17 erromantzetan eta izarra 12 tan. Hots, halere «maitia», erromantze gehiagotan azalduko da, eta beraz honek zera esan nahi du: erromantze bakoitzean gehiagotan azalduko dela («maitia=2,05 animaliak=2,55»). Beraz gehiagotan azaltzen bada erabilera eta bilakaera berezia duela esan nahi du, ez dela nolana agertzen, oso zehazki trataturik eta klitxeturik baizik; eta bestetik gainera gai oso errekkurrentea delako, ur asko ematen duela erromantze bakoitzean; ez da bapatean nolana tratatutako kalifikatzaile sekundarioa, erromantzearen barnean paper garrantzitsua jokatzen du.

③ Jadanik ahapaldiek erromantzean hartzen duten lekunea aztertuz, bi zerok konstata ditzakegu:

— Eskuharki erromantzearen lehen ahapaldian agertzen direla (salbuespenak ere ugari badira, albuespen halere).

— Erromantzean zehar ikusi dugunez ez da behin azalduko, gehiagotan ere baizik. Lehenengo aldiz azaltzen denean, lehen ahapaldian azalduko da; baina hurrengoetan azaltzen denean, erromantzearen barneko ahapaldietan barneratuz jongo da kalifikatzailea eta azken ahapaldiraino ere hedatuko da. Ez da beraz erromantzearen muturretan (izarra) edo erdialdean (landare-kalifikatzaileak) azalduko, baizik eta hasieran kokatuko da eta progresiboki erromantzean barneratuko amaieraraino iritsi arte, kalifikatzailearen sarritasunaren arabera. Hala nola:

10(79)	erromantzeak 1., 2. eta 5. ahapaldietan,	5 ahapaldi izanik	
17(86)	1., 2., 3., 4. eta 5.	5	
20(89)	1., 2., 3., 5. eta 8.	8	
34(103)	1., 3., 5. eta 7.	8	
5(73)	1., 2., 3., 4. eta 6.	6	
8(77)	3. eta 7.	8	
30(99)	4. eta 5.	5	—salbues.
13(82)	3., 7. eta 8.	9	
23(92)	9. eta 12.	12	

Beraz, zer esan nahi du honek? Lehen geniona: ez dela erromantzearen zati batetan kokatzen, zati horretan funtzio berezi bat beteaz, erromantze gutzia edeten du. Eta beraz erromantzean tematizatu egiten da, berak bakarrik betetzen du erromantze gutzia, bera da nahikoa beste kalifikatzaileen laguntza gabe, erromantzean neskatzaren tratamendua asebetetzeko. Ondorioz, orain artean ikutu dugun kalifikatzaile garrantzitsuenaren aurrean gaude, ez du funtzio berezi bat erromantzearen legegune berezi batetan, erromantze gutzia edeten du bere ardatz tematiko eta saturatzaile bihurtuz. Bestela esanda, kalifikatzaileak goia jotzen du animali kalifikatzaileetan.

④ Jada, ahapaldi barnean kalifikatzaileok hartzen duten leku-neari kasu eginik, salbuespen batzu kanpo, lehen neurtitzean gehienik azaltzen dira, eta batzutan bigarreanean. Hots kalifikatzaile ororen ezaugarria du, bere lekugunearen finkotasun mugiezina, fosilduta dago, lehen ahapaldian egote honek, lehen ere esan dugu, funtzio berezia ematen dio, maitea izendatzearena, baina hiperbolikoki izendatu ere.

⑤ Izendaketa hau era ezberdinetan egiten da eta era ezberdin bakoitzak gero adierazi ezberdina, konnotazio berezia ekarriko digu. Hiru izendatze moeta ezberdindu ditugu; berezi ditugun hiru sailak, beraz hauetxek dira:

Igo saila

Lehen saila, ugariena (19 aldiz aipatzen da) «uso»ak betetzen du. Beraz lehen sail hau «uso»aren inguru mugitzen da. Harelere kasu bat bakarra, uso ez zena («eper zangogorria») sartu egin dugu ere. Lehenik usoa aztertuko dugu eta ondoren beste hau zergaitik sartu dugun esplikatu.

— Berez maila textualean ez dago ezer handirik esateko, izan ere aurrez markatu dugun ezaugarri orokorretan zedatzen da talde hau, besteak bezalatsu eta ez du ezaugarri textual oso bereizgarriarik, semantikoak baizik. Dena den marka dezagun zenbait ezaugarri.

— Lehenik azter ditzagun bere modulazioak:

(Hiru), (zazpi) uso: 10(79), 20(89), 33(102), 34(103)

usoño: 17(86), 17(86)

uso xuri: 17(86), 30(99), 30(99), 30(99)

urzo xuri pollit bat: 25(94)

urzo luma gris zuria: 34(103)

urzo luma gris gaixua: 20(89)

urzo gaixuak: 20(89)

urzo hegal azkartto hoiek: 20(89)

urzuetan ederrena: 34(103)

auher üzrua: 20(89)

urzo txar mehe pardela... 34(103)

— Modulazio hauen arabera beraz, usoak onartzen duen adjetiborik ugariena «zuri» da, 6 tan hain zuzen. Hau da maila textualean batez ere inporta zaiguna, adjektibo hau. Bestela «zuri» honetaz gain beste ñabardura batzu onartzen ditu «uso» hitzak: -ño (usoño), pollit, gaixua, luma gris, hegal azkarto...

— Denek komunean dutena, tratamendua da, hots usoa txori kutun bezala tratatzen da, beti da gogoko eta maitatu.

— Darabiltzan aditzak, leku ezean, ez ditugu ezarri baina zerbait esan daiteke: ez du inoiz kantatu aditza onartzen, usoak ez du kantatzen, hegan egiten du (urzo hegal azkarto hoiek).

— Eta gainera erromantzearen amaieran bitan, usoa, mesprexatu egiten da, laidoz tratatzen (aüher üzrua, urzo txar mehe pardela). Bi kasuotan erromantzearen amaiera —O dugula kontutan hartu behar da (alegia ez zaiola maitaleari arazoa Ondo atera).

— Orain artean emandako datuokin, gero maila semantikoan interpreta daiteke usoa.

— Eper zangogorria, usoarekin batera bi arrazoirengatik sartu dugu:

1.—Erromantzearen emaitza era berean —O da.

2.—Eper zangogorriak ere ez du kantatzen («airean joailia propia») hega egiten baizik.

— Azkenik esan 32 (100) eko adibidean, «kolonba» hitza azaltzen zaigula ez dakigu izen nagusia den, edo eta uso hitzaren aldaki. Badaezpada ere, ezarri egin dugu.

2. *saila*

— Bigarren sail honen bereiztasunak, lehen sailarekiko opozatzen duten bereiztasunak alegia emateko, zenbait datu eman ondoren, modulazioak ikustea dugu onen.

— Lehen «uso» genuen bezala, hemen ere, hegazti batek osatzen du bigarren sail hau, hain zuzen «txori» generikoa.

— «Txori» hitza 9 aldiz azaltzen da. Eta sail honek hitz hau du bere ardatz. Landaretan «lili» genion bezala, hemen «txori» hitza erabiltzen da orokorki, eta berak hartzen du nagusigoa. Baina «uso» hitzarekin jazargoan izateagatik, «lili»-k ez duen bereiztasuna hartzen du.

— Ikus ditzagun beraz lehenik bere modulazioak:

txoria: 5(73), 5(73)

txori eijer: 5(73), 21(90), 21(90), 27(96), 27(96)? (N-E-3-1-)

txori erresiñula: 5(73), 5(73), 29(98)

Erresiñula: 29(98)

txori kantatzale: 27(96)

txori papo gorria: 8(77)

eta gainera:

Pabua: 8(77)

Kailla: 15(84)

Kakuia: 15(84)

— beraz ikusten denez «txori» hitza da ardatz,

— «txori eijer» adjektiboa askotan azaltzen da, jadanik ez da «xuria», «eijerra» baizik, hots gorputz-dohaia.

— «txori erresiñula» ere hirutan azaltzen da, «txori erresiñulari» dagokion lehen dohaia eta ia bakarra, kantatzaile on izatearena da.

— «txori kantatzale»: aurrekoa indartzuz, hots kantari dela.

— «txori papogorria»: zintzurraz ari da, kantuz.

— txori honek erabiltzen duen aditza eskuharki «kantatu» izan ohi da. Aditz honen parean kontutan hartu behar da, mai-taleak txoria entzun egiten duela eta ez ikusten (5(73)) «bera

eztüt ikhusten bai botza entzüten»). Hemen ez da «hegan egin» aditza behin ere azalduko, lurrean, adarrean edo lehioan pausatuturik txoriak, *kantatu* besterik ez du egingo.

— gehien ezartzen zaion osagarri zuzena: «boza» da, hots kantatzearena.

— gehienetan, txori hauekin maitaleak duen tratuaren ondorioa, +O izan ohi da, eta +O honek (ondo atera zaiola elkar-ikustea alegia) ondoan beste tasunik ere badarama +F.G., +M' edo jadanik elkar hartuta daudela (21(90)).

— Pabua (8(77)) eta kailla (15(84)) ezaugarri hauek betetzen dituztelako sartu ditugu.

— Orain artean aipatutako ezaugarriekin eman dezakegu maila semantikoa, aurrera beraz.

3. *saila*

3. talde hau nolabait «zakarrontzia» dugu, hots uso edo txori ez diren guztiak sartu ditugu, baina ez da kasualitatea.

— bat ere ez da hegazti (arranoa salbuespen)

— bere agertze-maiztasuna oso txikia da (antxua ezik 5 aldiz).

— «erlia» eta «behi» hitza kanpo utzirik (badira arrazoi garrantzitsuak horretarako nahiz guk hemen astirik ez izan), beste denak eskema bikoitz batetan higitzen dira.

antxua — (haiek) ebatsi

antxua — otsua.

(anderiak) — arranoa

arraiñ — arrantzale

erbia — chizlaria

erlazio hau finkatzean nahiko definitu ditugu.

4.6.2. *Maila semantikoa*

① Lehenik orokorki esplikatuko dugu, eta ondoren taldeka.

Orokorki harturik, eta kopuruak lekuko, kalifikatzaile ezberdinetan hau dugu (animali kalifikatzailea) garrantzitsuena. «Maitea» gehienik animalia batez gonbaratzen da. Kalifikatzaile hauek ez dira erromantzearen lekune berezi batetan lekutzen, erromantze guztian zehar hedatzen baizik. Beraz hemen kalifikatzaile honek, aurreko biak ez bezala, bere funtzionaltasuna galtzen du eta gai edo tema bihurtuko da. Kalifikatzaile moeta honekin jotzen du goia, XVIII. mendeko erromantzeon lirika honek. Animalia ezezik gehienetan animalia hori hegatzia da, beraz maitearen arketipoa hegatzia da, eta bere dohaiak batez ere dohai bikoitzak izango dira:

- zurtasuna eta hegan egitea ———> usoa
- edertasuna eta kantatzea ———> erresiñula.

Maitea txoriaz erkatzea, Europa guztian zehar dagoen maitasun lirika tradizioan gertatzen den zerbait da, eta handik abiatuta esplikatu beharko litzateke seguru aski (hemen ere haria tiratzen hasiz gero jangoikoak aparta!).

② Hau hola izanik, esplika ditzagun sailka zerbait gehiago datuok.

1go saila

Hemen esan dugu, usoa dela nagusi, Usoa, askatasunaren sinboloa izango da, hegan egiten duenarena. Eta hegan egite horrek, maitaleengandik hegan egitea, ihes egitea esan nahi du. Maitaleak, eskuharki ez du usoa hatzemango, beti ere libre irauten du (beti —O). Eta hain zuzen horregatik zuria izanen da, bere zurtasuna gordeko du «mantxarik gabea» dukegu, maitale zuria izango da, maitaleen eskuetatik kanpo. Eta horregatik bitan behintzat, maitaleak, usoak ihes egiten dionean, iraindu egingo du (20(89) eta 34(103)).

Interpretazioa amaitzeko ez da ahantzi behar, usoa dela, hegazti bakarra *abere* dena, hots *etxeko animalia*. Eta beraz etxearen balio guztiekin lotzen da, beste hegazti guztiak animalia basati ditugu, piztiak. Eta horregatik oihanean kantatuko du erresiñulak. Oihanarekin lotu behar da bestalde, eta leku eza zela medio ez dugu esan, baina usoa egunez dabil inoiz ez gauez, gauez ibiliz gero galdu egiten baita (25(94)). Oro har beraz —gehiago ñabar liteke— hau litzateke usoaren karakterizazioa.

2. *saila*

2. sail honetan «txoria (erresiñula)» dugu jabe, eta 20(89) erromantzean azaltzen den pasarte batek guztiz definitzen du, usoari kontrajarriz, 20(89) N-E-8-K:

Jauna, zuaza etxerat.

Mauletik Phetiriñalat.

txori eta bilhagarro zunbaiten jatera.

urzo azkar hegaltto hoiek ez dira zure bianda.

— txori erresiñulak ez du hegan egiten, kantatu egiten du, maitalea deitzen, eta hark honen hatzemetari ekiten; lehenik ez du ikusiko, ahatik bai entzungo; txori erresiñula, ez da xuria izango ederra baizik, deigarria, maitaleari ondo kausi dakion.

— txori hau, ez da *abere* izango, *animalia* baizik, oihanean kantatzen duena. Horregatik, etxetik, balore tradizional guztien gordailutik, urrun dago, antipodetan (oihanean). Eta oihana, arrisku guztien, misterio guztien eta «pekatu» guztien leku aparta da.

— txoria, eskuharki azkenean maitaleak, «ihiztariak», «xederaz», sarez, hatzemango du, eta beraz maitasuna egingo. Hala gero txoriak, lehen floria galdu duela esango digu, bere lumarik ederrena galdu duela: birjinitatea; ez da beraz *xuria*, «mantxarik gabea».

— Hau litzateke oro har txoriaren itxuratzea: hatzeman daitekeen neskatxa.

3. saila

Hirugarren talde honetan, heterogeneotasuna da nagusi. Bertan eskema bat da iraunkor, ihiztari-ihizi eskema. Eta eskema honek beraz, aurreko bietan azaltzen den dialektika indartu eta bermatu besterik ez du egiten.

— Bertan «antxua»-renak du garrantzi aparta. Antxua, usoa eta txoriaren artean erdibidean dago: «xuria» izanen da, errugabea (usoa), baina ihiztariaren, maitalearen eskutan ereriko da, honek bortxatu edo ebatsirik (txoria).

— «antxua»-z beraz, maitale-neskatxa dialektikan, neskatarren trilogia hersten dugu.

4.7. LABURPEN GISA

Laburpen gisa esan, erromantzeek sakonean egitura prezeptibo literario bera dutela eta honen arabera egituratzen direla bai bere osotasunean bai bere zati eta atal guztietan.

Erromantzeetan hiru elementu osatzaile berezi dugu:

1.—kokatze-ardatzak: leku-denborak.

2.—pertsoneiak.

a) Mutil maitalea.

b) Neskata.

3.—pertsoneien elkarrizketa dialektikoa eta aurrera jo dugu, 2-b elementuari hain zuzen zegokion prezeptiba orokor horren aplikazioa, sinbologia zela esanik. Neskatarren inguruan itxuratzen ziren elementu literarioek osatzen zuten sinbologia. Hau onarturik, elementu multzo hori (2b) aztertzen saiatu gara. «Maitia» hitza ezarri dugu sinbologia honen oinarrian, neskata izendatzeko era unibertsal eta enfatiko bezala. Beste elementu guztiei «kalifikatzaile» deitu diegu eta «maitia»-rekiko leku sekundarioa osatzen dutela, multzo bezala, proposatu.

Kalifikatzaile multzo hau, hiru sailetan banatu dugu:

- 1.—Egurats-kalifikatzaileak (izarra, elhur, lanhape).
- 2.—Landare-kalifikatzaileak (lilia, larrosa, mertxika, pipirina, jirofleia, ...).
- 3.—Animali kalifikatzaileak (usoa, txoria, erresiñula, pabua, kailla, ...).

eta multzo bakoitza banan-banan aztertu, bakoitzaren ezaugarri formalak lehenik zedatu, gero, izan litzaketen adierazi-konnotazioak aztertu eta elkarren arteko erlazio-desberdintasunak markatuz.

Honaino gure lana beraz.

5.—AZKEN GOGOETAK

Ez gara orain hasiko lan honek lekartzakeen inplikazioak baloratzen, azken gogoeta hauek baikorrak izan beharrean ezkorrak izan nahi baitute: *badagoena* balioztatu beharrean *ez dagoena* bistaratu nahi dute.

Izan ere lan honek, erromantzeek mundu autonomo, buruaski eta aberatsa osaturik, halako ikerketa estruktural batez bahetzea onartzen dutela frogatu bide du. Baina era berean lan hau hutsean gelditu dela, ez dela ia hasi ere egin. Ia dena oraindik ere azterkizun dagoela eta badela garaia noizbait hasteko; askotan literatur altxorra ez baitago aberastasun mardulak izatean, ez bada eze dagoena bere izari guztietan azken barne-muinetaraino ezaguturik gogotik gozatu eta aldarrikatzean. Eta geure kasua azken hauxe dugu; literatura urri badugu ere oraindik ez dugu literarioki aztertu (linguistek bai gure zorionerako muturra leku guztietan sartu dute eta berei zor diegu literaturaren ezagutza neurri batean; baina ezagutza hori ez da literarioa, linguistikoa, hizkuntzazkoa baizik, eta beraz bada garaia linguiestei beren lana eskertu baina geure txanda ere har dezagun).

Ahozko literaturari heltzen badiogu, aurrekaldea bapatean azaltzen da: bertsolaritza (erraldoi hori) at utzirik, beste guztiari kiratsa dario. Eta erromantzeen mundura iraganik oro bat. J. M. Lekuonari berari entzuna diogu hauetako zenbait erromantze kantatzeaz lotsatu egiten zirela informatzaileak. Beraz bada garaia erromantzeen munduari serioски hel gakizkion.

— korpus osatu bat falta da, orain artean jasotako guztiak, 1.000 liburutan barreiatu, bildu eta erizpide berez bateratzeko.

— Mende honen hasieran jaso dira erromantze gehienak eta mende hau izango da azkena, oraindik jasotzeke dagoena jaso ahal izan dezagun. Ahozko tradizioa hiltzear dago, bada garaia in situ jasoketa metodiko, exhaustibo eta sakona, behinbetikoa (posible den neurrian) egin dadin, erromantzeen musika, «proxemika», diatopia, hizkuntza eta euskalkiak ahalik eta gehien aztertu eta zehaztu.

— Bada garaia (ez gara aspertuko errepika honetan) bahe estruktural semiotiko batek, bederen, duten ur literario guztia ateratzeko. Hainbestetan goraiapatutako ahozko literatura zorionekoa balioztatzen eta berreskuratzen saia gaitezen eta ez masa amorfo eta ezezagun gisa atzerritarren aurrean gure konplexuak estali nahirik erakutsi.

— Bada garaia, Europako ahozko tradizioaz erkatu eta bertan geureari leku egin diezaigun; erkatze hau —dagoeneko diogu— guztiz aberasgarri baitateke.

— Bada garaia garaiz joka dezagun.

6.—OHARRA

Guztiz garrantzitsua deritzogu azken ohar bat egitea, agian jadanik irakurlea lan honetan azaltzen diren kontzeptu eta plan-teiamendu askorekiko dudatan egongo baita; ohar hori, lan honen datari buruzkoa da.

Lan hau orain azaltzen bada ere, 1982-83 ikasturtean egina da eta zehazkiago esanda, EUSKAL BALADAK deritzon liburu bikoitza argitaratu baino lehenagokoa (Joseba Lakarra *Euskal baladak*, Hordago, Donostia 1983).

Liburu honen argitalpenak asko aldatu ditu kontuak. Izan ere, erabateko liburua ez bada ere, eta lirika herrikoia zuzenki ikutzen ez badu ere, lan honetan zehar gune ilun ziren puntu asko argitzen ditu, eta zenbait kontzepturen desegokitasuna agertzen; lehen hurbilketa gisa esan, J. M.ª Lekuonari jarraikiz erabili dugun sailkapenean erizpide kronologikoa orain artean baino kontu handiagoz erabili behar dugula eta oraingoz jadanik mendeen sailkapena ez ginাতেke berriro ausartuko erabiltzen argibide berririk jaso arte, hots «XVIII.go lirika herrikoia» generitzonari, hobe genuke «lirika herrikoia» huts-hutsik esatea.

Alabaina, erizpide kronologikoa baztertu badugu ere «diakronia» kontzeptuaz baliaturik, sailkapen hori diakronikoki bikaina dela aitortu behar, hots, egiazko transformazio-sistema diakroniko baten aurrean gaudela onartu behar (terminologia estrukturalista erabilirik) eta sailkapen kronologiko horren azpian egiazko intuizio estrukturala dagoela esan behar; eta hain zuzen zera hau, aipatu liburuak ez du garbikiro jaso, gure kautan.

Dena den esan behar liburu honek atzean duen oinarri bibliografiko eta teorikoa Euskal Herrian egundaino izan den osoen eta onena dela, eta hasieran iragarten genuen gure lana gelditu egin dela liburu honen atzean dagoen ekipoarekin hartuemanetan jarri arte. Liburu honek bide berriak irekitzen ditu, elkarrizketa berri batetarako bideak.

Donostian, 84-X-8

OHARRAK

1. Baieztapen hau, hasiera batetan genuen eritzi irmoa zen, egundaino ere erromantze epikotatik lirikotarako prezesua era bateratzaile eta jarraian aztertu baita; egun zuhurtziaren eskakizunez, eritzi hau gaitzetsi gabe ere, kontu handiagoz jokatzeari hobe deritzogu. Gure ikerketa osoro amaitzen ez dugun artean, airean gelditzen da auzia; dena den XVII. eta XVIII. mendeetako erromantzeen artean lotura hertsia goa ikusten dugu, halere erizpen hau bera ere behinbehinekoa da.

2. Bat bakarrik gaitzetsi dugu eta kanpoan utzi: «Mirakullu bat (76)» zeritzona. Hemen luzeegi lihoakiguke arrazoiak ematea, dena den erizpide literarioz gaitzetsi dugula esan, ez baitu ezaugarri bat eta bera multzo honetan sartua izateko betetzen. Erizpide literarioa erabiltzeak azakeria badirudi ere, kronologikoa ezinezkoa da erabiltzea eta horrexegatik literarioa bihurtzen da erabakiorrena, bere egitura da elementu osatzaileen berri ematen baitigu.

«Maitia, nun zira (88)» oraingoan sartu egin dugu, Lekuonak emandako korpua errespetatzeagatik eta hau behintzat herri-lirikaren hildoetan mantentzen delako. Halere eta Jaurgainek XVIII. mendekoa zela bazion ere (RIEV-III, 1929, 456.or. eta hurrengoak) XVII. mendekoa dela frogatzeko moduan gaude: Unduraingo andereari egozten bazaio ere lehenagokoa da. Frogaketa hemen luzeegi lihoakiguke, prestaketa dugun lan zabal honetan zehatz-mehatz emango ditugu zertzelada guztiak.

3. Datu hau, $\pm S$ tasuna alegia, lehen ikerketa honetan behin-behineko ezarri dugu, lehen begiratu aldian erromantzeak zuen itxurra dialektologikoa kontutan hartuz. Dena den, atal honetan ikerketa dialektologiko sakon batek eta erromantzearen hedapen-eremua «isoglosa» bidez in situ ondo finkatuko duen ikerketa batek esan beharko du azken hitza, hitz benetan balioduna eta datu berri asko dakarkeena. Bienbitartean zerbait egin behar zelakoan sailkapen hau proposatu dugu, baina badaezpada ere ez dugu datu hori gehiegi erabili.

4. Zenbait erromantzeren inkongruentzia eta bilbapen-aldrebeskeriak ez du askotan erraz igertzen uzten zer gertatzen den; askotan ezinezkoa da zenbat pertsonaik hitzegiten duen jakitea eta bakoitzari zein bertso dagokion erabakitzea, agian gure sailkapen honetan bat baino gehiago aldatu beharko liriteke. Hoberik ezean guk geure konklusio apalak eman ditugu beti ere behin-behinekoak.

5. «aita» ez da beraz XVIII. mendean azaltzen den pertsonaia, XVII. goa baizik. Hain zuzen behin bakarrik azalduko da «Maitia nun zira (88)» erromantzean, baina lehen genionez (eta hauxe ere frogatzen da) XVII. mendekoa da. Horregatik parentesi artean ezarri dugu, berez ez baita agertzen. Ama ere bizpahirutan azaltzen da eta oro har, elementu aipatu huts bezala ez aktante aktibo bezala. Izan ere nahiz aita zein ama XVII. mendeko erromantzeen mundua osatzen duten elementuetan bat dugu: aktante antagonista, baina ez da XVIII.goa

XVIII.ean protagonista (mutila) eta helburu edo objektuaren (neskaxa) artean ez da antagonista patriarkalik tartekatzen, ez dago hirugarren aktante hau. Bi aktanteen arteko dialektika zuzena da. Eta puntu hau benetan interesgarria da XVII. mendeko erromantzeetatik XVIII. ekoetara gertatzen den bilakaeran. Aita, aktante antagonista, gizartearen instantzia zentsuratsaile eta moraltsaileen mantentzaile da, gizartearen balio faktikoen gordetzailer. Aktante honen sorrera osorik esplikatzekotan seguru aski kontraerreformaren (Loiola) ekintzara jo beharko genuke.

Dena den ez da gure asmoa beste mende batetan gure igitaia sarzea (XVII) elementu ausente honen garrantzia bistaratzea baizik.

6. Juan Mari Lekuonaren aholkuz, oraindik beste konnotazio bat zuela eta, berriro begiratu dugu gai hau. Bere kautan, eta kopla zaharren mundua textuinguru osagarritzat hartuz, «elurra»k harrisku konnotazioa (sensu lato) luke. Saiatu gara azken ideia hau erromantzeotan bahetzen eta hau izan da gure emaitza: XVII. mendeko erromantzeotan (J. M. Lekuonak berak egindako zerrendari gatzexkio hemen ere) behin bakarrik azaltzen da elur-aipamena:

Arrosa (elorri) zuriaren azpian
anderea loak hartu
elurra bezain xuri,
ekhia bezain ederrik...

eta hemen ikusten denez, XVIII. mendeko «elur» kontzeptutik urruti gaud. Hemen «elur» kontzeptu klasiko eta unibertsal, literatura gehienetan present, dugu. Eta beraz XVII. mendeak ez digu argirik ematen.

XVIII. mendeko erromantzeetara igaroaz aitzitik, egoera besterik da, elur kontzeptuak beste tratamendu autoktonoago eta bitxiagoa hartzen du.

Hiru erromantzetan (lehen esan dugunez) azaltzen da, hara hor eluraren aipamena egiten den hiru ahapaldiak osorik:

3(71) M-E-4 mendirik gorenian hor eiten du elhurra
tronpatzen zuk ninduzula banuien beldurra
izanen *badut ere* bethikotz malurra
halere nahi zinduzket *ikhusi* ardura
4a/—S/—O

8(77) M-E-6 Bortürrik gorenetan
erorten elhürra
trunpatüren naizüla
badizüt beldürra
hargatik nahi züntüket
ikusi ardura
eginen *badüt ere*
oi ene malürra
8a/+S/+M'

13(82) N-E-9 bortu goretan lanhape
 hur-bazterretan ahate
 zu bezalako faltsietarik
 ez dizut nahi deus ere
 9a/?S/—O

«lan-ape» hori ez genuke seguru asko erromantzeen mundu honetan zuzenki sartuko, badirudi koplak zaharretatiko mailegua dela. Zergatik diogun hau?

1.—Lehenik (eta orain artean ez gara konturatu) neskatzak esaten duelako (N-E) eta ez mutilak, beraz ezin dugu neskatzaren kalifikatzaileen multzozan sartu ez eta beste inon, ez da berez erromantzeei datzekien egitura.

2.—Egitura ez delako bakuna, bikoitza baizik.

1 bortu goretan lanhape

2 hur-bazterretan ahate.

egitura bikoitz hau askozaz ere arruntagoa da koplak zaharren munduan (goiko mendian *elurra* dago/errekaldean izotza...), egitura bikoitza ere ez datzekio berez erromantzearen aiurri edo jiteari, bakuna du berezkoa.

Beraz utz dezagun kanpo «lanape» eta hertsiki erromantzeetan berezkoa, *elurra* bakarrik onartu.

—«*elurra*» bai, bortu edo mendi garaitako «*elurra*» jadanik besterik dugu. Ez da —lehen genion— XVII. mendean aurkitzen dugun epiteto-klitxetu europear unibertsala, hemen berezko tratamendua eta konnotazioak jasan dituen elementu literario bitxi eta esanguratsua baizik. Bere genesis aztertzerakoan koplak zaharretara jo beharko dugun ala ez, oraingoz behintzat ez dago gure esku argitzea; gure helburua besterik da, alegia erromantzeotan «arriku» konnotazioa (bere zentzurik orokorrean), koplak zaharretan badena, era berean azaltzen den ala ez frogatzea.

—Gakoari helduz beraz lehen datua pertsonaia da; ez da neskatzak hitzegiten duena maitalea baizik. Eta datu garrantzizkoa da, zeren eta neskatzak izan bagenu, arras aldatuko zatekeen konnotazio-eremua.

—Bi ahapaldiotan mutila mintzo da, eta bietan benetan tratamendu berdintsua hartzen du ahapaldiak; harrigarria ere baden berdintasuna, izan ere bi euskalki desberdin ditugu eta beraz bi lekumen geografiko desberdin. Logikoena mailegua izan dela susmatzea da, baina zer bide iragan du maileguak, zer atarramendu, zein da bide honen norabidea? erromantzeen azterketa geografiko serioa eratzen edo itxuraten ez den artean ezin jakin.

—Beraz berdintasuna konstata besterik ezin dezakegu egin. Berdintasun honen eskema hauxe litzateke:

(M-E) <i>elurra</i> → tronpatzeko beldurra	{ halere hargatik	ikusi nahi →	egin
			ba ... ere malurra izan

—Eskema honen arabera errima beradun hiru izenak lotzen dira:

elurra → tronpatzeko beldurra → malurra

eta erredukzio semantiko honetara ailegaturik, azter genezake bere konnotazio-eremua: elurrak maitalearen tronpatzeko beldurra inplikatzan du, malurra izateko beldurra:

elurra → beldurra } tronpatzeko
malurra izateko

beraz konnotazio eremua guztiz ezkorra dela garbi dago. Elurra tronpatzearekin eta malurrarekin erlazionatzen da, bi hitzotan laburtzen da bere konnotazio hesparrua: protagonistak (maitaleak) bere helburua (neskatxa) ez jadesteko beldurra da azken finean. Baina zein da helburua iristea eragozten dion antagonista? «*tronpatzen* ninduzula / *trünpatüren* naizüla» dio protagonistak, beraz antagonista *neskatxa* bera da, eta beraz aktante bikoitza bilakatzen da neskata: helburua eta antagonista. Izan ere helburu izaten jarraitzen du (*hargatik nahi züntüket* ikusi ardura / *halere nahi* zinduzket ikhusi ardura).

Aktante honek gordetzen duen bikoiztasunak (helburu / antagonista) protagonistagan tronpatu eta malurra izateko beldurra eragiten du. Bikoiztasun hau da konnotazio eremuaren sortzaile (generatzaile), bi hitzongurua hersten den eremu hori: helburuaganako beldurra, *tronpatzeko* eta *malurra* izateko beldurra.

Eta azken ondorio hau Lekuonaren koplazaharretatik iradokimenez erkatzen badugu?, ez dirudi «arrisku» konnotazioa erromantzeen mundura igaro denik, baina bai konnotazio orokortzaileagoa: beldurra.

7. Halako batetan, gure nagitasunak gairiditurik, Azkueren hiztegi-ra jo dugu «badaezpada ere», inoiz ez baita jakiten nondik joko duen haizeak. Eta hara non zera irakurtzen dugun:

LILI: 1.º (BN-s; L, R. S) flor, fleur.

eta ondoren Erronkarierazko adibide bat jarri eta beste azeptzio batzuetan ematen ditu. Masailak ere gorritu egin zaizkigu, izan ere gure eskilu eta tresneria matematiko guztiez baliaturik mila dedukzioen buruan definitu dugun «generikotasuna», berezkoa zuen hitzak. Alegia gu (mendebaldeko inperialistok) «lili» lore moeta berezia zelakoan geunden, arrosaren pareko, eta noski ezjakintasunak bultzaturik aurrera jo dugu uste horretan. Berrero ere ekialdeko euskalkiak hobe ezagutzeko premia aitortu beharrean gaude, aurrerantzean halako hutsegi terik ez egitekotan.

Hau hola izanik, «lilia»ri, «arrosa»rengandik banandu eta sail aparta, «maitia»ren antzekoa eman beharko genioke. Gertatzen dira halakoak.

8. Aurreko oharrean esana hartu behar kontutan.

JON MIRANDE-ren ITXAROPEN-GUTUNAK

J. M. Satrustegi

Gerra ondoreko euskal idazleen historia, Jon Mirande barne dela, gizon gazteen izen aipagarrietan oinarriturik dago. 48 urterekin eten zuen Mirandek, mintzo garratz eta urrats eraginkorrez euskal literaturaren oihan murritzean berak ibilitako bidea. Ez da udaberriko egunsentiaren olerkari alaia, ilunabar guzien begirada beltzez inguratutako dramaturgo zorrotza baizik. Izipiritu gozakaitz eta urratu baten lehen mailako emaitza literarioa da berea.

Utz dezagun alde batera bere garaiko epaile garbien aingerukeria. Nunbaiteko mamu beltzen haize kutsatua zekarkien gogora haren joera ausartak, eta bizkarra eman zioten. Bazekien berak eta ez zien barkatzen. Plazan erretzera atera gabe, heterodoxiaren ezten beldurgarria ikusi zuen batek baino gehiagok gure idazleen zeru urdin topikoan. Egia da, ausardia horretan nortasun haundiko luma ikusi zuenik ere izan zela gure artean; baina beretzat hesitzen joan zen bakardade estuan ito zen azkenean, inoren esku lagungarriaz baliatzeko biderik gabe.

Zuberotarrak zituen aita-amak, sorterriko lurralde heze eta gurietatik urrun, Parisko horma artean ekarri bazuten ere semea mundura. 1925eko urriaren hamarrean, uso-pasak ehiztarien sareak astintzen dituen udazkeneko egunetan, ikusi zuten bere begiek lehen argia. Ibiltari asperkaitza, Euskal Herriko joan-etorriak astintzen zion barrena euskaltzaletasunari uko egin aurretik. Gurasoak berekin zituen Parisko bititokian eta euskara zuen haiengandiko mintzaira.

Legegintzako ikastaroez bestalde Linguistika ikasi zuen, eta seiren bat hizkuntzaz baliatzen zen: euskara, frantses, ingeles aleman, gaztelera eta bretoieraz, nik dakidanez. Ogibidez, funtzionari zen eta ministeritzaren batean egiten zuen lan.

Miranderen bizia ilunpean edo, gutxienez, lanbrotsu igaro zen euskaldun gehienontzat. Bere idazlan bakoitza inarrosi bat zen konzientzia askorentzat eta eztabaidak sortu ohi zituen ikasien batzarretan. Eta ekaitzaren ondotik, ixilunea. Horregatik, hutsunez beterik dago idazle honen bizia.

Duela bi urte Pragara lehen bidaia egin nuelarik, Tauer adiskidearen artxiboan Miranderen berri asko aurkitu nuen: berrogeitaka gutun, gehienak eskuizkribuak. Berehala jabetu nintzen bildumaren garrantziaz. Zuberotarraren asmo, kezka eta gora-behera asko agertzen da eskutitz hauetan.

Paperak eskuan nituela galdegin nion Norbertori idazlearen berri. Buruari astiro eraginez, hitz gutxi jalgi zen bere ezpaine-tatik: «*un hombre atormentado... difícil*» edo antzeko zerbait ulertu niola uste dut. Erlijio hutsunea eta sinesterik-eza zekarkion gogora, berez fededuna zen Tauer-i. Ez zitzaion, behar bada, egokia apaiz baten aurrean besterik esatea, edo zenduren izen onagatik nahiago zuen ixiltzea. Beste berririk baze-kielako antza eman nion, baina ez nion solasari jarraipenik eman.

Ez dakit nungo hariak kurutzaturik, aitorten ezkutu bat egin zidan orduan, bere biziko pasarte trakets batean idatzitako gordinkeriaren batzu bazituela nunbait, esanez. Ez zitzaizkion oso atsegin, eta nun sartuak zituen adierazi ondoren, erretzeko asmoa agertu zidan. Begirada bat eman orduko, sexu harremanen gordinkeriak zirela ikusi nuen, eta ez zuela erretzerik merezi, esan nion. Neutako eman zizkidan orduan, nahi nuena egiteko adieraziz. Ez dizkiot, noski, orri horiek neheri erakutsi.

Pragan jasotako Miranderen emaitza berrogeita zazpi gutunezkoa da. Zenbait, luzeak dira, hiru bat orrialdekoak. Beste batzu, berriz, txartel laburrak. Idatz erari dagokionez, 25gutun eskuz eginak dira, hamaika makinaz, eta beste hamaikak gabon txartel edo antzeko izkribu laburrak dira.

Paper hauek guziak argitaratzeko orduan nolabaiteko sailkapena egin beharrean aurkitu naiz, eta beste bide batzu bazterrean utzi eta, idazlearen egoera eta sentipenak kontuan harturik, abiatu naiz. 1951.ekoak dira bilduma honetako lehen eskutitzak, eta euskalzaletasun baikorra sumatzen denez berrietan, *itxaropen-gutunak* deitu ditut.

Bigarren multzo batean biltzeko utzi ditut bere unerik ilunenean idatzitako *etsipen-gutunak*.

Nola sortu zen bien arteko ezaupidea? Nori nori idatzi zion lehenik?

Pragako bilduman jasotako gutun zaharrena 1951.eko azaroaren zortzikoa da, eta Tauer-ek ezagunen baten bidez helarazi zion eskutitzaz mintzo da Mirande. Erantzunaren arabera esan dezakegu, zuberotarraren olerkiren bat aipatzen ziola bohemiarrak eta, era berean, ezaguna zitzaion Miranderi Tauer-en izena.

Euskararen kezka da nagusi, gutunean: gal-zorian zegoen euskararen egoera, euskaldun askoren zabarkeria eta ajola-eza hizkuntzari buruz, eta txekoeak beren pizkundean jarraitu duten ereduaren ametsa.

Gutun itxaropentsua da, halare, honako hau: «Ez dugu orraitio itxaropena galdu behar, esaten dio; agitz aurreratu gera azken urte auetan; langile onak sortu zaizkigu euskal-arloan...».

Euskararen batasuna aipu du idatz-ondoko lerroetan, eta bere joera une horretan zein den aitortzen du.

Paris'en, 8:11:51

Yaun maitea,

Zure idazkia atzo eman dit eskura Eusko Ordezkaritzako lagun batek. Pozten naiz asko nire neurritzak atsegin bai'dituzu; areago pozten naiz oraindik geure izkera orren ederki ikasi ta orrelako arduraz aztertzen duzula ikusiaz.

Neuk ere zure euskerazko idazlanak «Euzko Gogoan» ta beste euskal aldizkarietan irakurri ditut arreta aundiñarekin, batez ere zure aberriari dagozkionak; ezen garrantzi aundikoa dugu yakitea Euskaldunok, beren errigoa erio-bidetik baztertu bearrean Europe'ko beste erri txikiek zer iritxi duten, eta nola.

Zoritxarrez, Txekoslobia'ren zori ona ez du euki Euskadi'k, eta gure euskal-mintzoa galtzera da non

ez bai'du zeozerk laguntzen... Ezin uka, aatik, georren erruz ere izan dala euskera egoera tamalgarri orataratu ba'da. Gaurko egunean, Euskotar zenbait gerade, euskeraren landubidean yardun; geure erritar askok ordea ez digute yarraitu nai, baizik-eta alperlanean ari gerala, gure idatziak erri soillak ez ditulana ulertzen, zaillegiz. E.G.'an irakurri dukezu noski «eskualzale» oiei Orixe'k zer iñardesten dien. Geroak agertuko nork zeukan arrazoi...

Bestalde, eusko abertzale askok ez diote euskerari benetako maitasunik. Erderean bizi dira eta euskera ez dute lingua del cuore, lingua del pane bañoago, Italiarren esanetik.

Ez dugu orraitio itxaropena galdu bear: agitz aurreratu gera azken urte auetan; langille onak sortu zaizkigu euskal-arloan, ala nola Zaitegi, Orixe, Andima eta E.G.'aren idazkideak baizik ez izendatzeko erdal idazleekin ere araka ditezkenak.

Zure eskutitzak pozik artuko ditut, zeure aberriaz ta txeko-izkeratzaz berri geiago yakin nai nuke ere. Idatz ezadazu beraz gura duzunean, ta erantzungo dizut batere luzatu gabe.

Anartean, ene euskal goraintzirik onenak ar itzazu.

Zure zerbitzari

Jon Mirande

MIRANDE'tar Yon

Io6, bld DAVOUT

Paris XX

N.B. Ni Zuberotarra nauzu, naiz giputzeraz idazten dudana, euskeraren batasunari buruz ari naian. Zubero'ko izkelgian lantxo zenbait idatzi ditut alaere, «Euzko Gogoa»'n eta «Gernika»'n agertu edo agertuko diranak.

M'tar J.

Eguberriz idazten dio berriz Pragako adiskideari. Epe labur horretan, eskutitz bat eta eguberri txartela igorriak zizkion Tauer-ek.

Euskal argitalpenei buruz informazio iturri onak zituen atzerritarrak eta Frantziako gobernuak argitaratutako zuberoraren ikasbidea eskatu zion Parisko lagunari. Honek ez zuen ezagutzen. Hori dela eta, *Deixonne* legegaian sinesterik ez duela agertzen dio. Astean bizpahiru orduz euskara erakustea ez baino, ikaskuntza guziak nahi lituzke euskaraz.

Parapsikologia gaietan murgildurik agertzen du bere izpiritua, eta ez du olerkirik burutu. Euskaltzale bero ikusten du bere burua basamortuko eremu antzuan: «Paris ontan gure izkera egitan maite dugunok lau edo bost bat gera, geiago ez».

Paris'en 25:12:51

Ene adixkide maitea,

Gaur Eguberri: zure zorion-txartelak iritxi ninduen, zure eskutitzaren ondoren. Barkatu otoi nik beranduegi idazten bai'dizut neure zorionak egun eder onen karietara zuri emateko. Bioazkizu beintzat, ene Urte-Berriko goraintziak idazki onekin.

*Eskatzen didazu Prantzia'ko gobernuak argitaldu berri omen duen zuberoraren ikasbide bat: Nik ez nakien dalako ikasbidea egin zutenik ere, ezen ez diot yaramon aundirik ematen Deixonne-legegai orri, «*langues dialectales*» (Prantzesen esanetik) eskolan sartu nai dituen. Ez dugu euskera galbidetik baztertuko, gure nausiek astean bizpairur orduz bakar-bakarrik ikasetxeetan bera irakasten uzten ba'digute... Ikaskuntzak oro bear lirake euskeraz egin, lenengo maileko eskoletan beñipein. Bañan ori beste kontu bat da.*

Dana dala, saiatuko naiz liburu ori biltzen eta, eskuratu orduko, bidaliko dizut. Dumurik zuberorazko idazkiak ez bai'dira ugari; azken urte auetan, ez

da batere agertu (Eleiz-libururen bat ezik, bear bada).

Dirala amar bat egun, Euskeraren Eguna genuen. Eusko-Ordezkaritzan ospatu dute eta Ibiñagabeitia 'tar Andima'k —zure ta nire adixkideak— zure idazki bat irakuri du, txit ernegarria.

Ez dut olerki berririk ondu aspaldion. Oraingoan, lan luzeko bat egiten ari naiz parapsykhologia gaitzat artuta. «Euzko Gogoa»-n ager eraziko bide du Zaitegi'k. Uste dut lenengo aldiz dala euskeraz gai ortaz idazten dala...

Beste egiteko asko ba nituke euskeraren onetan bañan, ondikoz! batere laguntzarik gabe, zail dugu zeozertan ekitea benetako euskaltzaleok. Paris ontan, gure izkera egitan maite dugunok, lau edo bost bat gera, geiago ez. Noiz ote begiak iririkiko zaizkie eusko abertzaleak dirala aiñen gora —erderaz ordea— esaten duten aiei?

Bañan aski eleketa ilun ortaz! Amaitzean, nai ditut nire Urtats (Urteberri) zorionak berritu.

Zure izparren zai dagon

zure adixkide

Mirande'tar Yon'ek.

Parisko agintariek bazter-hizkuntzei buruz hartutako erabakiak gutxiesten ditu, eta gogorki salatzen, euskara bultzarazteko eskasegiak ikusten dituelako: «Neure Euskalerrria benetan maite dudalako naiz orrela mintzo», dio berak.

Bere pentsabidea ezagutzeko garrantzitsua deritzait gero esaten duena. Ez dela abertzaletasun hertsia berea, esango du. Europar eta euskotar ikusten du, denbora berean, bere burua, Europari loturik dagoelako euskararen etorkizuna; eta hizkuntza txikiek burua jasoko duten neurrian jasoko lukeela euskarak berea, uste du.

Bide honetan aurrera egin nahian ikasi omen zuen berak «Breizera»: erri txikien *alkar-lanegite* ortan zerbait egin nahian, alegia. Txekeraren eredia du, berriz ere, begien aurrean eta horretan zerbait esateko euskaldunei, eskatzen dio Pragako adiskideari.

Paris'en 25:11:52

Ene adixkide!

Nik ere luzatu dut zure eskutitzari erantzutea bainan barkatuko didazu noski, ez-ongi egon naiz-eta, marranta gaitz batekin.

Euskera, katalanera, breizera ta okizkerai buruz Prantzia'ko Aldunetxe ta Zaardiek onartu duten lege berri ori dula-ta esaten didazu «obe dala zerbait ezer ez baño». Arrazoi dukezu bearbada; nik daukat orraiko lege orrek gutxi oneratuko duela euskeraren egoera illuna. Eskola aundietako ikasle bakan zenbaitek ikasiko dute, agian euskeraz irakurri ta idazten: egia da, bañan ziur nago euskera beren eguneroko mintzai egiteko aiña ikasiko ez dutela. Eta zer euskera ikasiko dute, zer liburutan? Izelgi kutxuzko euskera noski, ta pellokeri batzuz besterik ez dute irakurriko... Anartean, Euskalerrria gero ta areago erderari ematen ari zaio. Ez bere ogenez: nola egin lezake bestera? Erdera bai-da lege-izkera, Ipar eta Ego euskadin alaber. Ez; euskera ilzoritik ateratzekotan,

politikak du aterako, i.e. eusko politikak, ez politikero arrotz edo arrotzaleek ematen digutun ukar-legetxo batek.

Itz gogorrek dirala oriek pentsatuko duzu ausaz. Neure Euskalerrria benetan maite dudalako naiz orrela mintzo, ordea; ez uste izan alazere eusko abertzale ertsia naizenik. Europar ta Euskotar: orixe da nire itz-burua; Euskerak burua yasoko du, bera bezela Laterri aundiek oinpetuta dauzkatzen beste Europar izkera txikiek ere burua yasotzen ba-dute. Europa'ko erri txiki guziok alkarrekin lan-egin ezperen ez dugu sekulan gaizkabiderik arkituko.

Azken «Euzko Gogoa» artu baduzu «Breizera» (The Breton Language) izendun idazki bat irakurri dukezu breizeretik neronek itzulia. Breizera ikasi nuen «erri txikien alkar-lanegite» ortan zerbait egin naian.

Zeorrek orrelako zerbait idatzi bear zenuke «Euzko Gogoa» rako, txekeraren berri emanaz Euskaltzaleai.

Azken E-G.'an nire olerki bat ba da zuberoraz «Jei Gai» (Jai Gau). Esaidazu errex ulertu duzunez.

Esan nizun bezela, lan luzetxo bat ondu berri dut: «Yakintza berri bat: psykologi-gaindikoa». Zaitegi'ri igorri diot, bainan ez dakit oraindik argitaraziko duenez. Parapsykologi edo psykologi-gaindiko ortan azterketak egiten ari ditut; beste idazlan bat apaintzen diardut «Iratxoak» gaitzat arturik... ez dakit noiz bukatua latekeen.

Ene adixkide maitea, ene euskal agurrik onenak ar itzazu eta beste bat arte.

Jon Mirande

Udaberri eder baten zero urdinean dagerkigu gutun hone-
tan Mirande. Asmo berriz pizturik eta benetan baikor, mintzo
da. Parapsikologiaren eraginaz bestalde, euskara batua du go-
goan. Iparraldeko idazleak nahi lituzke baturantz bultzatu.

Paris'tik, 27.V.52

Adiskide maitea,

Milesker zure idazkia gatik. Damu dut eri izan
zerala jakitea; orain ongi zeralakoan nago. Beraz
atsegin izan zitzaizun «Beiak» ene itz-lauzko olerkia?
Zubero'an idatzi nuen joan dan udan, gure baserriko
beiai begira eta jendeen ergelkeria gogoan...

Atzo Euzko-Gogoa'ren 11-12garren zenbakia jaso
dut: zure idazlan bat ba dakar —«Atzerritar euskal-
tzale baten euskeraren aldezko deia»— agian ondore
onik ekarriko du Euskaldun zabar eta ezaxolen ar-
tean!

Dalako zembakian nire lan bat ba da ere: «Ja-
kintza berri bat: psykologi-gaindikoa» (Erderaz =
parapsycholegie) Asko zaletua naiz jakintza berri or-
tarako eta nai nuke bazkun bat eraiki Euskaldunen
arteana araugaindiko gertariak (Phénomènes paranor-
maux) aztertzeke; euskeraz, jakina.

Igandean gure adiskide Andima etorri zait etxera
eta biok erabaki sendoak artu ditugu euskal-kultu-
raren onetan... eia zerbait iritxiko dugun alkarrekin
lan eginez. Nik asmo berriak ditut izkerari buruz:
esate baterako nai nuke euskaltzaleek toki andiago
bat eman liezaieten euskara batuan Iparreko eus-
kalkiai, batezere Zubero'koari.

Txekeeratiko itzulpena noiz argitaraziko duzun
aiduru (zai) nago. Pozik irakurriko dut. Zerbait ida-
tzi bear zenuke gure aldizkariarentzat, zure izkera-
ren berpizkundea gaitzat artuta, asko jakingarri bai-
dugu ori Euskaldunok.

Ene adiskide maite ori, uzten zaitut aldi ontako,
zure erantzunaren erpai nagolarik. Idatz ezadazu az-
kar!

Zurekin biotzez beti.

Jon Mirande.

Urte emankorra de Mirande eta Tauer-en arteko harremanetan berrogeita hamabia. Hilabete baten epea luze deritzaio bi gutunen artean. Austria aldean iragan nahi dituen oporrak gaitzat harturik, herriak eta arrotz hizkuntzak ezagutzeko zailtasuna adierazten ditu. Denbora berean, noizbait Praga alde-ra joateko gogoia ere agertzen dio.

Parapsikologia —arau-gaindiko ezagumena— azterketa du eskuartean, oporrak hartu aurretik amaitzekotan lanen bat.

Paris'tik 27.VI.52

Adiskide maitea,

Aspaldion ez dizut idatzi, askets nazazu otoi. Ongi zeralakotan nago, baita zure sendia ere. Oporretan ote zaude ala ez oraindik? Nik datorren illabetean ditut eta aurten Austria'ra ba noa; irur aste egongo naiz an, bat Wien'en iraganen dut. Agitz maite dut atzerrian ibiltzea, arrotz-izkuntzak ikasteko ere on bai-da; eta orrela beste kulturak ezagutzen ditugu obekiago ta gurea ere, bestekin arakatzen dugularik. Itxaropen daukat bein zure enderrian ere izango naizela, bainan nai nuke txekera pitin bat ikasi leenik.

Orain dala amabost egun Andima ikusi dut, etxera etorri bai-zan apaitara. Lan berri batzu egin omen ditu, bainan ez ditut oraindik irakurri. Niketz, aitor-tu bear dizut oraiko bero andi auiek ez didatela lanerako gogorik ematen... Alaz ere, emendik abiatu gabe gai dut idazlan luzetxo bat ondu «Arau-gaindiko ezagumenaz» (faculté de connaissance para-normale).

Euzko-Gogoan argitaldu nuen ura irakurri al duzu
eta zer derizkiozu?

Atseginez irakurriko dut Svatopluk Cech'en itzul-
pena gure aldizkingian agertuko danean. Ez dut eza-
gutzen «Noni eta Mani» bainan pozik ikusten dut
idazle eta idazki berriak sartzen zaizkigula. Lanki-
deak bearrezkoak ditugu, bai, gure euskera gaixoa
gaizkatu nai ba-dugu.

Zuberoeraz estudiatzen asi al zera? Ots-ketari so
egitez, txit politta duzu ene euskalkia. Zoritzarrez,
itzegile gutxi gera eta orrengatik ez dut artan euskal-
lanik aunitz egiten.

Ez egin nik bezela eta laster erantzun! Zure be-
rriak beti poz andienarekin artzen ditut-eta.
Ene euskal agurrik onenak ar itzazu.

Zure adiskide den

Jon Mirande

Besie eginai asko ba ditugu onenak euskalza-
leak. Bainan, gure gaitza, gure
Euzkoan kan —edo diru— laguntzarik gabe. Eta
ani zabar ditugu Euskaldanak!

Zer herri zure alderdian? Danu da Praha ederra
aurten ez ikusirik. Bar ba izirik? Ez nirekin
Datoren astelotan nire Parisera itzultzen.

Agur andi-andi bat igaratu!

Zure adiskide

Wien'en, 22.VII.52

Adixkide maitea,

Ona bi itz Austria'tik. Zoritxarrez! ezin natorke zu ikustera Praha'ra, ez bai-dut ortarako baimenik...

Asko damutzen zait, baiñan, bear bada, datorren urtean, etorriko naiz berriz.

Gure adixkide Andima'k gogo zuen egun zenbait Ipar-Euskadi'n igaro. Bainan orain Paris en dago-lakotan nago. Karta bat bildaltzen diot, zurearekin batean.

Uri txit ederra duzu Wien; joan dan astean Salzburg'en nindagon eta, an ere, aunitz laket izan naiz.

Ez dut idazlan berririk oraindikan ondu. Udarak alpertzen nau beti pitin bat, ez bai-naiz batere berozale. Parisera orduko, zeozer idatziko dut noski.

Ez dizut luzerago idazten gaur, adixkide laztan orri, hotel baten idazmai kordoka batean exerita bai nago, eta ez da batere eroso idazteko.

*Laster arte, beraz;
ene agurrik onenak ar itzazu*

Jon Mirande

Datorren astelenean naiz Parisera itzultzen.

Paris'en, 17.VIII.52

Adiskide maitea!

Zure oporr-aldiko karta edo txartela artu nuen eta barka zaidazu pitin bat luzatu ba dut zuri erantzutea.

Idatzi nizun Vienna'tik, bainan ez dakit ene eskutitza artu duzun, zensura bai-da oraindikan ere Austrian.

Beraz, Parisen nauzu ostera, lana berriz arturik. Bero izugarriak euki genituen Errearoan (izen egokia!); il ontan, aldiz, zinez otzitu zaigu eguraldia.

Andima ikusi dut joan dan ostegunean; baita, aren etxean, Aita Mitxelena, «Arantzazu»ko poemaren egillea, ots, Frantziskanoa duzu, eta euskaltzale bikaiñ eta argia.

Irakurri nuen, Eusko Gogoan, zure azterlana Czech'en «Euskalduna»ri buruz. Beste idazki zerbait ondu ote diguzu?

Nik asi dut E.A. Poe'ren ipuin baten itzulpena (The Clask of Amontillado) Ez dakit oraindik Eusko Gogoa ala Gernika'rako izanen den. Andima ari da Ovidius'en Ars Amatoria euskeraz jartzen. Lan irakurgarria izanen da, amaitua danean.

Beste egingai asko ba ditugu emengo euskaltzaleok. Bainan zail baino zailago da zeozer egitea, gure Euskalkideen lan —edo diru— laguntzarik gabe. Eta ain zabar dituzu Euskaldunak!

Zer berri zure alderdian? Damu dut Praha ederra aurten ez ikusirik. Bear ba, geurtz (datorren urtean) ikusteko egokiera ba duket.

Agur andi-andi bat igortzen dizu

Zure adiskide

Mirande'tar Jon'ek

Paristik, 6.II.54

Adiskide maitea!

Itz bi bakarrik, bion adiskide dugun Salbadore Mitxelena Aitak zuretzat bidali dizkidan eskutitz bat eta kanta-bilduma bat zuri eldu-arazteko.

Dakikezun bezala, Ibiñagabeitia'tar Andima Guatemala'ra joateko asmotan dugu; il onen azken asreetan abituko da emendik. Zaitegi'rekin bizitzera doa eta indar berri bat eman gogo dio «Euzko Gogo»'ri. Gure aldizkari onetan noizik bein zure idazlanik ikusiko dugulakotan nago?

Otz andi-andiak ditugu egun auetan. Parisen. Zuek ere, noski, Praha'n? Eni atsegin zait orrelako eguraldia, uda beroegia baño askoz areago.

Laster zure berrien jasotzeko itxaropenetan nago, ene adiskide agurrak onar itzazu.

Mirande'tar Jon'ek

«Nik oraindik ere euskaraz idazten dut», dio 1960.ean, ixilune luze baten ondoren. Euskarari eta euskaldun jendeari erabat uko egin aurretik, ezaren eta baiaren arteko burruka latza bizitu zuen.

14.12.1960

Adiskide maitea,

Eskerrik asko zure karta gatik. Nik ere Eguberri alai bat, eta Urte Berri zoriontsu bat opa dizkizut.

Egia da ez diogula aspaldi honetan alkarri idatzi. Joan den udan Zuberoan ta Gipuzkoan izan naiz eta uste nuen handik karta bat bidali nizula, baina orain konturatzen naiz ez nuela egin.

Nik oraindik ere euskeraz idazten dut: ipuin-berri, idaz-saio, neurtitz eta abar. Baina luzasko egon naiz deus egin gabe, ene etxean gertatutako zailtasun batzuen gatik... Ene idazkiak EGAN-en agertuko dira, geienak beintzat. Zaitegiri ere zer-edo-zer igorri nion, «Euzko-Gogo»-rako; baina ez du argitara erazi, eta ez dit erantzun ere, jaso zuenik esateko. Beraz ez dut geiago E-G.n idazten.

Ipuin luze bat ere idatzi nuen, baina iñork ez dit orain artean argitara eman nai izan, gaia ausart samarra delako. Halaz ere, Andimak itz eman zidan Venezuelan publikatuko zuela. Itxo egiten dut georotzik...

Eta zu, zertan zabilta? Ar-emanik ba al duzu beti Euskaltzale eta Euskalerrizale askorekin!

Zure berri xeheen begira geratzen naizela, ene goraintzirik amultsuenak igortzen dizkizut.

Jon Mirande

«Igela» aldizkaria zela bide, beranduago ere baditu egun baikorrak. 1962.ean idazten jarraitzen zuen: «ipuin luzeska bat», esate baterako piska bat ausarta zelako edo inork argitaratu nahi izan ez ziona. Euskal Herriko liburuak ere joaten zitzaizkion eta irakurtzen omen zituen.

106, bld DAVOUT

Paris XX

1962-12-13

Adiskide maitea,

Eskerrik asko zure gutuna gatik. Poztu naiz zure berriak izateaz, ainbat denboraren buruan.

Nik ere, zorion osoa opa dizut Gabonetarako eta Urteberrirako.

IGELA-z denaz bezainbatean, esan diot ene adiskide eta erritar D. Peillen-i (onek baitu aldizkaria banatzeko ardura), falta dituzun zenbakiak zuri bidaltzeko. Laster jasoko dituzulakotan nago.

Euskeraz beti ere zerbaitxo idazten dut bainan ez dakit non argitarazi; EGAN ez baita sarri agertzen —eta beste agerkaririk ez da garai ontan— Ipuin luzeska bat idatzi nuen bainan gaia piska bat ausarta da, eta inork ez dit publikatu nai izan, orain artean beintzat. Erkiaga-ren nobela «Araibar Zalduna» irakurtzen ari naiz egun auietan— A. Villasantere-ren «Jainkoa» ere jaso nuen; eta irakurria dut.

Berriz ere, adiskide maite orrek, ene opalkuntzarik eta goraintzirik onenak ar itzazu.

Zure

Jon Mirande.ko

Adiskide maitea!

Esker mila zure kartaren gatik. Nik ere Urte Berri zoriontsu bat desiratzen dizut. Zure olerkiak «Olerti»'n atsegiñekin irakurriko ditut, argitaratzen dituztenean. Nik olerki gutxi idatzi dut azken denbora huntan; prosazko ipuin eta entseiu zenbait, bai, batez ere EGAN-en. Aste batzu Euskalerrian igaro berri ditut, Zuberoan, Laburdin eta Gipuzkoan— eta adiskide zaarrok pozik ikusi ditut: Etxaide, Mixelena, Arrue, Irigaray, A. Laffitte e.a.

Zure adiskide fidel

Jon Mirande

9.11.70

Adiskide maitea,

Eskerrik hanitz zure berrien gatik. Zorion eta osasun opa dizut zure 72 gn urtearen karietara.

Ene «Haur Besoetakoa» gustatuko ahal zaizu... ba du aspaldi handia idatzia nuela, eta argitaltzale bati eman nion— bainan, azkenekotz, ez nuen nahi argitara dezan. Baina bego hortan, argitara den ez-keru.

Nik ere Eguberri alegera bat eta Urte Berri on bat desiratzen dizkizut, bihortzetik.

Zure

Jon Mirande

Jon Miranderen bizia eta lanak noizbait sakonki aztertuko badira, beharrezkotzat jo dezakegu bere izkribuen bilketa egitea. Gertutik ezagutu zutenen aitortzarekin batera, bere gutunak ditugu iturri fidagarrienak. Han-hemenka banatuak diren izkribuak argitaratzea ongi etorriko litzateke.

Beste lan batean etsipena darioten bere eskuizkribuen berri emango dut. Bilketa lehenbaitlehen egin behar da. Luzapenak ez ditu iragan berriak gaurkotzen, sakabanatzen eta galtzen baizik.

Jon Mirandako
Zure abiskide fidela
1962-12-13
Abiskide mutua;

Eskerrak eman nahi dizkizue zure gutuna gaitik. Posta nazki zure
berriak irakurtzeko, zure berriak irakurtzeko.

1962-12-13
05.11.9

IGELA: zure abiskide fidela
kide eta erria B. P. ...

Eskerrak eman nahi dizkizue zure gutuna gaitik. Posta nazki zure
berriak irakurtzeko, zure berriak irakurtzeko.

Jon Mirandako
Zure
Jon Mirandako

A. TAPIES DONOSTIAN

J. San Martín

Aurtengo arte erakusketetan oso gauza berezia izan da Antoni Tapiés bere obrarekin Donostian ikusi ahal izatea. Edonorentzat harridura izan baldin bada, aintzinatiko artea historiaren aldetik begiratu eta azterketak egin ditugunontzat ere hala izan da. Batzuk, egungo arte berrien bideak guk baino gehiago urratu dituztenak, harridura holako artista bat bere obra antologikoaz hemen ikustea eta beren gogoak hain hurbildik asetu ahal izateaz; harridura, bederen, arte kontuetan guti edo batere sartu gabeentzat, holako lanak ulertu ezinaz. Baina, berriz diot, harridura, gu bezala artearen bide zahar eta klasikoetatik gehiago ibili garenontzat ere. Artearen estiloak bere garai, aldi eta uneak ditu, joera eta jarrera bakoitzak bere arrazoiak daroaz eta Santelmo museoaren zuzendari den Julian Martinezek erakusketaren sarrera hitzaldian ongi eta zehazki neurtu zituen bere hitzak, garai bakoitzak bere estilo berezia markatu duelarik, gaur egungo artistak honako hau eskaintzen digula, bere gogoetaz lortu duen kontzeptutik eta aburuen dimentsioa horietan mugaturik juzgatu ditzagun. Obra hortan bakoitzak bere gogoetarako galdea jasoaz, erakusketa onurakorra izan zaigu.

Guk ere gogoeta gai hartu nahi dugu, lehengoa hobeto eza gutzen dugunaren aitortza eginarren. Ezinezkoa bait da Tapiés bezalako baten aurrean isilik egon. Beraz, saio gisa, hor doaz lerro hauek.

Era berri hauek kubismoa dute guraso. Kubismoak lehenagoko moldeak eten zituenetik urrats handiak eman ditu plastika arteak libertatearen zentzu osoz sorketazko saioetara. Orduan hartu zuen abiadak, geroztik, lasterka batean geroago eta bizkorrago suntsitzen ditu estetika erak eta eskolak aldi berean berriak sortuz. Arte berriak imita gaitza edo imita ezina izan nahi du, kreatibitatea indarberritu zenetik, sorketa gain-

dituz forma berrien bila eta, era berean, materia beraren azterketa zehatzagora joanaz. Era berritze honek ikerketara bultzarazi zuen artista eta kubismoarekin abiatu zenak anitz alor berri jorratu ditu. Nor den artistak berekiko bide berriak frogatu eta landuko ditu, bakoitzak beretik ahalik zintzoen jokatuz. Eta, horietako bat dugu Antoni Tapies. Baina ez nolanhikoa, sorketaren alorretan gailurra hartu duena baizik.

Gudu izugarri baten semeek zekarten larriminezko girotikako esistentzialista pentsakera, eta une hartakoa dugu Tapies-en gaztaroa ere, gizonak bere burua bakartasun gorrian ikusi zueneko larriminen eraginezkoa. Beraz, historiako une horren lekuko. Horregatik, estetizismo soilak urratuko zituen, forma berriak agertuz. Eta zer axola polita edo itxusia, natura eta gizartea bera hain itxusi bihurtzera zeraman munduan?

Gizonon munduak bigarren gerrate bat ezagutu berri zuen, inoiz baino izugarriagoa, eta haren izua nabari zen kontzientzietan. Gainera, gizarte erak aldatu dira atomozko eztandaz lehertzearen tragedia izugarriak bultzaraziz. Gizonak bere segurantz galdu du eta beldurra da bazterretan nagusi, beldurra erreaz kixkaltzekoa. Aurrez aurre arkitzen zuen gizarteak, zer zeharren, beldurra baizik? Beldurrarekin etsipena logikaren barna. Baina, hala ere, teknologiak geroago eta azkarrago, onerako zein txarrerako. Teknikaren abantaila bizkorrak harrapatuko zuen gizonon mundua. Utikan ederra eta polita, esan zuten kubismoaren hilburukoa jaso zuten artistek eta materia beraren egiturak dira ikergai eta ez zitzaaien axola atsegina zen ala ez, gogoetagai zenez. Itxura urratuetatik ikuspegi berriak sortuko ziren. Materiaz jokatzeaz gogoeta bera zen atsegina eta aberatsa.

Tapies ere garai horren seme zenez, gaztaroaren hasieran hartu zituen bide formalen ikasiak utzi zituen. Ekarria ez ezik etorria ere barne indarrez zekarren eta forma berrietan saiatzea haina arduratu zen materiaren azterketaz.

Hortarako, bere plastika kontzeptu aldaketak nondik eta noiztikakoak zituen begiratu beharra dago. Adibidez, Barcelonan sortu zen *Dau-al-Set* zeritzan talde bat Modest Cuixart, Joan Ponç, Joan Josep Tharrats eta Antoni Tapies pintoreak eta Joan Brossa eta Arnald Puig idazleak elkarturik. Handik laster bilduko zen berengana Joan Eduard Cirlot idazlea ere, hala zazpigarrena osatuz. 1948an sortu zen talde harek, hiru urteren buruan elkartasunean jarraituko zuen, baina Cuixart eta Ta-

pies herbesteratzeaz aski desegina gelditu zen, aldizkariak beste hiru urtez jarraitu bazuen ere. Baina, ordurako plastika sorketazko konpromisoa hartua zuten eta orduko ekintzen abiadureri zor dio gehienbat gero jarraituko zuen bideak. Esan beharra dago ondoko hiru urteetan *Dau-al-Set* aldizkariaren jarraipenez gehien ahalegindu zena Tharrats izan zela.

Elkartasun harek luzaro iraun ez bazuen ere, eragin handia ekarri zuen estetikaren aldakuntzaz, Kataluñan bertan ez ezik Espainia guzian ere bai.

Hala ere, Tapiés-entzat 1958. urtea izan zen egiazko bidegurutzea, garai hartako kritikoa hoberenetako batek, Luis González Robles, Veneziako Biurterokoan Espainiako Pabeiloira eroan zuenean eta han David Bright deritzan pintura saria jaso. Une berean E. Txillidak eraman zuen eskulturako lehen saria, hain itzal handia emango ziona. Eta hura izan zen Tapiés-entzat ere lehen sari nagusia, zeren hark jartzen bai zuen pintore gazteen lehen lerroan.

Bere pintura, lehenik, errealismoaz gainerako bezala jo zen eta bigarrenez era imitagitza bezala. Tapiés-ek birmoldaketaz eratu bai zuen abstraktu korronten sintesia. Horrez gainera, bere hirugarren baliotzat har genezake neodadaisten mimetismo nabaria erakusten zuen joera, han-hemenka aurkitutako gauzak zituen zenbait ikutuz baliaturik, Rauschenberg-en tankeraz. Hiru era horietarik bigarrena izan da Tapiés-i nortasunik gehien eman diona eta bere baitan iraunkorrena eta gihartsuena, hein batean bere lorpen berezia.

Imita ezinezko era hori zen Tapiés-ek ibili dituen bideetan landuena eta garaipena hartu zuena. Hortan, Tapiés-en alderik txukunena nabari da. Bere pinturaren perfilak, erosi-dun egitura, batzutan puskatua, eta beti zahar kutsua ematen diona, mendeen zahartasuna berekin balute bezala. Egiturazko geometria zuhur zaindu du egileak, zigiluak eta sinboloak magiaz adieraziz, koloreekin giro bereziaz inguratuz. Fautrier-ek egiazko metarrealitatea aurkitu bazuen, aldiz Tapiés-i zor zaio materia arimaz hornitzea, frautrierar sintesi berria sortuz, eusgarritz, gorabehera naroz eta enpaste zaharrez burutuz beste maisu hark lehenago laburki adierazia zena.

Hondarrezko egitura latzak lortzen ditu aurreko beste inork ez bezala. Oriopintura hondarrez nahasturik, laukietan espazio berrietarako arauak markatuz, inoiz gres zeramikaren antza

nabari dute bere laukiok. Ere mu gorriaren itxuradun laukiak, maiz beste planeta bateko lurralde haustuaren taxuraz. Kosmosaren elukubrazioan ari zen elkarrizketan, edo metafisikaren ikuspegi berriak eskainiz. Bestetan, brotxa ausartez eta kolore garratzez espazioaren zabaleran zigilu soil batzu. Gizona, bizitzaren eta bizibeharraren ulerkaiztasunean galdurik dabil, noraezean, bakarrik, kosmosaren materia barnean galdurik bezala, eraginak eraginaraziz. Bere lanak dimenzio berri bat eman dio gure garaiko pinturari.

Materiaren ikerketaz Tapiés-ek erabili dituen bideak, bere grabaduetan ere nabari dira, eta ez nolanahi, pinturan bertako laukietan haina bai noski. Santelmon aurkeztutako grabaduak asko ziren, eta horietan lehendik teknikak aski ezagunak izanarren, hor bertan ere era berriak agertzen zituen, batez ere materiaren baliapenez epidermis berezia lortzeko.

Aspaldi (ez dakit inoiz izan den ere) Donostian ez dugu holako erakusketarik ikusi. Gure zorionik zintzoenak hori antolatzen ihardun ziren guzietan eta eskerrik beroenak hortarako eskaini zen Antonio Tapiés artista bikainari.

GARDUNARA (EMEKU ta EMEZAL)

Federico Krutwig Sagredo

1.ª Izena

Hizkuntza hau mintzaten zen lurraldeari' askotan XUMER izena emaiten zaio. Ziri engraphêetan, hala ere *ki-engi* bezala agertzen da. Bainan bertze engraphêetan ere GARDUNIAS eta KARDUNIA forman agertzen da. Izen huntatik dudarik gabe garaikoez geroagoz beren formak athera zituzten: *khal-daios khaldaikos* bai eta araboen *khaldun* forma ere huntatik, dathor. Beraz euskaraz Mesopotamia behean bizi zen herri zahar huni eman behar deraukogun izena «gardun» dela uste dut. Mesopotamia garaikarazko izenaren forma gaurko arabaraz *al-gezira* da, hau da haren itzulpena, eta euskaraz *ugarte* lizateke, Tigris eta Eufrates ibaien arteko ugartea. Epokha zaharretan bi ibai hauen goiko partean zegoen lurraldeari URARTU izena emaiten zeraukoten. Beraz *guk'* hemen *gardun* (gizona), *gardunara* (hizkuntza) eta *Gardunalde* (herriaren) izenak erabiliko ditugu.

2.ª Hizkuntzako nivelak. Eme-ku ta eme-zal.

Mesopotamian, hau da Gardunaldean erabiltzen zen hizkuntza zaharrean, lehen textuetan danik jadanik agerten dira bi hizkuntzako nivelak: *eme-ku* (hizkuntza gora) eta *eme-zal* (emakumeen hizkuntza). Bi izen hauk aiphagarriak dira, zeren eta Japonian gaur egun ere bi nivel nabusi hauk baita dagotza, eta huntaz gainera Gardunaldean gerthatzen zen bezala, *eme-ku* (gizonen edo hizkuntza garaia) bethi piktographikoa zen, eta

Gardunaldeko ta Japoniako hizkuntzen emaztekien hizkuntzako nivela, edo hizkera, bethi phônetikoa izaiten da. Bi hizkuntzako nivel important hauk ere Indian geroagoz ikhusiko ditugu, non eta gizon nobleek sanskritaraz hitz egiten bait zuten, eta emakume ta morroinek bethi prakritaraz. Bainan bi hizkuntzako nivel hauk baino gehiago ba dirudi ezen gardunek geroago bertze hizkarak ere desarroilatu zituztela huntara nivel hauk agerten dira:

eme-gal = hizkuntza garaia behar bada jainkoekin mintzatzeko eredua.

eme-sukud = hizkuntza maiestatikoa.

eme-sukha = hizkuntza garbia.

eme-temena = hizkuntza basikoa.

eme-sidi = hizkuntza zuzena (herrikoia).

Faktu hau konsideratzea berez oso importante da, zeren eta hunela ikhusten den nola jadanik, lehen epokha danik, irazteko tekhnêa inventatu zuen herriak hizkuntzan bertan nivel gizartelogiko hauk sar-arazi zituen. Hizkuntza bat' herri baten egiazko hizkuntza baldin bada, nahi-eta-ez bere strukturetan Gizartean dagozen differentzia gizartelogikoak berriro erakhutsi behar bait ditu, hunela egiteko kapable ez ba litz, hizkuntza soilik azpiko zerra gizartelogikoaren hizkuntza bait lizateke, hau da, proletargoaren. Eta jakina den bezala' ezein ere herrik ez du maithe proletargo kondizioea erakhusten duen mintzatzeko moiena. Geroagoko epokhetan gardunarak' batez ere Mesopotamian desageri zenetik, eta hor akkadiara mintzatu hizkuntza bezala sartu zenetik bere prestije soziala konservatu zuen, batez ere erleginoan eta thrêskeian, eta jainkoarekin mintzatzeko hizkuntza normala bilhakatu zen, eta huntara' Alexandro Handiaren epokhan dano gerthatzen zen.

Hizkuntza hunek' ba daduka euskararekin ahaiko bat, hitzetan ez hoin handia dena, bainan bai suffixu batzuetan (Gardunarak: *exeta*, *exera*, *exeân*, *exeka* euskaraz : *etxetik*, *etxera*, *etxean*, *etxeko*... eta bertze batzu). Hitzetan soilik batzu aipatu nahi nituzte: gardunarak: *igi*, euskaraz : *begi*, batez ere hitz hunen emezal forma *ine inu* bait da. Jakintzalari batzuek diffe-

rentzia hau aldaketa phônetikoa bai lizen interperatzen dute, hala ere *ine* forma ta '*inu*, '*ainu* semitak dira.

Hemen ere bertze gardunarazko radikal bat aipatu nahi genuke. Erran dugunez gardunak irazteko tekhnêaren inventoreak izanik dira. Hizkuntza huntara *i-ratz-i* hitzaren radikala «*sar*», «*zar*» da. Ongi behatzen ba diogu, beraz euskarazko forma metathesiaz. Halakotz jadanik Mogelek erabilten zuen «*iratsi*» edo «*irasi*» forma askozaz jathorraga da, gaur egunean aldakuntza phônetiko batetaz batzuek erabiltzen duten «*idatzi*» forma baino. Halakotz ongi legoke baldin ere euskal irazleek hitz hunen forma jathorra erabil ba lezate: *iratz*, *irazle* et.a.

3.^a Diêgêsiaren lakhuneak (spatia narrationis)

Puntu hau batez ere traktatu nahi genuke, zeren-eta jakina den bezala bethi hizkuntzak elkharren gaineko influentziaren bidez aberasten bait dira, eta orain dakigunez hizkuntza baten aberasteko bide egokienetarikoa bethi bide «savante»a izanik da. Beraz irazleek erabilten ohi zutena. Hizkuntza hunen interpretakuntzetan sumerologoez eduki ukhan zituzten diffikultate handietan pre-verbuei zentzu zuzena emaita izanik da, Pre-verbu hauk' verbuzko (rhêmazko) radikalaren aurrean ezartzen den prefixu bat dira, zeinen bidez verbuaren natura aldatzen den. Hemen exemplua bezala gardunarazko —tur— verbuzko radikala erabiliko dut, zeren eta euskarazko —thor— bezalakoa bait da. Radikal huntaz gardunaraz laur verbuzko prefixuez *mu-turr—*, *ni-turr* (edo ta *i-turr—*), *e-turr—* eta *ba-turr—* verbuzko radikal betheagoak formatzen dira. Euskaraz zentzu huntan orain ere bi verbuzko prefixu erabilten dira, baina heien sêmantikêa, gaur egunean berdina da, *e-thorri-i*, eta *i-bil-i*, *ikhusi* ta *ekharri e—* eta *i—* preverbuen sêmantikêetan ez dago differentziarik.

Zein da halabainan gardunarazko prefixuen arteko differentzia, zein da heien sêmantikêa kasu bakhoitzean. Dirudienez heien artean *ibilkeraren* edo ta diêgêsiaren lekhuneen differentzia erakhusten da. Erran nahi hauietaz.

1.^a *Mu-turr-è*. Gauza bat sartzen da diêgêsian (narrazio-nean) bainan sorthuberria bai lizen bezala. Lekhune huntatik berria izkribarengana ethorten da.

2.^a *E-turr-é*. Diêgêsian sartzen den gauza berria, izkribaren aldetik sartzen da.

3.^a *Ni-turr-ré* (edo: *i-turr-é*). Diêgêsian sartzen den gauza, ez da sartzen ez izkribaren aldetik ez eta sortuberria bai lizen bezala, kanpotik bertze lekhutik baino. Eta sartuaz geroz sarzearen berria izkribari ethorri zaio.

4.^a *Ba-turr-e*. Aiphatzen den egokera, diêgêsitik kanpora joaiten da, diêgêsian egonaz geroz, izkiribak' haren berri darduka bainan ez da joaiten izkribarengana. Beraz ber hau da izkribaren ikhuspuntutik sumerologok emaiten duten azalpena. Bainan bertze sumerologo batzuek' differentzia hauien atzean, mundua bertzela interpretatzeko strukturak dagozela uste dute.

Nola euskaraz —*tur*— radikalaren ahaikoa —*thor*— radikalean bait dugu, eta bi pre-verbu hauietarik, gutinez bi bait ditugu, nahiz eta da gaur egun sêmantikêaren differentziarengabe izan dadin... pentsatzeko eredu hori argiagotzekotz «euskal» phrasi batzuetan struktura hauk kombinatuko ditugu... eta *muthorri*, *ithorri*, *ethorri* ta *bathorri* formen erran-nahiari buruzko exetasi ta exêgêsi bat egiten saiatuko gara.

Phrasi hypothetiko hauk erabil ditzagun:

Gizona' hiritik mendira *muthorri* da. Phrasi huntaz gardun izkriba batek zer erran nahi zuen? Hau kontatzen duen izkribaren diêgêsi planoan *gizon bat* egokera jaioberria bai lizen sartzen dela. Diêgêsian sartu da, lehenago bertzelako diêgêsi-lekhune batetan egon gabe.

Bigarren phrasia: Gizona' hiritik mendira *ethorri* da. Huelako phrasi batetaz gardun izkriba batek erraiten luke, ezen diêgêsian sartu den konzeptua berria, nolabait izkribaren partetik sartua dela.

Hirugarren phrasia: Gizona hiritik mendira *nithorri* da. Huntaz zer erraiten zukeen gardun izkriba batek? Diêgêsian sartzen den egokera, ez da berria, ez eta ez du diêgêsian sartzen, aitzitik lehenago egon zen lekhutik diêgêsira ethorten da.

Laugarren phrasia: Gizona' hiritik mendira *bathorri* da. Eta laugarren phrasia hunen erran nahia zein lizateke? Hemen

batez ere jakin-arazten da nola kontatzen den egokera, diêgê-sitik desagerten den. Izkribak ba du haren berri... bainan ez da izkribaren aldera joaiten.

Beraz hemen gizon moderno baten referentzien systêman, nola guk hunelako egokeraz aisthêtzekotz eta interpretatzeko strukturak ez bait ditugu, hemen agerten diren lekhune eta plano paraleloak edo differentak ez dira hoin erraz enthelegatzen. Bainan diffukultate hunen kausa' gurea da, zeren eta geuk orain gardunek *ez-egô* denetik gure aisthêterioen gainean ekhiten duten pulsazione dinamikoen interpretatzeko beharrezkoa den struktura gure anaphoren hyphasman bilbaturik ez dadukagulatotz. Batez ere Physika Berria, Heisenberg fisikariaren indeterminazionearen theôriaren bidez... gure «kanpoan» legozken aisthêsien ithurburua nolakoa den erran ez dezakegulako egokeran gaudela dakigunetik, nolabait gure aisthêsiez harandian dagozen munduari buruz gauzarik gutti erran dezakegu, eta hau baino gehiago «mundua» edo «kosmoa» dakitzagun eta gure aisthêsientzako referentzien sarearen bidez egia edo «realitatea» kreatzen dugu. Huntara gure hitzezko eta grammatikêzko strukturretan aberatsagoak diren possibilitateak baldin eduk ba ditzagu, realitatea ere bertzalako izanen lizatekelako. Gardunarazko prefixu hauk ongi erabil ba genitza euskal verbuzko-onoma guztietan diêgêsia hobeki formulatzekotz bideak genituzke. Adibidez *mukharri, ekharri, nikharri* ta *bakharri, muraman, eraman, niraman, baraman; mubili, ebili, nibili* ta *babili...*, etc. Huntara gauzak zein *spatiotan* gerthazten diren erraiten genuke. Zoritzarrez gaur egunean euskaraz konservatzen ditugun bi preverboek ez dute ezein ere differentzia sêmantikorik, bainan behar bada bihar eguneko irazle edo kreatzaile batek hunelako strukturak eduki behar lituzke bere kreatzaileen begiez ikhus dezakena... irakurleari jakin araztekotz zeren eta nolakoa bait da gure hizkuntza halatan ere gure munda izaiten bait da.

Hemen lantto huntan gardunarari buruzko ikhertzapen linguistiko bat ez dugu egiten, ez eta gure nahia nehoiz ere ez da izan hunelakorik. Aitzitik jadanik sumerologoeak aurkhitu dituzten heurêmen bidez' mundua nola interpreta genezaken argitu nahi genukeen eta batez ere gure lana gizon logodun batek irakhurteaz, bere ideien morphêtzekotz eta jakin-araztekotz possibilitate bat ikhus ba leza, hari bertzelako anaphoren hyphasma eratu zuten gizonetan zeintzu ziren irakats. Dudarik gabe hau ez da izanen, literatura'... jolasa eta solhasa bat dela

pentsatzen duten irazleentzat, bainan hunelako personek' behar bada best-seller bat iratz dezakete, bainan ez dira literaturaren historian sartuko, zeren eta hemen bakharrrik sartzen bait dira' literaturaren bidez gizonen pentsamenduari eta expresionearen bideari posibilitate handiagoak emaiten derauzkioten irazleek.

Halakotz ikhusten ahal dugu nola gardunek' beren hizkuntzaren bidez mundua bertzela interpretatzeko tresna balore-handikoa zuten. Ba dakigu nola Physikê Berriaren lehen problêma' gauzen jakinarazteko problêma izan zen, huntara ongi gardunen hizkuntzazko posibilitateak hautemaiten ba ditugu, behar bada gure buruan argi berri bat phiztuko da.

Verbuzko onomêtan *mu*-prefixuaz kontatzen diren gauzak' berez diêgêsian dagotza, batzuetan gure aisthêtêrioen harantz egiak izan litezke. Aitzitik *e*-prefixuaz kontatzen direnak, dialogoaren produktuak dira, izkribaren aldetik dathortza *ni*-prefixuaz diêgetzen direnak, kanpotik bultzatuta sartzen dira, heien *egia* ba zegoen diêgêsian sartu baino lehen, eta hauien aurkakoak nolabait *ba-* preverbuaz diêgetzen direnak liratzek, zeren eta diêgesiaren mundutik desagerten bait dira, nolabaiteko joankizun batetan sartzen direlarik. Huntaz gainera gauza hauk guztiok *orhoitzapenetik* kontatzen ba dira, pre-verbuak *mumba—, emba, imba* ta *bamba* formaz aurkezten dira. Bainan nola gardunen mundua batez ere dionysiako bait zen' halatan erraz ikhusiko dugu nola heien realitatea' ametsezko nivel batetan bezala desarroilatzen zen, non askotan egilea (ergativua) eta eginikakoa ongi berheizten ez ziren. Eta hunen erakhisteko ba dute gardunek —*é* formaz agerten den suffixu nominal bat.

Gehienetan egokerak, zeinentzat, geuk grammatikazko strukturak ez ditugun, ez ditirogu enthelega, eta aitzitik, ez dezakegu pentsa bertzelako strukturak beharrezkoak, edo ta behintzat important izan litezkela, baldin eta heientzat eduki ukhan dugun praktikêan' hunelalko beharkizun ageri izan ez ba zitzaikun. Halakotz ere gizon normalek nehoiz ere ezer ere ez dute inventatzen, hunelako beharkizunak soilik persona genialiei agerten bait zaizkio

Exemplu batzu aiphatuko ditugu:

1.^a Gizon bat gure herrira ethorri zen, eta guztiekin hitz egin zuen. Phrasi hau dudarik gabe euskaraz formetan, elemenduetan phrasi normal bat da. Bainan hypothesisi bezala

konsidera ditzagun *e-* preverbua erabilten ez dituzten bertze phrasiak.

2.^a Gizon bat gure herrira *muthorri* zen eta guztiekin hitz *mugin* zuen. Phrasi hau' *hypothesi* bat baizik ez da bainan orain *sumerkarazko* *differentziak* *konsideratzen* ba ditugu zer *erran* *genezake*, *hok* *empletatzen* *diren* *plano* *izpiritualei* *buruz*? *Lehen* *phrasian* *gauzak* *kontatzen* *dira*, *nola* *subjektuaren* *egia* *bilhakatuaz* *haren* *anaphoren* *systematik* *iltkhitzen* *diren*. *Aitzitik* *bigarren* *phrasia*, *hau* *da* *hypothetikoan*, *gauzak* *bertze* *la* *legozke*, *hemen* *ez* *dathortza* *anaphoren* *systematik*, *baizik*, *aisthêsiesz* *harantz* *legoken* *bertze* *mundu* *egiakhorragnetik*, *eta* *diêgêsi* *bat* *bilhakutzen* *dira*. *Beraz* *gardunarazko* *mu-* *eta* *e-* *proverbuen* *artean* *diêgêsiaren* *moduan*, *eta* *realitateari* *buruz* *differentzia* *importantak* *egiten* *dira*.

3.^a *Hirurgarren* *preverbuarekin*, *hau* *da*: *ni-* (*i-*) *delakoaz*: *Gizon* *bat* *gure* *herrira* *nithorri* *da* *eta* *guztiekin* *hitz* *nigin* *du*. *Hemen* *diêgetzen* *den* *edukiari* *buruz* *bertze* *differentzia* *bat* *egiten* *da*, *zeren* *eta* *huntan* *erraiten* *bait* *da*, *nola* *diêgêsia* *kanpotik* *ethorritako* *egiteen* *bidez* *aldatzen* *den*. *Bainan* *hemen* *diêgetzen* *dena*, *ez* *dathor*, *ez* *diêgetzailearen* *aldetik*, *ez* *eta* *gure* *aisthêtêrieoz* *ikhusten* *dugunaren* *aldetik* *ere*.

Eta 4.^a, *zeina* *bait* *lizateke*: *Gizon* *bat* *gure* *herrira* *bathorri* *da* *eta* *guztiekin* *hitz* *bagin* *du*. *Hemen* *diêgetzen* *denak*, *oraiko* *plano* *reala* *utziko* *duela* *jakin-arazten* *da*, *bainan* *diêgetzaileak* *adituaz* *geroz*.

Dudarik *gabe* *hemen* *aipatu* *ditugun* *verbuzko* *onomak* *orain* *euskaraz* *ez* *dagotza*, *soilik* *guk* *hunentzako* *bi* (*e-* *eta* *i-*) *empletatzen* *ditugu*, *eta* *haukiek* *ez* *dute* *ezein* *ere* *differentzia* *sêmantikorik*, *bainan* *gardunarazko* *pentsatzeko* *era* *behar* *bada* *hunentzako* *bidez* *enthelega* *genezaken*, *eta* *nola* *euskararen* *eta* *sumerkararen* *strukturak* *askotan* *zentzu* *askaziak* *diren*, *behar* *bada*, *euskaraz* *ere* *hunentzako* *differentziak* *egiten* *zirela* *pentsa* *genezake*, *edo* *ta* *behintzat*, *gardunara*' *kultur* *hizkuntza* *bat* *izanik* *bait* *zen*, *hizkuntza* *huntaz* *mintzo* *ziren* *hiereuek* *nola* *perfekzionatu* *zuten* *beren* *expresatzeko* *moldeak* *ikhusi* *nitiroke*, *eta* *hau* *oso* *importanta* *da*, *hizkuntzak* *eta* *expresio* *neren* *methodoak* *batez* *ere* *jakintsuek* *hobetzen* *bait* *dituzte*.

NEGARREZ

Josu Baez

Negarrez aritzen naiz
barrena hutsune,
kalte eta cinaze
inoiz begirune,
buru mina astuna
ustel ingurune,
bihotz nekatutako
arrun abagune.

OLERKIAK

Mihersa dut gorputza
izerdiaz bustirik
betiko gomuta,
odola koditurik
astuna borroka,
malkoak dira zorne
gertu katabuta.

Agortu ezinezko
zurikeri gaitza,
gizonaren arteko
betiko ekaitza,
molde okerrak guse
begira emaitza,
urkoa non ikusi
hantxe eskergaitza.

NEGARREZ

Josu Baez

Negarrez aritzen naiz
barrena hutsune,
kalte eta oinaze
inoiz begirune,
buru mina astuna
ustel ingurune,
bihotz nekatutako
urrun abagune.

Minbera dut gorputza
zauriz osatuta,
izerdiaz bustirik
betiko gomuta,
odola loditurik
astuna borroka,
malkoak dira zorne
gertu katabuta.

Agortu ezinezko
zurikeri gaitza,
gizonaren arteko
betiko ekaitza,
molde okerrak gose
begira emaitza,
urkoa non ikusi
hantxe eskergaitza.

Noiz arte dariola
minaren tantana,
ez al da isururik
behar haina drama,
zauriak sendatzeko
har dezagun mana,
odola legortzeko
lotsa erdi bana.

Noiz arte guk negarra
munduak erruki,
gozotasun nagusi
loreak barruti,
bidearen laztasun
ilunbe urruti,
gaitzaren desegite
gogoan eduki.

ZEZEN LARRUA (iharraipena)

S. Espriu-ren *La pell de brau*
(Otsalarrek euskaratua)

- XIII Gaueko haizearen igurtzia hartu dugu aurpegian, zelatan dagoen pizti gaiztoarena bezala, eta hatzaparkaderi zai itzalean ibiliko ditugu laino zerrendaz, azken arrabaleko karrikara iritsi arte, zeinetan herioak dendatxoak idekitzen duen. Bacco Ernesta, non donna di mal affare. Iritsiaz Guglie zubitik eta gelatxo alogatua hartzen du emeki jotako eragingailuz entzuteko behatz ikaratiekin denboraz eta oroitzapenez. Erretratuak izango dira non-nahi, paperezko lora sortaz sukalde usai sendoa, veneziar urrutiko kanalaren lurrunez, eta salneurritz tokatzen zaizkigu xingola harizkak oheraino. Eskilara igaroaz —hiru maila lodi—, badakigu atea eta haizeari eta argiari itxitako gela haren hoztasuna aurkituko genuela, abandonaturik utzi zituztenak, behar bada betiko, iltzeak eta estrabeak alandrez, aski nekaturiko maitasuna uezaba tristearena eta neskamea udaran garbiketaz, makulu bat, haur ihauteri jantziak sari seguruaren dantzan, esmaltedun palangana urratuak, markuak, kobrezko suontzi zahar bat.
- XIV Badakigu gordeta dagoela, gaineko sabai harrigarri batean, erresuma dena amaraun lodi eta hotzarena, hiru ankadun kobrezko suontzi zahar bat, aintzinako suontzi zahar erdoiz betea orain hartzea poliki-poliki, baina atsedetik gabe egunen batean

zoritzarreko negu kupidagarri hau Sepharad-en.
 Gaur zartaginean astiro egosten da,
 seme gosetien aho zabalen aurrez aurre,
 taupaden eta itsasoko ekaitzen
 erdian hartu genuen xehekeria urritua.
 Arrainak hiru direnez, suontziaren oinak bezala
 eta bakoitzari bere izenez deitzen diegu
 —letra tipi eta klaru batean idatzi duguna—
 justizia, eta zintzotasuna, eta lana.
 Aharrausiz dauden gazteak gomiatu ditut mahaira
 eta agintez erakutsi genien janari eskasia,
 horrela gose zerbait baretu dezaten,
 eta piztu dezatela gero, kikildurik beldurrezko eskuekin,
 argira eta haizera idekita gela ahantzia,
 lehen eta betiko ikatzak hiru oineko suontzian.

- XV Hitzik garbienetik
 itxaropena,
 bizitza egin behar da
 Sepharad-go negua
 betiko garaituko duen sutatik.

Baina laster
 ametsetik iratzartuko naiz:
 baita ere gurekin dago,
 presondegia hizoztuan,
 eguzki-txoria.

Orain badarorate
 presoa tormenturuntza.
 Nola begiraten dugu
 gailurretako argia, herioak
 lurruneztatu dituen begi geldietan!

- XVI Luzetzen ziren hegoak eguzki-txoriarenak,
 etxe-aintzinetik goruntz jasotzen dute.
 Goi-goian iltzatu dute, puntak errematxatuz.
 Mailu hotsen durundaz, hurbil,
 borrero zerbitzarien behatzak abandonaturik
 hesi gainean finko, geldi. Eta berehala

jauregi handia barnean daroaten begiak
argi pentsamenak lurruneztatuz
herio bare tipia. Eta gertatuko da
inperial sakrifikatze ikaragarria
anitz urtez menperaturik eduki dituanek
mendi, zeru, Sepharad-en ametsak,
etxeko gapoi trauskilaren martirioa
urte-azkeneko jairako
erneguz hiltzen den saguzaharraren minez.

XVII Yehudi, anitz urtean
ez ur gardenaren egarririk
ez okela pixkat
frogatzen ez duena,
gosea praktikatzen duen
Kaperau
digeritzen bere gosaria
eta lurruna zabaltzen
ardo txarraren ondakinetarik,
aztertzen zituelarik
karridak eta bazterrak,
goitik behera,
pozik elikatuz
hotza, opari sanao
eta ugaria erdietsi duen
guztia doarik
hiriko
gozozalerik pobreenak.
Kasik plaza nagusira
iristen zelarik,
bat-batean jendetzak
bidea galerazten die.
Martiriora zeramaten
eguzki-txoria:
irain honen
xehetasunak kontatuak dira.
Inozoak begiratzen du
eihar eta hizozturik
ez bakarrik gosez eta hotzez,
izuturik baizik,
zeren zain guti du
eta arrain odol gabea da.

Yehudi-k barnean somatzen du
kolpe handi bat,
asken ardo koparen
zarata lorrina, gaitz
guzien botika.
Ardorik ez badago, zelan edan,
zelan konponduko da?
Edaten ez badu, zelan bizi,
nork salbatuko du?
Bat-batean erabakiko du
xoria begiratzen duen artean
iraganean
lagunduz.
Zuhaitzean igotzen da
goi-goiraino.
Adarrik gorenean
gogor lotu du
espartzuko soka
hamabi arrebeteko
herri santuaren
kupida oroitzez.
Burua lazotik pasatuz
eta joaten utziz.
Kulunkaz gorputza bultzadagatik,
geldituko da!
Mihia erakutsiz
hainbeste asetuz
gure ondoan
zijoanean bidez
hartutako hautsez,
bakezko gizonak,
ulertzero ahalegintzen garenok
otoitz kanta
gitarradun itsuarena,
behar bada anai
Yehudi-rena, jostun zaharra
Sefharad-eko.

AGINTZEN DIZUGU, ASTURIAS

*Xuaquin Valdes-en «Prometémoste Asturias»,
Otsalarrek babletik euskaratua.*

Eskainiz nator, beldurrik izan ez dezazun,
guziok kezkatu laguntzen zaitugu,
zure erraietatik sortuak garenez,
zure ibar, itsas-hegal eta mendien
naturazko izatez heziak gaituzu
eta zure zelai berdeetan jolastuak,
erreka eta erreturetan jauzika ibiliak
zure fruituak janariz eta
haitzulo barneak aztertuz.

Orain, Asturias, zer gelditzen zaizu zurerik?
bai..., zure tristura larria eta gaixotasuna,
baina ez zure baitako kezkarik;
halare, gudan, oraindik semeak dituzu,
seme suharrak lanerako kemenez,
eraikitzeke bihotz eta bularrak,
gogozko indarra eta burua,
loiak garbitzeko semerik duzunez
ikusiz zukan, herbesteko kakanarruok.

Guzion bazkaleku bihurtuko,
ibai guziak lehenago bezala ibiliko,
duela mila urte bezala;
baina une batean zentzuz garbitu,
bazterrak garden utziz, usainez eta ur freskoz;
zainduko dugu zure hizkuntza berakin mitzatuz,
zainduko ohitura zehar eta folklorea,
alaitasuna itzuliz, zure semeak harro sentitzeko,
Asturias, berriz izango zara betiko udaberri...

AGINTZEN DIXUGU ASTURIAS

Ekarain nator, belburrik izan ez dezazun dundugul
 guxiok kezkarik jantzen kaituzteologi nazuziduz
 xute errateiatik sortuak garenex, onarraigog
 xute ibar, itas-hegal eta mendicagarenegor kititad
 naturazko itate beziak gaituz up itel jogog
 etreki eta erreturain jantzeak itelidun
 xute lrituak jantze eta naregitan itel
 baitxulo baireak aztertu. xatitore adituz
 Buruz kituzel ituzel
 Orai Asturias, xer belbitzen xatze xatituz itel
 bai... xute trituz jantze eta gaituzteologi kitituz
 baina ez xute baitako kezkarik; itel okituz
 jalaro, guran, orpindik semeak dituzte xatituz
 seme zaharrek jantzeak kometez, xatituz itelidun
 erakitzeko ditox eta bulatuz, xatituz xatituz
 gogozko indar eta buruz, xatituz xatituz
 lotak garbitzeako semeak duxuzte, xatituz okituz
 kituzituz xuzan, herbesteoko kabanatuz, xatituz okituz
 Guxion bazkaleku bituzuko, xatituz xatituz
 ibar guziak lehenago bezala itelidun, xatituz xatituz
 duela mila urte beziak; xatituz xatituz
 baina up basteon xatituz garbituz, xatituz xatituz
 bazterrek garben uruz, usainez eta ur itrekoz, xatituz xatituz
 xatituzko dugu xute hizkuntza beziakin mituzte,
 xatituzko oituz xehar eta lolkioz,
 alaitasuna itxuliz, xute semeak hituz sentituzko,
 Asturias, beziak izango xate beziako urabert...

Xuzain Valdez-en "Etimologia de Asturias"
 Orolarrek babetik erakusten du
 zuzen

DRAGOIA ETA LABERINTOIA

JOANES URKIJU

(1983ko Kirikiñu Saria irabazi
zuen lan honetik)

Ob Eguzkia, astro guztien maisua, galdi bedi ortzeko urdin
nuzian barroneko zure ibilaldi etengabea eta itzul bitex airoga-
kontz zure begi gorriak, ez bait dakezu mendian eta bide hau
dinetan noran ezan luzaro ibili den ni baino zerbitzari unai etsi
xedeagorik, ni baino zoriatsusago egon daitekenik zure argiak
baiean beti argituagatik eta beti zokoratuagatik ahmendro-
ren atepetan atseden hartzeko unean. Ets orain, oh maistu
nagusia, nire bizirik egon bide horietan, bide den momentu
horietan, bakartu nire arima eta zure arima, eta ezkerak berea
eskeritu eta berea berea baitan hartzen ari zara, amag, neri,
bitar besterik, igor mizalokoa neure kanta pebra hau, neri,
atar besterik, eskeini mizalokoa neure atzeko giza aulerri-
gat hui, arimaren laberinto sakonciara erretratu baino lehen?
Haiek, zuk bezain egokiro, zabal tezake nire hitza haran heze-
ko, baso guibetetan, mendi elurtuetan barrena?

KONTU KONTARI

Zeren begi zahar hauek, gizonaren barrokoria ikusi dute
eta, triste daudelako. Hainbat bide arizki zuten nire onur,
hainbat herri eta herrialde ezagutu, hainbeste maisuk eskaini
ez zuten bakea, hainbeste ile elurtu ritzetarik bezalaxan atsedea
eta hortzeka, harik eta argi bakaria ere suntsi bazen ikuspeni
hauon erakarki aindubetern arte. Berdian, den berdian, txoko
bakoan batean, bizar kurdik, zuri zuri, eta etxi alaria erlan
eta oja erdibitu zuen nire hitz, eta hitz honetara zuek bertan
denaren auzondoan jarzari eta beti zokoratuak auzura mite-
tasun, jartzu erazi zidalarik, zuek baino.

Alaiena, bere ezahiaik eta heriotza oso nekettua, bere
guzuzan gordean baldin bada gaitardik berortek artan erratu
zuek gaitzoko ardurarik, esan diezate arren zuegatik bizi den ho-

DRAGOIA ETA LABERINTOA

JOANES URKIJO

(1983ko Kirikiño Saria irabazi
zuen lan honek)

Oh Eguzkia, astro guztien maisua, geldi bedi ortzeko urdin bizian barreneko zure ibilaldi etengabea eta itzul bitez nireganantz zure begi goriak, ez bait dukezu mendian eta bide hautsuetan noraezean luzaro ibili den ni baino zerbitzari umil eta apalagorik, ni baino zorionsuago egon daitekenik zure argiak bidean beti argituagatik eta beti zokoratuagatik almendrondoen aterpean atsedean hartzeko unean. Eta orain, oh maisu nagusia, nire bizitzaren bidea amaieraino heldu den momentu honetan, bakartasun baketsuon zure errainuak ferekak bezala izpiritu eta gogoaren baitan jausten ari zaizkidanean, nori, zutaz besterik, igor niezaiokeen neure kanta pobre hau; nori, zutaz besterik, eskeini niezaiokeen neure azkeneko giza adierazpen hau, arimaren laberinto sakonetara erretiratu baino lehen? Nork, zuk bezain egokiro, zabal lezake nire hitza haran hezeetan, baso goibetetan, mendi elurtsuetan barrena?

Zeren begi zahar hauek, gizonaren harrokeria ikusi dute eta, triste daudelako. Hainbat bide aurizki zuten nire oinok, hainbat herri eta herrialde ezagutu, hainbeste maisuk eskaini zidaten bakea, hainbeste ile elurtu zitzaizkidan buruan atsedetik lortzeke, harik eta argi bakarti eta zurbil batek ilusenti batean erakarri ninduenera arte. Bertan, hau bezalako txoko gorde batean, bizar xuridun gizon zahar batek afaria eman eta ogia erdibitu zuen nirekin. Gero, elkarrekin mediatu ondoren, sutondoan jesarri eta bere adierazpenak mintza nintekeela ohartu erazi zidalarik, itandu nion:

—Maisua, bere ezpainak ez badaude oso nekatuta, bere gogoan gordean baldin badu oraindik berorrek arima erratu batenganako ardurarik, esan biezat arren zergatik bizi den ho-

nen mundutik aparte, zerk bultzatu du maisua gizonen pozak eta minak galeraztera.

Gizonak ez zidan berehala erantzun. Osterantzean, eta poliki poliki, zenbait adar jaurtiki zituen sutara, eta segundo batzutan adi-adi so egon ondoren, nireganantz bihurtu gabe esan zidan:

—Su garren kolore eta itxuretan iragana, oraina eta etortzekoa irakurri ahal ditudan bezain garbi ulertu ditut zure begi inguruko ildoek daramatzaten nekeak. Zure lepoan hautsa ere mintzatzen zait bide ertzean emandako gau amaitezinez. Baina ahulezia hori bihotzean dakarzun antsia baino astunagoa ez bada, jesar zaitez loto loreak irakatsi digun eran, eta ireki ezazu gogo daugina entzutearren.

—Hala bedi.

—Beraz, oh gizona, jakin behar duzu zeure aurrean daukazu agure kuskul hau —zer bestela dei zaidake— erraturik zihoala behin biderik bide, eta lepoan zuk beste hauts eta etsipen jaso zuela orobat. Eta zu bezain nekaturik nengoela, munduak nire atsekabeei batere erantzunik ezin ote zien eskaini hausnartzen hasia nintzelarik, hau bezalako toki urrun batera eraman ninduen azkenean ilunabarretan zintzilik azaldu ziltzaidan argiontzi ttiki batek; zuk hemen aurkitu nauzun era berean aurkitu nuen nik ere maisu bat, bere bizarra mendi handietako elurteak bezain luze eta xuria. Zazpi egun eman nituen bere lagungoan, liburu zaharrek maisu bat aurkituz gero egin behar dela adierazten dutenez, eta beregandik aldenduz geroztik honako toki hau aukeratzearren zuzendu nituen neure oinok, ez nuelarik atsedetik hartu txozna hau neure eskuez eraiki ez artean.

—Eta zer aurkitu zuen jaunak maisu harengan?

—Maisu hark hartu ninduen zeremonia nik hartu zaitudana baino are sinpleagoa izan zen. Lehen gau hura, eta oso nekata nengoen arren, ernai eman genuen kondaira luze bat geldiro bihitzen ari zenez. Egun berriaren argi morearekin batera bertan geratzea erabaki nuen, nire ikasketak beteko nituela-koan.

—Ba, maisua, munduan ezer baldin bada ni entzuteko eta jakiteko irrikan nagoena, zera du, maisu nagusi hark behin berari irakatsia eta beharbada orain nire arimaren probetxuan bihur litekeena, jaunak onean baldin balu.

Hitz hauek esatearekin batera bekokiaz lurra hiru bider jotzeraino makurtu nuen gorputza, erregu garrantzitsuak egi-terakoan liburu zaharrek agintzen duten eran; maisuak, nire begi eta hitzetan islaturiko antsia nabariturik, nirekin urrikaldu eta te beroa zerbitzatu zidan.

—Bero ezazu gorputza, gau hotza honaino iritsi eta kondaira luzea zain bait daukagu.

Begietaraino jaso nuen kikara eta poliki edan. Gero erantsi zuen:

—Nire maisuak ere, bihotzean zehatzen ninduten haize hotz boladak ezagaturik, te beroa eskaini zidan aldi hartan. Gero honako hau kondatu zidan:

Jakizu, oh seme, nire gaztaro urrunean zu bezalakoakin nintzela, biderik bide noraezean ibili nintzela arimaren atsedean eta bake bila. Eta, hemendik milaka egunbetetara den herrialde batean, bere oinak itsaso zabal eta sakonean murgiltzen bait dira, banuen aspaldi ezagutu bakean bizikiro arrantzale mordoska bat, beren irritis soila lasaitasunean eta itsasoarekin harmonian irautea zela eta belaunalditan zehar ez zituzten batere aldatu bizimodu eta ohiturak. Bazeuden egon, jakina, beren artean buruak eta aitzindariak, itsasoko aberastasuna banatzen zutenak gutxien ziren zorionsuak ez zitezen pobrezian jausi eta beren elkarlanean beti buru zedin zuzentasuna. Jende hau abentura handiosen zalea ez zen arren, bakanka izanik ere kostalde urruneko kondairak jaso ohi ziren, arrantzaleek eka-riak goai bortitzen batek beren ohiko egibidetik ateratzen zituen aldietan, untzi erraldoiez eta jantzi aberatsez eta etxe miragarriak mintzatzen ziren eta apurka apurka mitologia bete osatu zuten ipuinak, bi urtaroak —udaberria eta uda— ospatzearen antolatzen zituzten jaietako tenorean ume guztiek agurei eskatzen zizkienak, sutzar ondoan jezarrita eta haien opio pipak betetzeko pairugabe zain. Eta gero jolasaren fantasiak munstroz eta arrain erraldoiz estaltzen zituzten hutsuneak, eta haurrak burrukatzeko eta etsaiak gainditzeko destinataturiko gizon ausartak bihurtzen ziren, urtetan zehar, harik eta oinak untzian lehenengoz jartzen zutenera arte, zeren orduz geroztik gaztaroko ametsak arian-arian bilakatu eta bihurtuko bait ziren itsasoko ikasketak hornitutako jakintzaz. Eta, noizean behin, ohiko zereginetan erabat murgilduta egonik begirada altxatu eta islada arrotzen bat zilarrezko zerumugan nabaritutakoan, oldarka sar litezke beren gogoetan txikarretako mito

nahasi haiek, oraingo honetan irribarreak besterik ez zienak sorterazten.

Baina, oh gizona, hala nola arranoak artatxoriak baino askoz ere gorantzago hegan egiten duen, betiere dira lur azaleko munduan gogo batzu beren irudimenak makal bat almendroen artetik antzera ageri direnak. Hauetarikoa izan zen mutil hura, mundura etorri bezain nabarmen bizi eta mundutik ostera joan zena.

Zeren negu arratsalde batean, tresnak eta sareak biltzen ziharduenez ustekabeen azaldu bait zitzaion arrantzale zahar bati, buruz buru, lainoetatik, edo ezerezetik sorturik zin egingo zukeen berak aspaldi hartan, txalupa ttiki bat, herriko untzigintzak emandakoak baino are txikiagoa eta hauskorragoa. Zer nolako gogaetak aritu ote ziren dantzaka arrantzale giza-joaren buruan txalupa lehorrera herrestan atera zuen bitartean ez du nire kondairak bildu ahal izan, imajinatu besterik ezin dezaket bere hatzamarren ikara txopan landatutako dragoi gorria laztantzean, eta askoz ere gehiago txaluparen hondoan zetzan langarrak blaitutako fardeltxoa haur bat lotan zela deskubritzean, kizkurdun haur gozo eta xuri bat.

Arrantzale hark eta emazteak itsaso onaren oparitzat hartu zuten haurtxoa beren zahartzaroaren bakardadean. Jarri zuten txalupa, beraz, etxe ondoan, familiaren iraupenaren ezaugarri bezala uler zedin betirako, eta beren semeari «Havaelde» izena eman zioten, beren aintzinako hizkuntzaz itsasiturria edo itsasoaren ugaritasuna edo itsasoaren indarra adierazten duena. Lehen egunetan, halako gertakaera txundigarria tximista bezala zabaldu zenez auzategian, franko ziren etxeraino iritsiak beren zereginetako bidea behinez bihurturik; anitz ziren atetik ia epaiska agertuak haurtxoa sehaskan lotan ikusteagatik, eta asko ere ziren asken finean gehiago ez zirenak arduratu ezer miragarrik ez zegoela aurkitutakoan, eta ordea txalupari egiten zioten harrera, dragoiaren goldaketa finak zurturik. Hala ere ez zuen kilikadurak luzaro iraun herrian, eta handik laster ez zen txalupa pasaiaren osagarri bat baizik, ez eta haurra bere adinekoengandik desberdina zenik ere ezin zukeen batek esan amak egurasten zeramalarik arratsaldez. Eta haur hura koskortzen hasi zen...

—Barka biezat maisuak, baina gaua hotza da, eta sua zurbilduz doa.

—Bai dela egia, semea, eta gauza asko entzun behar duzenez oraindino, bizitza eman bekio berriro suari, eta segi dadila kondaira... Haur hura koskortzen hasi zen, eta bere adiskideekin jolasean aritzeko adintsua zen orduko bazuen bere fantasiak garrantzi ohargarria lortu, eta gau jaietan bera zen interesatuena eta agurei gehien galdetu ohi ziena gutxienezko zehetasunez. Laster ere hasi zen asmatzen bere kondairak, non zaharrak eta ezagunak zirenei elementu berriak eta sineskaitzak eransten bait zizkien; hura nondik atera zuen galdetua izanez gero, ametsetatik erantzuten zuen gauza arrunta balitz bezala.

Eta gauza arrunta balitz bezala ere bilakatu zen bere ausartasuna, urteak joan urteak etorri, azkenik arrainketan hasi zenean. Arraina arras urria zen aldietan urrun eta urrunago bela egin zezaten konbenzitzen zituen bere lankideak, eta hasiera batean txantxetan hartu bazuten ere beren eragozpenak uzkertzen lortu zuen ezari-ezarian, ametsetan jaso zuen eta, eguzkirantz lehorra bistatik galdu arte zuzenean nabigatzen bazuten, inoiz baino arrantza ugariago eta handiagoa harrapatuko zutela. Hau behin eta berriro egiatzaturik sarrisiko ostendu zen batzuringan artegatasuna eta besterengan beldur hutsa zena, itsas zabalean urek ohiko alderdietan bezalako kolorea bait zuten.

Probidentzia hau gero eta beharrezkoagoa bilakatzen ari zen arrantzaleentzat, eta esan egin zitekeen, sareak eta bestelako tresnak prestatzearen zeremonian ea atzo bart arrantza onarekin amets egina zuen galdetzea derriorezkoa zela. Era honetan inori ez zitzaion batere harritzekoa iruditu goizalde hartan, bidaiia luzea egiteko erabaki zuela adierazi zienean, ametsetan herrialde oparo eta emankor bat azaldu zitzaiolako eta nolabait ere beren ontza soilik ekarri behar zuelako. Halaxe hasi zen handik laster berak eta bere lagunak ausartenek jaso beharko zuten eta zenbait urte luze iraungo zuen abentura bat, hariak eta oso aberatsak eta zamalda miragarritz hornituak itzuli zirenera arte. Herriko kai zaharrea oinak berriro jarri zituztenean beren begiek nekaduraren eta jakintzaren zimurrak erakusten zituzten, eta zilarrezko islada goiztiarrak beren adarretatik. Arrantzale zaharren begiak lekuko ziren zabalik irekita 'sekulako miresgarritasunez: kristala, urak bezain gardena, gizon arrotzen irudiak sortzen zuena, eta urrea, harri ezezaguna hango kostaldean, eta arbolak eguzki antzeko sagarrak ematekoak omen zirenak, eta haien gerizpeak familia bete

etzanda hartu ahal zuten zuhaitzak, eta deabruzko txori koloredunak beren gizadun mintzoarekin ikara ematen zutenak, eta jendeak begi hertsireki batean banatu zuen jantzi eksotiko bilduma bat. Etorri ere bazetozen untzian gizon kanpotarrak, jakintsuak omen zirenak, untzi handiak eta etxe sendoak erakitzeko zientzia zekartelarik. Gazte ausarten artean, ez zirenak jadanik hain gazteak, bazegoen zein musikarako antzea landua zuena, zein izarren mintzo sekretua ikasia zuena, zein bertsotan jarri zezakeena gertakaeren kondua. Eta, geroenean, untzitik agertu ziren emakumeen edertasun misteriotsua ezin hitzetan jarri, beren artean ederrena izaki Havaelde berak emaztetzat hartua eta behin palmondo baten azpian loak hartuta amets egin zuena.

Gizona herriak inoiz ezagututako bururik handiena bihurtu zen. Beren untzi handiek zazpi itsasoetan zeharkatzen zuten, eta bidaiak bakoitzean gauza berriak zekartzaten berekin. Palazio berrietako lorategietan lore xuriak eskaintzen zituzten gerezindoek eta fruitu gozoak mahastiek, beren kukuletan askotariño koloredun eta mintzodun txoriek ezartzen zituzten habiak, eta zelai zabaletan bazkan ziharduten abere baketsuek udaberri etengabe batean. Buruaren palazioko geletan artea eta zientzia bilakatu ziren, bere adatsak gero eta zuriagoak bihurtzearekin batera. Emazteak alabatxo bat sein egin zuen eta lehenengoz bizitzan ezin izan zuen ametsak erakusten ziona ulertu: bazekuskien handitasuna eta boterea jaiotze hari lotuta, baina baita belztasun kezagarri bat ere. Edozein kasutan ere oso zorionsua izan zen bere zahartzaro hurrean amets egiteko antzea jarauntsiko zuena etorriagatik.

—Maisua, ez al ziren inoiz gudian aritu jende haiek?

—Ez, seme, ez zegoen halako beharrik, beren herrialdea oso urrun bait zen etxe berri bila etor zitezkeen tribuentzat. Baina laster heldu beharko zuen odola isurtzeko aukerak.

—Zer dela eta?

—Havaeldek bere heriotzarekin egin zuen amets. Orduan, bere alabari, neska ederra bihurtua zelarik, baso barrenera eramanez amets egiteko boterea sorterazi zion. Arturatzean hilda aurkitu zuten irribarre zurbil bat adierazten zuelarik ezpainetan. Bigarrenenez herrestan eraman izan zen txalupa zaharkitua harean zehar uretan kokatua izan arte. Dragoi gorriak atxekita zuen oraindik bere kolorea; untzirik handienak

txalupa itsas barrenera bultzatu zuenean bazirudien animalia-
ren begietan agurraren tristezia ari zela margotzen lipar batzu-
tan, harik eta bistatik galdu zenera arte betirako. Odarik eta
doinurik tristeenetarikoak igorri zituzten haizetara, lorerik
ederrenak apaindu zuten txalupa azkeneko omenalditzat. Zen-
bat arrantzale zaharrek isuri ote zuten negarra hondartzan!
Zenbat bihotz atxikitu ote ziren aspaldiko adiskideari betirako
agur mingarria esatean! Zeinen isilik irauin zuten herriak!

Baina alabak ez zuen negarrik erakutsi. Hurrengo egunean
erregina aldarrikatu zuen bere burua, eta berehala unti-kapi-
tainak bildu zituen palazioko gelarik zabalenean berri garran-
tzitsuak jakin zitzaten: jagoitik munduan ziren itsaso guzti-
etan zeharkatuko zuten, eta, non ere aurkitzen bait zuten abe-
rastasuna, etxera ekarri beharko zuten. Erreginak bazekien
jakin zer exigitzen zuten guzti hark, eta elkarren segidan erre-
inuan ziren jakintsuenak deitu zituen: armak eta armada an-
tolatzeko agindu zien. Uko egin ziotenak herbestera bidali zi-
tuen, eta gainontzekoek amore eman zuten despotismo hasbe-
rri hark beldurtauak. Laster hasi zen gerraunzi flota itsaso-
ratzen aintzinako kaitik, upategietan herri baketsu eta eze-
zagunen hondamendia zeramalarik. Iratzarriak ziren hareak
soldatu nabar haien arramaz, eta hain neurrigabeko irritsez
ere errugabe zirenen odolaz tindatuak ziren. Etxeak sutan jarri
eta ke beltzek hodeiei negar egin erazten zieten, eta terroraldi
anker bat zabalduz zihoan gero eta gehiago anitz kostaldetan.
Branketan dragi mehatxugarriak zerumugan erdikusi bezain
laster, etxera joan, seme-alabak hartu eta mendira ihes egiten
zuten denek korrika, heriotzaren ikarak zartadak bezala biz-
karrean joka.

Bitartean, erreginak bere buruari derrigortua zion lanean
ziharduen, munduan miragarri litekeen gauza bakoitza bildu-
rik mundu txiki bat eraikitzea, hain zuzen. Non ametsetan frui-
turik gozoenak edo txoririk ederrenak iruditu, han bere un-
tziek sua goitikatu eta ostera ekarri berak desio zuena; hain-
bateraino iritsi zen bere antsia, xede bat besterik ezin zuela
imajinatu, denetarikoa biltzea. Bere palazioari eraikuntza be-
rriak iratxeki zitzaizkion, eta lorategien eta basoen neurriak
ezin ziren bistaz erdietsi, hain ziren zabalak eta zarbatsuak.
Benetako armada ezarri zuen ondasunok zain zitzan, eta herri
arruntari hainbeste edertasun gozatzeko aukera zeharo gale-
razi zion izugarrizko erokeria berekoian, askoz ere onerizkoa-
gotzat bait zituen oihan urrunetatik kapitainek ekarritako abe-

reak, animaliak eta piztiak, irudimenik eta anbiziorik gabeko arrantzale xehe haiek baino. Palazioko bizimodua dantzari, abeslari, eta sukaldari-lorketa amaitezina zen arturratzeko lehen abarrak gereziondoak eta tulipanak argizatzen zituztenetik otsoak mendi garaietan gordelekuetatik irten eta hontzak ezkutaketan hasi baino geroagora arte; egunero aurkezten zizkioten erreginari chundaka apailu ezberdin eta ezkaini urrutiko dantzak eta doinuak, eta esku-kainu ahul batez lehenbaitlehen zokoratu behar izaten zituzten haren gurakoak ez zirenak.

Egun batean erreginarenean flotako untxi anitzen batek ainguratu zuen portuan. Untzien joanetorria maiztxo suertatu ohi bazen ere, ez zen arrunta untxi hura, ez bait zuen inolako zamaldirik ekartzen. Oskorria itsasertzeak irensteko zorian zegoen kapitaina zaldainean jaitsi eta bere zurrunean erritmoz jo zutenean portuko harlauzetan. Zuziak sutan zeuden marmorezko gela hotzak atzean utzita erreginarenean aurrean belanuniko jarri orduko.

—Zuti zaitez —esan zuen erreginak— eta kondaiezaguzu bidaiatz. Zer ekarri diguzu oraingo honetan?

—Nire erregina —erantzun zuen kapitainak— Zure gorrotoa erori bedi zerbitzari apal honen baitan. Nire ezpainak ez bait dira egia esaten atrebitzen, ez eta isilik irauten —kapitaina lurrera begira geratu zen.

—Entzun ditzagun, beraz, dakartzazun berri ertunak, eta utz ezazu guretzat gorrotorik merezi duten erabakitzea.

—Hala bedi —zalantzan egon zen lipar batzutan, gero jarraitu egin zuen— Nire untxia hutsik dator. Hirurehun eta hogeita hamairu egun dira hemendik bela egin nuela, eta geroztik ez dut ezer aurkitu zuk honezkero ez duzunik.

Erreginarenean begiek erlantz berezia erakutsi zuten. Bere ametsa, berriro ere, ez zegoen oker eta. Tenorea heldua zen bere buruaz munduak erreginarik boteretsuena zela esango zuena. Hurrengo egunean, beraz, mezulariak bidali zituen zazpi bideetatik mendietako baserri gordeetaraino gizonik jakintsuenak palaziora ekar zitzaten, eta hasi zen ere antolatzen bere bizitzan azken aktoa izango zena.

Kaleak argiontzi nabarrez ostilatu ziren. Tronpetek egun osoan igortzen zuten gonbidatuen helduera, ibiltarien jantzi

marroiaz etortzen zirenak gehien bat, beren pobreziak kontrastasun bortitza eskaintzen zuelarik halako ponpezia erdian.

Zazpi bider hamaika kongregatu ziren bertan eta ordura arte ez zuen erreginak orritsa hasteko seinalerik eman. Ehundaka dontzeila ezin ederrago sortu ziren ondoren aldamueta era askotako erretiluak eramanik jaki miragarritz hornituak: batzutan, Irlandako oihanetan bizi den basurde-okela uxterra; bestetan, Faroetako makailau mamitsua eta saltsa lurrintsuak non ez ziren faltan bota usaingozobelarrik finenak; zein arrano-arraultzezko tartak zein Kaukaso mendietako gatzatu xuria zerbitzatu, mahaikideen begiek harrituta jarraitu zioten oturuntzaren prozesu osoari ahoan janariak sartzen eman gabe. Bederatzi egun iraun zuen hospakizunak, eta bederatzi bider dantzatu zuten Balitik eta Andaluziatik eta Volgako uhaltetik etorritako dantzariek, eta sutzarraren garrek irudiztatuta ere bertan deklamatu zituzten beren sagak Islandiako poeta itsuek, gizaboz mediterraniarrek sentimendu osoz abestu; Bengalako gaztek istorio miragarriak kondatu. Bederatzi bider ere alaitu ziren gonbidatuen zentzuak karnaba urdinen kantuarekin eta miruen hegada handiosarekin; barre algarra egin zuten tximino irrigarrien eta errege gisako elefanteen aurrean; dardara egin zuten hunkipenez kolibrien eta oreinen edertasunean. Bederatzi bider munduan ezagututako natura eta giza-edergintza eskaini zitzairen beren begi txundituei, eta epea gurenduta zegoela erreginak gela nagusian bildu zituen berriro.

—Bederatzi egunetan, oh jakintsuak, gure harkortasunaz gozatu duzue, munduan diren oihanek eta haranek eta itsasoek gordean dauzkaten sekretu guztiak ezagutu ahal izan duzue. Esaiguzue orain, zer iruditzen zaizue ikusitakoa?

Batek pausu bat eman zuen aurrerantz.

—Oh erregina, bizirik den monarkarik nagusiena: dragoiaren hegada ikusi badut ere, urei beha egon banaiz ere harria pazientki irensten duelarrik, ezer ez dago zure mahaiian zerbitzatu zaigunarekin eta zure basoetan atseginez ikusi dugunarekin konpara daitekeenik.

Besteek ere horrelaxe hitz egin zuten, erreginak irribarre egiten zuen bitartean, konplaziturik. Bakarrik agure batek, hain zahar lagundu egin behar zutela ibiltzekotan, jarraitu zuen isilik. Bere txanda heldurik, erreginak iritzia adierazteko agindu zion.

—Erregina —esan zuen azkenean, ahotsa dardarka— Mунduan luxu handiagorik ezin aurkitzea begi bistan dago. Baina nire umiltasun osoaz, zerbait garrantzitsua ahaztu duzula esan beharra daukat. Zure baimenaz, andrea, konparaketa bat egingo dut, eta erabaki bedi ondoren —gailendu egin zen, eta bere gorputzak handiagoa zirudien hasi zenean:

«Zeruko Maisuak bere alaba, ortzeko amaiera batean bizi zen izarrik ederrenetakoa, ezkontzea erabaki zuen. Gau eternotan barrena, bere begikoen artean egokiena zein ote litekeen hausnartu zuen sakonki, harik eta gogarako ebazpidea lortu zuenera arte: Artzaina izan zen hautatua, ortzetik beste amaierako izar gazte eta diztiratsu bat. Beraz, suz eta kolorez ostilatu ziren izar eta kometa guztiak ezkontitz-apainak hospatzeagatik, eta ondoren, ezkonberriak txango abiatu zirenean, tarte luze batez jarraitu zieten milaka puntu argiren agur moduko ñir-ñirrek. Beren bidaian planeta asko bisitatu zuten, eta arras miretsi ziren itsasoen eta mendien handitasunaz, oihanen berdeaz. Baina beren elkarganako maitasuna gero eta sendoago bilakatzeko ari zen heinean, hala etxean zain zeuzkaten bete-beharrekin ere ahaztu. Maisuak, halaxe konpreniturik, mezulariak bidali zituen denboraldi luze bat pasa eta gero, baina amoranteek ez zieten jaramonik egin, beren plazerrez hordituak. Orduan Maisua, haserre bidez, bila joan zitzaion berbera, eta zigor gogorra ezarri zien desobedituagatik: ortzeko amaiera bana eman zien jagoitik elkarrekin egon gabe bizi zitezeten. Zazpigarren urteko zazpigarren hilearen zazpigarren gauean elkarganatzeko baimena baizik ez zien utzi; gau hone-tan, miru beltz handi batek hegalak hedatzen ditu zeru osoaren gaindi enkontru hau planeta argigabeen so profanoetatik estaltzearren.»

Beraz, oh erregina, hala nola amorante haiek beren jatorri eta eginkizunekin ahaztu ziren, zu ere ahaztu zara zurearekin, inperio hau eraikitzen lagundu dizun arrantzale-herriarekin alegia. Eta harrokeria horretan, andrea, elikua falta da zure mahaian, ibiltariari eskaintzen zaiona, edozein familiaren etxean prestatzen dena egunero partitua eta banatua izan dadin.

Erreginaren begietan, kondairaren barrena kuriositatea soilik erakutsi zutelarik, ekaitz-tximistak sortu ziren azken hitzak entzutearekin batera.

—Zure kondairak adierazten al du, gure etxean zer bait falta zaigula? Eta zer liteke hori, agure alu hori?

—Nire botuek ez didate uzten nagusiei irakasten. Zure egin-kizuna da, beraz, hori deskubritzea.

Erreginak agurearen burua mozteko agindu zuen berehala. Besteok bide egin genuen gehien batek mendian toki bakarti bat hautatu eta meditazioan heriotzaren zain irauteko. Erreginak, bere erokerian, untziak igorri zituen berriro itsaso gutiak arakatzeko aginduz; inor ez zen itzultzeko bere erresuman falta zena aurkitu gabe. Hala ere, batzu eskuak hutsik itzuli ziren denbora luze baten buru. Erreginari albistea eman ondoren, beren gorputzak zehartu zituzten ezpatarekin.

Zazpi urte ondoren azken untzia heldu zen. Urrundik ikusi ahal izan zuten, kareleraino uretan murgilduta zetorren eta, zamalda ugaria zekarrela. Kapitaina bere aurrean makurtu arte, erreginak ezin izan zuen hertsatu narritadura.

—Zer berri dakarzu, kapitaina? Bete al duzu gure manua?

Kapitainaren ahots nekatuak tristeziak erantzun zuen:

—Bai, erregina. Gure upategiak gariz beterik datoz.

—Gariz! Eta zertarako behar dugu ba garia, kapitaina?

—Mundu osoan zehar familia bakoitzak partitu eta banatzen duena, mahai batean ere egunero falta ez dena, ogia. Gariz ogia egiten da.

—Ogia? Jende xehearen elikadura? Eta atrebitzen al zara, kapitaina, horrelako merkantziak nire aurrean agertzen? Uste izan al duzu, zerbitzaria, nire palazioa arrantzale-txosna arrunta bihurtzea permitituko dudala? Jaurtiki bedi bertan bere gari madarikatua!

Kapitainak agindua bete zuen. Gero, bere burua hil zuen. Erreginak, ondoren, astrologoak eta aztiak eta igarleak deitu zituen, eta denek ekin zioten lan ezin hura burutzeari. Bitartean, garia hazten hasi zen portuko ur sakonetan, handik laster ezaletik gora agertuz. Sendo eta gogor ari zen handitzen, inoiz ez bailitzan bukatuko eta zeruak iritsi nahi balitu bezala.

Gariak eguzkia ezkutu zuen azkenean, eta gau sakon eta bukaezin bat jabetu zen herriaz; hodeiek ezin zuten zeharkatu eta itsas erdian deskargatzen zuten beren zamaldia. Belarra zurbildu eta tristeziak hil zen, baita abereak gosez ere. Arbolek eta zuhaitzek hostoak galdu eta animaliek ihes egin zuten handik. Laster jendea ere jarri zen bidean, palazioa bere harrokerian abandonaturik. Untzi argoiak usteldu egin ziren portuan. Bakarrik erregina, gero eta zimelduago, agertzen zen egunero balkoitik ezer berririk ez ikusteko. Halaxe hil zen munduak inoiz ezagututako ameskeriarik haundiena.

Halaxe zen, benetan, gizonen harrokeria eta anbizioa. Zer gehiago, geroztik, entzun behar zuten nire belarriek? Zer, gainera, behar zuen irudimenak konprenitzeko eta ulertzeko? Orduan, liburu zaharrek adierazten duten eran epea beterik, mendietako tokirik gordeanean txozna apal hau eraiki nuen esku hutsokin, heriotzak bere ezpata hotza bihotzean sar diezadan eta berarekin eraman nazan esperoan.

GIZONTZARRA

(kontua)

Martin Ugalde

Hor dago orain ere.

Egunguenti lanbrotsua dugu gaur bokalean; itsasuntziak ainguratuta non dauden antzemateko behelainoa tarteka zuzatzen duten zutikako masta puntetara begiratu behar.

Udamugako igandea da.

Itsasoa bare dago; kaioak, Pasaiko labar-habietan; gizakiak, ohean oraindik, goizegi baita igande batetarako; hala ere ba da hor norbait. Bentako nasa ertzean ikusten den troko handia dirudien horrek gaua hor iragan duela esatea gehiegi izango litzateke, baina paisaia berezi hau ezagutzen ez duenarentzat, hor enbor handirik ikustea ez litzateke harritzekoa.

Eta da, soin-enbor handia baita.

Berez handia zen gizona, zahartu, okertu eta loditu egin da azken bizpahiru urte horietan.

Zerbaiti adi-adi begira dagoela dirudi; askotan geratzen da horrela; apika, neuri azterrarazi didan fenomeno berak liluratzan du: arretaz begira dagoenak ohar dezake laino lodizarratuak itsasorantz daraman abiada patsadazkoa; ba, hemen, bokalean bizi den edonork ba daki, jakin, itsas-apalaldia adierazten duela; baina zerk lotzen ditu, ordea, gure sinplezian zerua gogarazten digun ur-lainoa eta lurrekoa den itsasura?

Hor, zangoa karelean eta makurtuta dagoen horrek jakin behar luke jakin nik beste, gutxienez; paisaia honen zati bilakatu da; gizon hau gabe ez legoke inguru hau osorik; geldirik oso gutxitan egoten da; harritzekoa da oraintxe ere horretan eta hain luze egotea. Behar bada min du ezkerreko aldakan, zangoa besarkatzen ikusi baitut noizbehinka. Ba daki,

hala ere, laster mugitzen; sarritan egoten naiz gizontzar honi leiho-begi honetatik begira, eta kaian edo pasealekuan talde batetik bestera egiten dituen joan-etorriak harrigarri zaizkit. Ez da beti xuxen joaten; ba daki zeharka eta inguruka hurbiltzen; zakur konkordun beldurtiak isatsi zutik dakarrenarengana hurbiltzeko egiten dituen inguruminguruen antzeko zerbait da. Kai inguru honetan ohiturazkoak direnak ezagutzen dituela dirudi: agurrak entzuten dituenan egiten dituen besajasoetatik edo «xo!»-ak botatzen dituen doinu trebetsuengatik; baina ezagun da tratua oso axalekoa dela, ez baita luzaro inon geratzen; ezin balu bezala; gaiak ez ditu ezagutzen edo ez ditu gustokoak; arrantzaleekin iharduteko hizkuntz oztopoa izatea ere litekeana da.

Egia esan, ez diot inoiz hitzik esaten entzun.

Mutu izatea ere baliteke.

«Xo!» hori, «kaixo!» da, nolana...hi...

Mugitu da, hara! ... Aldakatik jaisten zaion herrenkada hori martxan jartzen denean, ezkerreko zangoak lokomotoraren biela dirudi!

Bi urte luze dira gizon estraino honi begiak josita nago kiola, eta ez natzaio inoiz hurbildu... «Zahartu haiz, Tomas; lehen arinago erantzuten zian gorputzak...» Buruestimak eragin dit oraingoan!, eta ba noa, jaitsi ditut abiadan etxeko eskailerak, murgildu naiz lanbrotan eta sartu naiz herrenak hartu duen espigoi kamiogainetik; ez azkarregi! batetik, arnasa erraz estutzen baitzait, eta bestetik, hain izutia dirudien gizona ez dut uxatu nahi...; hemen noa, bihotza tapa-tapa, lanbro zarratu honetan, gaez bezain itsu, itsas-bideko harrietan bizi diren katuen marruak entzunez; eta kilometro erdi pasia duen puntaleko pasialeku honetan ez dut inorakin topo egin! ...

Asmak eragindako arnasestu honek eramango nau! ...

Sarri hemen nabari den kresal usain eder hori ere estali du lanbro eze-geza-zuri honek.

Puntara heldu naiz, bokaleko sarreran dagoen farotxoaren argiak, esnetan sartuta dagoen laranja dirudi laino-pean. Itzuli naiz, geldi eta arduratsuago orain; batek ez daki zapalduko duena katua ala arratoia izango den, ikusi baititut he mentxe katuak arratoien atzetik, eta baita katuak adinako

arratoitzarrak katakumeen atzetik ere!... Katu piloa miauka ari zait hementxe; jarri naiz zesuma marraka datorren alderditik, eta... hemen da!, itsasoko urgeldiaren gainean eserita dakusat laranja argi egiten duen lanbrotan, eta katuz inguratuta, plastikozko boltsa zuritik jaten ematen...; gizontzarra neure alboan dut!, eta nere begiak hura ikusteko gauza bada, harenak ni ikusteko lain ba direla, eta atzeratu egin naiz bizkor, hartan ari den gizona bere hartantxe uzteko...

Hark ez nau ni ikusi, katuak ditu buruan eta!

Nolanahi, ez zen harekin hizketan jartzeko unea; etxerako bidea hartu dut; buruan dut, zango aldrebes horrekin harridi horretatik behere jausi eta ito egingo da egunen baten... Eguzkia lainotartean egiten ari den lanari begira noa, eta neure buruari galdezka zer jan moeta ematen ari ote den katuei...

Katua, nik neuk ere bai baitut angorako eder bat.

Igo ditut laugarren bizitzara arteko eskailerak, eta jarri naiz berriz ere leihoan. Orain dela ordubeteko inguru aldatu da: lanbroa lurruntzen ari da; egin ditut gizontzarra begiztatzeko ahaleginak... baina lanbroa bezala banitu da.

Aitortu behar dut herren baldar horrek eguna nahastu didala.

Gosalondoan jaitsi naiz beti bezala egunkaria eroatera; egin behar dut edozertaz kezkatzeko hartzen ari naizen mania alu hau galtzeko ahalegin handiagoa... Gizontzar hori, neri zer axola?!... Baina neure buruak nahi bezala etxeko besaulkian egunkaria lasai irakurtzera joan beharrean, hara nola zangoak pasealekuko aulkian eseritzera naramaten! Zergatik, ordea! Aspaldion, buruak hona, zangoak hara, eta *vice versa* («hau latina duk») eta zergatik?... Baneki!... Jarri dut egunkaria aulkian, eta zeharka eserita ari naiz, kristal lodiko betaurrekoak tarteko, titulare nagusiak begiz pasatzen; arrantzaleen kinka urdurigarria dela eta albiste bat irakurtzen hasi ere egin naiz, komeni baitzait eguneroko lagunartera argudio biderik eramatea; baina nere aurretik hondartza bidean hasi den jendearen abiada marmarrak eta begiztatu gabe, nahi gabe!, ikusten ditudan oinak: zapatadunak, sandaliadunak, gizemakumeen galtzak, emakumeen bernak, denak herrenaren oin handi eta baldarraren bila hasiak ditut...

Eta ez dut nik xeblekeria honetan jarraitzeko adina!

Bakarrik eta bakean bizi nendin egin nuen honerako itzulia; ez dut, gainera, honetan jartzeko kemenik... Utzi egunkari gezurti hau belaunen gainean tolestuta, eta jarri naiz aurrez-aurre inguruan dudanari begira. Kezkaren hazi honi aurpegia ematea hobe!... Eguzkia Larrun tontorrera abiatu da aspaldi; hamarrak izango dira; berotzen hasia da, eta ibai handi bilakatu da hondar-itsasorako egarri hau; pasealekuak, uharroila dirudi, eta nire eserlekua uharte txiki bat da orain... Jendetzak daroan mar-mar bete eta trinkoa etorri zait belarrira; begiak itxi eta entzuten jartzea nahikoa du gizonak belarrietako bideak irekitzeko; eta, nik orain bezala, santzo eta garrasi hoiek dakarten hondartza eta uhinen lurrin gozoa sumatzeko bidea eman diot nire sudur handiaren usaimengailuari.

Herrena ez da inondik ageri!...

Hemendik alde egitea hobe. Uholdetik irtetea kosta zait; ihesi noa; etxebizitzara igo naiz, baina katuari jaten eman eta eseri orduko senti dut leihorako deia; obeditu diot berriz, ea ukatzea baino esanetara jartzea zentzuzkoago den. Lau pisu goragotik, etengabeko giza-uhalde bera ikusten da, eta herrenik ez da ageri hor. Ari da emeki-emeki autobusek hiritik dakarten jendea gutxitzen; pasealekua noizbait jendez bakandu denean hasi naiz herriko arrantzale zahar ezagunak eguneroko lekuetan kokatzen.

Igandeko meza ondoan usadioak bultzata besterik ezin egin balute bezala.

Astegunetan baino dotoreago, hori bai.

Baina gizontzarra, herrena, falta!

Beheti egin dut berriz, eta askotan ohi dudan bezala, itsasotik erretiratuta dauden gizon agurgarri horiei hurbildu naitzaie eguneroko gauza berak entzutera. Gertakariak ez baitira egunero jazoten. Periko «Kupela» hizketan ari dela sartu naiz karelean eserita dagoen Patxi Albistur «Begiurdin»-en bazterretik, nere agurra egin eta zer entzun... Ohitura zantar hau laga ezin!! Baina, tira, ez da politika, apaiz jaunaren sermoia baizik, korapilo batzu gora behera... Eta horra!, hemen dator, trinkala-trukala!!!..., eskutzarrak praketako sakeletatik gainezka, kabitu ezin...; bazirudien geratu gabe aurrera jarraituko zuela askotan legez, baina batelaren lemak ohi duen antzera zango motzarekin kurpil bat egin du eta xuxenean hor dator,

hurbildu zaigu istriborretik, eta nere ondoan eseri da karelean; ezer esan gabe, ez baitugu elkar ezagutzen!; txistuka ari ezin eta hala ere hortan saiatzeko ahotik aire beroa egotziz ari da, ez dakit zer izu estaltzeko. Zutik eta esku garbiak atzean dituela dagoen batek, Etxenikek: «Qué hay?», esan dio, eta herrenak besoa altxa dio: «Kaixo!».

«Kaixo!», esan dio!!

«Zer moduz?», nik aldamenetik. / «Hementxe, beti bezala»... eta zutitu da, itsasoari zerbait esan dio, edo abestu dio ahapeka, ezpainak hortan ikusi baitizkiot azpitik, eserita na-goenetik.

Taldetik higitu gabe mugi-ihes egiteko bidea izan da; eskuak sakelean ditu berriz.

Konturatu naiz, ez diola Etxenikez bestek kasorik egin.

Meza ondoko gai beren ari da zortzikotez, gabezia behera eta apaiza gora, honek aldeko baititu gehienak. Ni, bitartean, zutitu egin naiz, herrenaren aldamenean jarri naiz itsasadarri begira, eta esan diot:

«Eguraldi ederra gaur»... / «Ederra, bai, ederra», erantzun dit, baina egonezina sortu banio bezala.

Dotore jantzia dago; egia esan, beti ikusi dut txukun atondurik, eta janzki berriekin, maiz; hotz egiten duenean, zamarra lodi-ederra; euria denean, zira horiaz estalia; gaur arte (eta halako intzentsu lurrin gozoa usaindu diot gizontzarrari...), ez nintzen ohartu, eta norbaiten arduraz, noski, jantziak kolorez dotore konbinatuta jazten dela beti, gaur ere bai; ez dute tripaundi eta bizkar oker honetan inolako apainduraren ondoriorik sortzen, baina janzki garestiak dira, finak; arrantzalearen aurpegia du, haizeuriak ondo igurtzi duen larru gorria, gorri-ubela; ile zut zuriak; lepamotza, oso... Ni baino bi arrabete altuagoa da, ia bi metro bai...

«Beno, ariyo..., bai, agur»..., eta nik ezer erantzuteko denborarik gabe, herrenak agurrak eta diosalak denak berak esan, besoa jaso, eta han doa berriz, trikilu-trankulu, hondartza bidean.

Honelako aukera, eta ez dit hitz egiteko biderik eman.

Une honetantxe buruan dudana zera da: intzentsu lurrin hori bera ni katuari, eta, anima aparte, usantzen ari nai-

zela... Baina hori alde batera utzi eta karelean nire ondoan eserita dagoen Patxikuri galdetu diot:

«Gizon hori, nor da?»... / «Joan den hori?... Hemen da beti; bertan jaioa da, baina haurra zela apaiztegira eramán zuten, gero irten eta hor barruko baserri batetan ezkondu zen, lehortar bilakatua da... Hi, Joxe, herrena nor den galdetzen dik hemen lagunak». / «Hori ez da hemen bizi, baina egunero da hemen». / «Nor?... herrena?»... / *Taldeko gaia aldatu da* / ...«Hori?, espigoia katuz betetzen ari den gizontzar baldarra!» / «Bai, goizean eguzkia baino lehen hemen duk, bestela ez litzateke egunik zabalduko!» / «Lehenengo autobusean etortzen duk, estankora heldu baino lehen dagoen bihurtzuna dela eta txoferrak mantsotzen duenean, horrek, herren eta baldar eta guzti, tapa!, egiten dik salto; ikusi diat behin baino gehiago-tan marka bera egiten!» / «Hori?, jubilaturen bat»... / «Jubilatua?, nahi likek, ni baino hamar urte baldarragoa ba duk hori gutxienez!»... / «Beno —dio Patxik— hasi duen kurpilari amaiera emateko bezala, eta iritzia neuri eskeinia orain: «Jaiotterriko itsasoa ikusi nahian egunero etortzen den lehortarra duzu hori»...

Eta arazoak ez baitu taldearentzat garrantziarik, sermoian murgildu dira berriz.

Bazkalondoko biagoa egiteko patsada ere kendu dit gizontzarrak.

Ez dakit zergatik; zerbait egin izan balu, hutsa... Intzentsu usainak ari nau aztoratzen...

Aspaldi da zigarroa utzi nuela, eta gaur kaja bat hustu!... Izenik ere ez dakidan gizontzarra sartu zait barruan... Ofizioa zer den! Trokelak bazela moldeatu nau. Hemen inoiz eta inori sekula santan aitortuko ez badiot ere! Euskaldun bat polizian! Ez da eguneroko albiste; sua gaztainadi eiharrean baino azkarrago zabalduko litzateke herrian. Eta ez nuke inola ere nahi. Herri hauxe maite dut, nere aitaren eta nere jaioterrria hau delako, eta nere deskantsurako hementxe ehortzia izan nahi dut; eretiratu aurretik hartu nuen erabakia...

«Nere aita arrantzalea zen; ama nuen goierritarra, zeraindarra, eta galdu egin nuen goiz, goizegi, zazpi hilabete nituen, eta, pentsa»...

«Hizketan bakarrik jarri haiz berriz, Tomas!».

Bai, Tomas izan da nere izena harrez gero, aitarena bera; hemen bizi izan banintz, Tomax, gutienez, edo «Kanddelero», nere aita arrantzalearen aitari jarri zioten izengoitia. Herri txikietako memoria zoragarria da: ni *Kanddelero*-ren iloba naizela inoiz ahotik ihes egingo balit, adio don Tomas, herri-tik irten beharko huke! Herri txikietako oroimen hau izugarria ere bihur bailiteke! Berehala lirakete hemen, heraldikarik ikasi ez badute ere, Kanddeleroren semea nola ezkondu, emaztea galdu eta elkarrekin izan zuten seme bakarra, Tomax, Zeraingo defuntaren ahizpa batengana bidalia izan zen. Nola Tomax Kanddelero herriko neska eder batekin esposatu zen bigarren aldiz, amaordeko izatera heldu zen izeba hori, Maria, biajante batekin ezkondu zenean, Tomax mutikoa Madrilera berekin eramain eta han hazia eta hezia izan zen.

Hor galdu ziran errastoak. Gaur arte.

Geroztik ez nuen ikusi neurekin hain ondo portatu zen Kanddeleroren bigarren emaztea, emakume handi eta ederra. Erretratu bat bezala gorde dut neure aintzinako oroimen zahar-horituen artean. Izebaren bidez jakin nuen hil zela, ordu-rako polizian sartua ni. Nolanahi, Kanddelero nire aita hil zenean, nire ugazanaiarenak jaso zuten titulua. Ezagutzen ditut. Pasatzen naiz horien ondotik, eta hitz ere egin diot behin hementxe, pasealekuan bertan, horietako gizaseme handi-zabal bati: Kandido du izena...

Baina ez dakite ni nor naizen.

Irunen jaio eta txikitan Madrilera eramandako Tomas naiz ni, eskribiente bat, aspaldi jubilatua, eta haurrik gabe alar-gundu nintzenean (hau da hemen esan duten egia bakarra) osasunak agintzen zidanera itzulia. Hori da herrian dakitena, eta nere izpirituzko osasunari komeni zaidan misterio sehaskatua.

Testamendua eginik dut, eta diru pixka bat uzten dut Elizarako.

Handik bedeinkatuko al naute behintzat!

Gerra sortu zenean baziren hamasei urte poliziakoa nintzela. Soldaduzka Afrikan egin nuen; nire Tetuango andregaiak Madrilen zuen anaia polizian lanean, eta errazen, eta alferren, esan dezadan dena!, aurkitu nuen ofizioa hauxe izan nuen: lapurrak harrapatu truke, soldata; lana, garbia, ohoragarria, iruditu zitzaidan gainera orduan.

Urteak joan, asko, eta duela hiru urte emaztea, Emilia, biriketatik jota hil zitzaidan, gajoa. Eta Madrilen beti arrotz senti izan nintzen lekuan, zer egiten nuen nik neuk bakarrik?... Eta misterioarenganako dudan bizio honek bultzata, hona hemen bueltan!

Baina neure polizi izate hori ez da honerako!...

Leihoan nago berriz, eta zerbaitek dei egin didalako: pasea-
lekuko hotsa jaso da apur bat. Erne dago beti nere sena, nahi ez badut ere... Hor doaz bi emakume presaka hondartza-
tik autobuserantz, haurrak eskutik dituztela biak, eta biak oihuka, haize bolada batek bultzata balitu bezala...

Zapatak jantzi eta jaitsi naiz; haurren bat galdu dela, eta ito ote den; baina ez naiz hortan geratu. Atzetik haur bat besoan duela datorren andre bat geratu dut, erdalduna da: «Aizu, baina zer gertatzen da ba?», galdetu diot. «Lau urteko neskato bat galdu naiz, jauna, eta azkenean espigoieko harri handi horien tartean aurkitu, odolotan, odolustutzen!, zegoen... Jesus!, pentsa, jauna: katu amorratuz betea dagoela hondartzondoko espigoi hori!»...

Eta ihes egin dit.

Betikoa: kasu hoietan beldurra bera da beldurgarria... Hara!, eta gaur hirugarren aldiz, gizontzarra, herrena, hor dator zentzu berean, trikili-trankala, lasterka, bielari eskuaz lagunduz... katu amorratuei jaten ematen diena... Eta ez dator bakarrik, atso lodi bat datorkio atzetik, eta besoak jaso eta herrena madarikatzen ari balitz bezala...

Ez nuen besterik behar ni, neu, atzetik martxan jartzeko; ez hurbilegi, ez baitut ni ikusterik nahi, betiko sena!; autobusera doa hemendik, baina ez du atzera begiratzen; ez du behar, atzetik doan atsoaren oihuak nahikoak ditu arriskuan doala konturatzeko!... Iritsi da autobusaren geltoki nagusira, eta oraindik igandetarako goiz denez, bi daude hutsik eta irten zai: lehenegoan sartzan da herrena, trin-trauk!, ordaintzen du sarreran, eta haren hurren atso oihularia; ni gero, berehala, eta ahal izan dudan azkarren autobusaren azken eserlekura ailegatu naiz, eta plast!, eseri. Nekatu ez, lehertu egin naiz! Ez nago ni honelako trostaketarako... Bizkor nago oraindik, eta arina naiz oso, baina laurogei urte ez dira hirurogei...

Hor da herrena, hirugarren lerroko eserleku batetan; atsoa bi lerro atzerago..., baina, harritzekoa, ez diete elkarri begi-

ratzen; atsoa, neskamutilak aldamenean eta eskuz lotuta dituela, isildu egin da; zorrotz begiratzan dio, bai, aurrean duen kokot lodi-gorriari, ez zaio hitzik jaulkitzen; baina gogorrrak ditu esateko, seguraski!... Irten da autobusa; hemen doa abiadan; motorraren eta balezten hotsak ez du hitzik entzuteko tarterik uzten; hamar minutu barru hirian da, eta ni konturatu ordurako jaitsi da herrena, aisa!, bi denborako salto batetan; atsoa haurrarekin gero, eta ni, berandu bada ere autobusaren haserako abiadan bertan salto egin eta, ez dakit nola!, lurrera jausi naiz; min dut buruan, gerrian, eta begiak ireki ditudanean, betaurrekoak galdu ditut, eta hala ere herrenaren aurpegi handi eta gorria ikusi dut distorsioak handituta, agerkunde bat bezala: «min hartu duzu?», galdetu dit; «bai», esan diot, egia baita. Honek jarri dizkit bataurrekoak, milagroa ez direla apurtu, eta ustekabeen besoetan hartu nau eta, jendez inguratuta gaudela, espaloi koxkan eseri.

Eskertzekoa da!

«Ez duzu ezer hautsirik», eta ukitzen dizkit hezurak, horretan trebea dirudi; esaten dit: «Ez, ez duzu ezer, zatoz, kafe bat hartuko dugu hemengo tabernan; eta haren laguntzarekin, eta orain oinez, eseri gara mahai txiki batetan. Ezagutzen dute hemen, eta laster dira kafeak gure aurrean. Nik, neuk, ez nekien zer esan; hark ere ez. / «Inguru honetan bizi al zara?», galdetu diot, azkenean. / «Ez, beheraxio...», eta igarri nion lotsakizun hura egiaztu du orain. / «Non?», galdetu diot, eta neroni lotsatu naiz!, nire ofizio ohia irten baitzait esanean eta doinuan... «barkatu», esan diot bereala... / «Ez, ongi da; eta ez misterioa: ni hor, beheko plazako Miserikordian bizi naiz»... gizona lasaitu egin da, ez nuen honelakorik espero: nere harri-dura honetan kolpetik kafea irentsi du, eta kalera begira geratu zait gizontzarra... gizona, eskuineko begian malkoa duen gizona; eta hau mingainez zurrupatu ezinik ari dela jarraitzen du: «bi alaba nituen, genituen, bizi dira oraindik, baina ama galdu eta ezkondu ziren ezkerro baserriar honek lotsatzen ditu...; ez ninduten etxean nahi, eta apopiletxe batetan jarri ninduten hemen, hirian, ezagutzen ez gaituzten lekuan». / «Eta, baserria?», nik mingainari kosk egin diot berriz! / «Saldu egin zuten, saldu... ez alabek berek, horien senarrek baizik!; nik, neuk, paperak firmatu egin nituen, besterik ez...; hala, ni apopilo nengoela izan nuen ezbeharra: kamioi batek pasa nin-duen gainetik, hementxe, aurreraxio, eta hautsi zidan aldaka, eta hospitalean, Miserikordian, egon nintzen senda arte...; ni ez naiz inoiz hain gustora eta bakean aurkitu, eta, hala, bertan

geratzeko eskubidea nuenez, han dut ohea eta han ematen dizkidate otorduak; ez dut gehiago behar...; eguna, handik kanpora pasatzen dut, zuk ezagutu nauzun lekuan; hori da nire askatasuna!... itsasoa!...; errukietxea, egun osoa hor pasatzeko, tristeegia baita...; hargatik ditut katuak maite...; zuk, katurik ba ahal duzu?», galdetu dit irripar apal batez; haur bat dirudi. / «Ba, bai —esan diot— harekin bizi naiz». / «Lagun hoberik ez duzu!...; konturatzen al zara zenbat katu ikusten den zaharren etxetan?!» / «Eta, alabak»...; ez dut barkaziorik!... / «Alabarik?... ez ditut ikusten; janzkiak ekartzera etortzen dira noizbehinka, zer derizkiozu?!; moja baten lagun egin dira, eta honek esaten dit zer jantzi; beti txukun ikusiko nazu, hori bai!; alabek aita apain jaztea nahi dute!...; zer diozu zuk, nik adina urte badituzu eta»... / «Nik ez dut ezer esateko, adiskide... Nola deritzazu?» / «Nik?, Balendin, zuri serbitzeko.» / ...«Ba ez dut ezer esateko hortaz, Balendin —eta lotsatu naiz orain—; nik, neuk, ez dut inor; mantenusari bat ematen didate; hau da geratzen zaidana, ah!, eta angorako katu zahar eder bat, ba ditu hamar urte! ... Egia esan, pentsio hori jasotzeko egindakoak ez dira harrotzeko; ez zait katu hori eta bakardadea besterik geratzen... eta mania batzu!...; eta beste gauza bat, Balendin, zurekin bat nauzu: nik neuk ere katuak maiteago ditut»...

Lagundu dit autobusera, eta etxeratu egin naiz, behar nuen eta.

Hurrengo egunean, atzo, hezurretan nuen min, eta eskuineko aldakan; Balendin gogoratu zait. Egon nintzen leihotik begira, ea ikusten ote nuen; bakarti, beste inor ikusteko gogorik gabe, pasa nuen eguna. Ez nintzen eguneroko tertuliara ere joan. Katua bera, «Celeste» (nire andre difuntak jarritako izena, urdinska baita) ez zitzaidan goizean, ohi duen bezala, ohera etorri. Ez dabil ondo; gaur goizean berdin gertatu baita. Orain ogia erosterakoan, gehien maite duen jan moeta erosiko diot; garestia da, baina ea gaur jaten duen. Eguraldi eder honetaz baliatu behar dut hezurak apur bat berotzeko; ez naiz atzo bezala etxe zuloan, bakardadean, geratuko.

Laster lizuntzen baitzait neri arima.

Eta, hala, Balendin ikustea ere baliteke.

Gosaldu dut! «Celeste»ri utzi diot jana betiko lekuan, ea gaur bixkortzen den!, eta jaitsi naiz kaira. Goiz oraindik, eta eseri naiz eguzkitan dagoen aulkian. Gozoa da zaharrentzat goiz-goizeko eta arrats apaleko eguzkia...

«Adio!», esan dit pasa den norbaitek, eta esnatu egin naiz...; «adio», erantzun diot, berandutxo bada ere... Zutitu naiz; zangoak ez didate bestetan bezala erantzuten, baina ba noa, han daude betiko arrantzale erretiratuak... «Don Tomas», dei egin dit Patxi Albisturrek ni heldu baino lehen: «Ba al dakizu gizontzar hura, zuk herenegun hemen ikusi zenuena?»...

«Bai»...

«Ito egin da atzo!»

«Ezin daiteke»... —diot neuk— eta Patxikuren ondoan eseri naiz, ezin dut sinetsi eta... —«Eta nola?!»...

«Katuei jana ematen ari zitzaie la jausi eta buruaz harri ertza jo zuen nonbait... Atzo goizean gertatua... Hori, zera, zuk ez duzu ezagutzen, baina *Kanddelero* deitzen dutenaren anaia zen; nik neuk ere ez nuen atzo arte horrelakorik jakin...; gaztetandik hemendik joana, eta gero baserrira ezkondu zen nonbait, hor barruan...; isila zen gizona!; apenas anai artekorik gorde zuten... Eta hura hango baserritik honerarino etortzen zen ba egunero, e!»...

«Neure anaia!!»..., irten zait.

«Nola?»...

«Ez, autobusean etortzen zela —erantsi diot nere xuxurlan ihes egindako aitortzari, orain goraki— igandean hemen aiatu bezala.»

«Halaxe!»...

«Nolabait hil behar dugu eta» —esan dut pena ezin gordez.

«Periodikuetan ere jarri omen dute eta»...

Laster etxeratu naiz. Ez dut geratzeko triparik izan... Etxera sartu eta berehala nabari dut hemen sartu zaidan Balendinen intzentsu usain gozo hura... «Celeste»rena bera; baina katua ikustera joan naiz; hau ere hilko ote zaidan beldur naiz orain... Balendin datorkit burura beti lez apain-apain egin eta kai inguruko uretan puztuta, hila; Itsasoko zeru-pakean piztuko dena, hala bada; eta ez bada, axola gutxi Balendini!

Oheratu egingo naiz.

Katua hartu dut neurekin, bihar goizean etortzeko gauza ez izatea baliteke eta; ohera elkarrekin sartzen ari garela esan diot angorako katu isil-maite-zaharrari: «Espigojeko katuak gehiago arduratuko dira heriotza horretaz, "Celeste"», nire anaiaren bi alabak baino».

gien bi alpak baino. Gehiago iruditu da berriro horretan, Gelaia, nire anai-
 dior aingorako kato jalmite-zerariari. • Espinoriko katuak
 ez izateko dituzte, Oñate elkarrekin sartzen ari ginen leian
 ez izateko dituzte. Katur hartu dut neurkin dihar goizean etortzeko gauzak
 Oñatean ere sartuki alduela zela, eta
 Oñatean egingo nahi.
 tuko dena, hala bada; eta ez bada, zozka zuzen Baldinini!
 kai inguruko urtean gurean dizele Itasoko xerupokan gix-
 oyan. • Baldinini hitzok hurren beti lez zuzen gurean zela
 katur ikusiz joan nahi; ber ere hurren ere zaidan delakua nahi
 dinez izatean zuzen gurean. • Gelaia, nire anai-
 re sartu eta baldin nahi du bomeg sartu zaidan Balen-
 1. gelaia, nire anai-
 2. gelaia, nire anai-
 3. gelaia, nire anai-
 4. gelaia, nire anai-
 5. gelaia, nire anai-
 6. gelaia, nire anai-
 7. gelaia, nire anai-
 8. gelaia, nire anai-
 9. gelaia, nire anai-
 10. gelaia, nire anai-
 11. gelaia, nire anai-
 12. gelaia, nire anai-
 13. gelaia, nire anai-
 14. gelaia, nire anai-
 15. gelaia, nire anai-
 16. gelaia, nire anai-
 17. gelaia, nire anai-
 18. gelaia, nire anai-
 19. gelaia, nire anai-
 20. gelaia, nire anai-
 21. gelaia, nire anai-
 22. gelaia, nire anai-
 23. gelaia, nire anai-
 24. gelaia, nire anai-
 25. gelaia, nire anai-
 26. gelaia, nire anai-
 27. gelaia, nire anai-
 28. gelaia, nire anai-
 29. gelaia, nire anai-
 30. gelaia, nire anai-
 31. gelaia, nire anai-
 32. gelaia, nire anai-
 33. gelaia, nire anai-
 34. gelaia, nire anai-
 35. gelaia, nire anai-
 36. gelaia, nire anai-
 37. gelaia, nire anai-
 38. gelaia, nire anai-
 39. gelaia, nire anai-
 40. gelaia, nire anai-
 41. gelaia, nire anai-
 42. gelaia, nire anai-
 43. gelaia, nire anai-
 44. gelaia, nire anai-
 45. gelaia, nire anai-
 46. gelaia, nire anai-
 47. gelaia, nire anai-
 48. gelaia, nire anai-
 49. gelaia, nire anai-
 50. gelaia, nire anai-
 51. gelaia, nire anai-
 52. gelaia, nire anai-
 53. gelaia, nire anai-
 54. gelaia, nire anai-
 55. gelaia, nire anai-
 56. gelaia, nire anai-
 57. gelaia, nire anai-
 58. gelaia, nire anai-
 59. gelaia, nire anai-
 60. gelaia, nire anai-
 61. gelaia, nire anai-
 62. gelaia, nire anai-
 63. gelaia, nire anai-
 64. gelaia, nire anai-
 65. gelaia, nire anai-
 66. gelaia, nire anai-
 67. gelaia, nire anai-
 68. gelaia, nire anai-
 69. gelaia, nire anai-
 70. gelaia, nire anai-
 71. gelaia, nire anai-
 72. gelaia, nire anai-
 73. gelaia, nire anai-
 74. gelaia, nire anai-
 75. gelaia, nire anai-
 76. gelaia, nire anai-
 77. gelaia, nire anai-
 78. gelaia, nire anai-
 79. gelaia, nire anai-
 80. gelaia, nire anai-
 81. gelaia, nire anai-
 82. gelaia, nire anai-
 83. gelaia, nire anai-
 84. gelaia, nire anai-
 85. gelaia, nire anai-
 86. gelaia, nire anai-
 87. gelaia, nire anai-
 88. gelaia, nire anai-
 89. gelaia, nire anai-
 90. gelaia, nire anai-
 91. gelaia, nire anai-
 92. gelaia, nire anai-
 93. gelaia, nire anai-
 94. gelaia, nire anai-
 95. gelaia, nire anai-
 96. gelaia, nire anai-
 97. gelaia, nire anai-
 98. gelaia, nire anai-
 99. gelaia, nire anai-
 100. gelaia, nire anai-

MUSKARRA ETA KIRKILAK

Josu Baez

Kaixo:

Muskarra naiz, ... bai, muskarra, animali erdi berde erdi ori hura, huraxe naiz. Ni ez naiz esaten duten bezalakoa, ... gaiztoa naizela eta..., bah..., ez, ni oso txintxo naiz eta gainera gauza asko ikusi dut nere hesparruan zehar.

Bai esango dizuet; behin murkogain betetik nindoalarik eta nerekasat hitzegiten, zer da eta ustekabea, bi kirkil:

—Arraiok ezpaditu, mundua aldatzen basirik izango dugu?

—Benetan? —zion besteak.

—Bai, bai.

—Ez zara ba, ametsetan arituko, zure irudipenak ez ote dira izango?

—Baliteke baina, nere belarritara datorkidana, zer? Ez al zaizu zuri iristen? Entzuten al duzu?

—Bai, bai entzuten dut eta gainera zurrumurru atsegiña da eh? Soinua da hori!

—Ene! zerbaiten gozotasuna behar genuen.

—Bai gozotasuna esan ezazu..., bai.

—Askatasun soinua!

Gogoratzen al zara gure adiskide zahar haren abestiaz?

Doinua: Trapu zaharrak

(*Xabier Lete*)

Alferrik izango,
gizona traketsa,
laister iritsiko,
guretzat ametsa;
zaila izan arren
ordenan probetxa,
askatasuna,
birronetsa.

Badabil gizona,
bakearen bila,
buruhauste franko;
hainbat iskanbila;
lagunurkorengan
itxaro dadila,
aska buruko
maratila.

—Bai, gogoratzen naiz. Iritsirik izango ote?

—Besterik gabe ezin irtengo gara kanpora ala?

Honelaxe ari ziren, kirkil amets-zale kuttun bi. Belar tartetik zetorkidan elkarrizketa goigarri honen hotsa.

Hura zen gosea, argi gosea. Ez da gutxiagoko ere? Urtaro batean izaten dute gaixoak argia ikusteko aukera..., horixe?

Kirkilak, zer alaiak eh? Neronek ere, holaxe kantantzen baneke?

Eta elkarrizketak aurrera jarraitzen zuen:

—Egia baldin bada, eh? adiskide?

—Bai, gure kanta, mundu guztian zehar zabalduko dugu eta beste soinu eta abesti guztiekin, zorionaren aberastasuna jakinaraziko dugu.

—Hau izago da hau!

—Eta zorion —zion besteak—, mila aldiz zorion!

—Gure adiskidearen abestia goratuko dugu eta giza-jokabideak alderrikatu.

—Hori bai!

Alferrik izango,
gizona traketsa,
laister iritsiko,
guretzat ametsa;
zaila izanarren,
ordenan probetxa,
askatasuna,
birronetsa.

Badabil gizona,
bakearen bila,
buruhauste franko,
hainbat iskanbila;
lagunurkorengan,
itxaro dadila,
aska buruko,
maratila.

—Bai, abesti ederra...

Behin eta berriz, kanta hau entzuten nien. Aspaldiko ametsa bete zitzaien.

—Bai, aldatu da gizartea. Ondoko satorrak ematen zizkigun buruhausteak, eh? Bukaturik izango ditugu.

—Ez da baina sator gaiztoa; beti berea aurrera, muttur fiña duela eta berak nahi duena besterik ez du egiten.

—Beno; orain dena bukatu da. Satorra ere gure lagun txin-xoa izango da; gure kabitxoak harrotzeari utziko dio.

—Bai, eta gehiago oraindik, bai bera eta bai gu, mahai berdinean jezarrik gure abesti zaharra abestuko dugu.

—Bazen ordua!

—Xagu, mozorro, suge, ziraun, denok eseriko gara. Ikusi-ezinak, bukatu dira gorrotoak lurperatu dira, ezerezik ez dago.

—Hau da zoriona. Berpiztu da lurra!

Gozo eta apain jarraitzen zuten. Miragarriak benetan.

Nik, jakinahiak jota, nere muturra azaldu nuen, beraien zulotxora eta... han ari ziren. Beajondeizuela! adiskideok!

Begiak hertsirik zituzten baina, hankatxo eta hego haiekin sekulako zalapartak egiten zituzten. Nolako festa? Ez zen posible, adieraztea, ikusi gabe ez dago sinesterik.

Baina, benetan ari ziren.

—Beno, irtengo al gara? Kanpo-giroa ikusteko ordua dugu!

—Goazen! Gure urtaroa bukatu da! Urte guztia gurea da! Denona izango dugu! Osorik! Dena! Aldaturik da bai!

Doinua: *Donostiako hiru damatxo*

Gure itzala joana zaigu,

badatorkigu argia.

Gure jolasak, denok batera,

bat bakarra uztargia;

eta kriskitin, kraskitin,

arrosa krabelin,

bat bakarra uztargia.

Gure saltoak izango dira,

alaiak eta pozteko,

xagu, arratoi, suge kirkilak,

inortxo ez da menpeko;

eta kriskitin, kraskitin,

arrosa krabelin,

inortxo ez da menpeko.

Muskarrak eta sator guztiak,
pizti denak jesarririk,
ipur-saltoak, kaskarinduak,
nork ez dauka zintzarririk;
eta kriskitin, kraskitin,
arrosa krabelin,
nork ez dauka zintzarririk.

Lurrak ahanzi du bai antziña,
iritzi zaio kordea,
gure menpetasunaren pena,
betiko zaigu gordea;
eta kriskitin, kraskitin,
arrosa krabelin,
betiko zaigu gordea.

Ai! Ai! Larritu nintzen. Hemen datoz! ene bada! Hauek
inoiz ez bezalako ikaraldia hartu behar dute, ene!

Kanporatu zirenean:

—Nora zoazte? —esan nien.

—Kaixo, muskarra; zu ere hemen?

—Zu ere konturatu zarela, eh?, bazen ordua?

—Festa hau denona dugu eta...

—Beno, beno, moztu nien:

Zuen ametsak, amets jarraitzen du. Dena entzun dizuet eta
benetan miragarriak zarete baina, oraingoz, zuek zuen zuloet-
an eta nik belardietan jarraitu beharko dugu:

Lurrak ez du ahanzi antziña,
gizakia ez da hain berdiña.
Oraingoz, gogorra ta eziña.

Ez zuten sinesten. Hura ez zen posible.

—Zer zen bada, guk biok entzun dugun soinu alai hura?
—Galdetu zidan batek.

—Orain entzuten al duzue? —galdetu nien.

—Ba..., ez?

Zuen goseak, aske goseak, argi goseak, eta ez da gutxiago-
rako ere, entzun arazi dizue soinu zoragarri hura.

—Ez da posible!

—Ez!

Baina, etsi zuten azkenean, konturatu ziren soinu alai hura
ez zela kanpoan entzuten. Eta ez zen entzuten noski.

Itzul zaitzeko kirkiltxok, itzul zuen itzal baketsu horietara
—esan nien—.

Eta honela..., zer egingo zuten bada.

Adiskide zaharraren itzaropenezko abestia kantatzen ja-
rraitu eta itzuli. Noiz arte?

Kirkil kuttun bi, amets onez beteak...

Ni banoakizue, nere belardi eta gaineratikoen zehar. Denon
ametsa noizko ote?

Zer da zoriona?

Oraigoz ametsa.

MUSKARRA

BERTSOLARITZAREN HEDAKUNDEAZ. — Bertsolaritzaren aintzinaz eta hedakundeaz berri askorik ez dugu. Gaur gaurkoz nekez joan gindezke izutetak eman xizkigun albiste haie-
tatik harantz.

Gipuzkoa izan da bertsolaritzak indarrik gehien agertu duen eskualdea. Probitzia hontan erromantzeko kanta zahar-
rak bestetan baino urriago izatea edo aurkitzea ere horren
eragina edo horren ondorioa izan daiteke. Badirudi bertsola-
ritzak bertako kanta zaharrak aspaldi jau zituzela.

Era berriko bertsolaritzak probitziatik kanpora ere eragi-
na izan zuen. Gure egunok baino lehen zabaidua zen nonbait.
Adibidez, «bertso berriak», R. M. Azkuek ez zituen hain gogo-
to bere *Cancionero popular vasco* deritzan bilduman nabari de-
nez. Tokirik ez bai zion eman. Hala ere, salbuespen bat edo
beste bada. Horietako bat dugu Bartzugo Elizondon Paz Sala-
bururen ahotik jaso zituen Xepelarren bertso haiek:

ADABAKIAK

*Komeni diran bertso berriak espasatu al-bantza,
adituzten deseo duen bati eman diot itza:
balleak eta soñu ederyak engalatuirik gabiltza,
animarentzat kaltan dator gure mañduko biziltza.*

(Cancionero, II, 48).

Honek erakusten digu bertsolaritzaren eraginak zer isolako
hedakundea izan zuen.

GURE «PENEN» ZABAIKUNDEA. — Atalarietako «penak»
ugriak baino asko neurri handiagorik izan dire eskual-
diko idazle gazteen artean. Ni ez zaizkenez hain kaskagorri
errez amor ematekoa, oru era kaskagorria nabaratu; baina,
El *Diario Vasco*-ko «Cartas de los lectores» delako letragoibeen

Ez zuten sinesten. Hura ez zen posible.

—Zer zen bada, guk biuk entzun dugun soinur alai hura?
—Galdetu ziden batek.

—Orain entzuten al duzue? —galdetu nien.

—Ba... ez?

Zuen goseak, aske goseak, urgi goseak, eta ez da gutxiago-
rako ere, entzun arazi dizue soinur zeragarri hura.

—Ez da posible!

—Ez!

Baina, etsi zuten azkenean, konturatu ziren soinur alai hura
ez zela kanpoan entzuten. Eta ez zen entzuten noski.

Itzul zaittezke kirkiltzok, itzul zuen itzal baketsu horietara
—esan alen—.

Eta honela... zer esango zuten bada.

Adiskide zahararen itzaropenezko abestia kantatzen ja-
rraitu eta itzuli. Noiz arte?

Kirkil kuttun...
ADABAKIAK

Ni banoakizue, nere belardi eta gaineratikoen zehar. Denon
ametsa noizko ote?

Zer da zoria?!

Oraingo ametsa.

MUSKARRA

BERTSOLARITZAREN HEDAKUNDEAZ. — Bertsolaritzaren aintzinaz eta hedakundeaz berri askorik ez dugu. Gaur gaurkoz nekez joan gindezke Iztuetak eman zizkigun albiste haie-tatik haruntza.

Gipuzkoa izan da bertsolaritzak indarrrik gehien agertu duen eskualdea. Probintzia hontan erromantzezko kanta zahar-rak besteetan baino urriago izatea edo aurkitzea ere horren eragina edo horren ondorioa izan daitake. Badirudi bertsola-ritzak bertako kanta zaharrak aspaldi jan zituela.

Era berriko bertsolaritzak probitziatik kanpora ere eragi-na izan zuen. Gure egunok baino lehen zabaldua zen nonbait. Adibidez, «bertso berriak», R. M. Azkuek ez zituen hain gogoko, bere *Cancionero popular vasco* deritzan bilduman nabari de-nez. Tokirik ez bai zion eman. Hala ere, salbuespen bat edo beste bada. Horietako bat dugu Baztango Elizondón Paz Sala-bururen ahotik jaso zituen Xenpelarren bertso haiek:

*Komeni diran bertso berriak esplikatu al banitza,
aditutzea deseo duen bati eman diot itza:
baileak eta soiñu ederrak engañaturik gabiltza,
animarentzat kaltean dator gure munduko bizitza.*

(Cancionero, II, 48).

Honek erakusten digu bertsolaritzaren eraginak zer nolako hedakunde izan zuen.

GURE «PENEN» ZABALKUNDEA. — Atzizkietako «-penak» ugariak baino aisago neurritz kanporakoak izan dira azkenal-diko idazle gazteen artean. Ni ez naiz zenbait kaxkagogorri erraz amor ematekoa, neu ere kaxkagogorra naizenez; baina, *El Diario Vasco*-ko «Cartas de los lectores» delako lotsagabeen

sail hortan Urruxolak arrazoiz eta ongi salatu zuen «-pena» horren gehiegizko erabilerak ematen zion pena. Baina, kutsadura sakona izaki.

Geroztik, beste era bateko «penaz»-z eraman dut harridurarik aski. Larrienak erdizpurdizko idazleen artean somatu ditut. Baina ereinotzaren inguruan dabilzan idazleengandik ez nuen holakorik espero. Zeren, Andu adiskidearen eleberri saritua irakurtzen, 57. orrialdean honako hau agertzen bait da: «... honetarako bakarrik ere bidaiak merezi zuela *pena* erabaki». Zer arraio esan nahi ote du? Bidaiako nekeen penak merezi dutela? Hala dirudi. Baina, hor, koma edo kakotxa delakoren bat faltako da nonbait. Hala ere, esaldia «...zuela»-rekin bukatzea aski zuen.

Baina, zer harridura izan dudan umoredun antologia gisa Juan Martin Elexpuruk *Fernando plaentziarra* delakoaren hitzurre bukaeran, bilduma justifikatu nahirik, honako hau dionean: «Pena merezi du benetan». Zer da hori? Lehenago ez, «leno», Santio erromes itxurako hark ere, bere ustezko herri hizkuntzan idatzi zuen: «pena merezi du». Gaztelerazko *merece la pena*-ren ordezkotzat nonbait. Hala dirudi.

Gizonok «pene» sobra ez badaukagu ere, nere ustez «pena» hori euskaldunontzat sobra dago.

GIPUTZA.—Jatorrizko adierazpenetik sortutako deiturak anitz badira, bereziki herbesteetan izengoiti erako erabileratik datozenak. Euskal Herriko lurraldeetarikorik anitz zabalduak dira, deituretan (eta, arren, irakurleak har dezala deitura apellidotzat, berriki asmatutako abizena baino jatorragoa denez); deitura zabalduok: Nabarro, Navarro, Alava, Bizkai eta Vizcaya, Zubero eta Sola (Sola, Zuberoa bait da erromantze zaharrean) maiz aurkitzen ditugu agiri zaharretatik gure egunkarte. Baina era hortan ez zaigu agertzen Gipuzkoarik eta inoiz pentsatu dugu gure probintzia honen izena oso berandukoa delako edo herbesteetan Vizcaino bezala hartu zutelako. Gaztelan hala zitekean, Sancho de Azpeitia el vizcaíno Cervantes-ek berak dakarrenez. Baina, aintzinakoa izatearen arrazoia ez da aski, zeren Lapurdikorik ez dugu aurkitzen eta Erromatarren

garaitik bazen Akitania partean Lapurdum bezala ezagutua. Berez, zahartasunik ezin uka.

Gipuzkoarrei ordea, Gaztelan ez, baina Bizkai aldean mai-zenik «giputza» edo «kiputxa» deitzen zaie, «probintzianoa» edo deitzen ez zaionean. Jakina da Nafarroan eta Bizkaian aspalditikakoa dela «Probintzia» eta «probintzianoa», zeren ez bait zen alperrik Espainian Gaztelako erregeen lehen Pro- bintzia. Baina, Bizkaian, ezinezkoa zen Gaztelanian bezala gi- puzkoarrei «vizcaíno» deitzea, eta hara nola aurkitzen ditugun XIV eta XV. mendeetan izengoitikako Giputz deiturak. Gipuz- (Giputza noski) deitura horiek Juan Carlos de Guerra-ren *Oña- cinos y gamboinos, rol de benderizos vascos* (1930) liburuan datoz. Lekukotasun hori 95. orrialdean ikus genezake, era ho- netan:

«GUIPUS — Juan Pérez el, firmó las treguas de Abendaño con Bilbao en 1353, en unión de Martín Guipuzá.

GUIPUZA — Joan, Gamboíno, morador de Ea, que concurrió al ataque de Mondragón en 1448».

Beraz, hara hor mende baten distantzian hiru persona *Gi- puza* (Giputza) deituradunak. Nonbait, bizkaitarrentzat ezin- bestekoa zelako. Hortik hiru lekuko: Juan Pérez Guipus, Mar- tín Guipuzá eta Joan Guipuzá.

GEOGRAFIA OZTOPO. — Geografiaz maiz nahasten dira era desberdinetako gaiak, adibidez, politikazko geografia eta linguistikakoa, bakoitzak bere eremu ezaguna edukiarren. Esan beharrik ez da edozein gaitan lehenik mugaketak ondo egin beharra dagoela, baina gure herriko jakitunek inoiz argi ikus- ten ez dutena ez da erraz herbestekoek ikustea. R. Menéndez Pidal ospetsuaren adibide bat emango dut. Jaun honek, 1948. urtean Instituto de Estudios Pirenaicos erakundeak Pirineoko toki izenez eratu zituen bileretan «Javier-Chabbarri, dos dialectos ibéricos» zeritzan lana aurkeztu zuen, urte berean *Emerita* aldizkarian argitaratuko zena eta geroago berriz *Toponimia prerrománica hispana* (1952) liburuaren kapitulu bat osatuz. Lan horretan, «barri» eta «berri» geografian mugatzeko unean,

243. orrialdean, «barri» forma batzuk ematen ditu, Gipuzkoa partean aurkituak, Azkueren iritzia deuseztatuz. Baina, zeintzuk dira herri horiek? Arrasate (Mondragoe) eta Oñati. Baina ez zen ohartu bi herriotan bizkaiera mintzatzen dela, eta ez gipuzkera.

Liburu hori argitaratu zenerako Azkue hila zen eta ez dakit beste inork aditzera eman zion Menéndez Pidal jaunari zer nolako hutsean erori zen. Ezetz dirudi, zeren handik hamar urtera ere lehengo berean jarraitu bai zuen, *En torno a la lengua vasca* (1962) deritzan liburuan, berriz ere, Oñati eta Mondragoeko Uribarri auzo izenen adierazpenak jarriaz. Hala irakur daiteke liburuaren 128. orrialdean.

J. S. M.

ANJEL LERTXUNDI. — *Hamaseigarroncan, aidarez, Eusko*
Jauriaritzak antolatutako JON MIRANDE NOBELA SARIA
1982. Ercin, Donostia, 1983.

Gure literatura marritaren eremuen lehen saririk aitz bagenuen ere, hira ber beste bat gehiago. Gure mariketarik gchienak, egia esango badut, lontoen engoñagarri dira, noiz-behinka agertzen zaigun salbuespenen bat ezik. Oraingoan ordea, salbuespen horietako bat, A. Lertxundiren obra hau dela esan genezake. Beste munduko eleberrira ez bada ere, bai lan sarigarria eta odonoretzat irakurgarria. Ezta guti.

Egileak, idazkeraren estiloz, lehendik ere erakutsia zigan era atsegin hori.

Pertsona desberdinen arteko erabilera eta hortegandik ba-koitzaren giro eta ikuspegi berezitik jasotzean azaltzen dituen eguerazko aldaketak, egia esan, egoki tolestuak, irakurgarriago eta irakurgarriagoak egite eleberrira. To-lesturarik tolestura oraingo partu buruaren barna matara ha-rikatuz eta arkenazko ehunduraz jabetzeka, irakurrials, ele-berriaren argudioarekin pertzago eta interes handiagoa sorta-raziko digu. Horregatik, lehen laurdena irakurri ondorean, ez dago eskutik uzterik bat-batean arken hondarra io arte. Be-raz, eleberri egitura ondo erabiltzea iduritzen zaigu.

Hasiara bera du motela, lehen errialdak nekez irakurtzen dira eta kostotzen da harian sartzea. Egia esan, atalen tolestu-arak ere zerbat nahasten gaitu. Baina, dena dela, haria hartu artekoa da gero aisa jarraitzeko bai dugu. Hala ere, egileak jakin behar du hasieran bertan interes sortzea, irakurria be-rganatzeko oso garrantzirikoa dena. Bera ezabatzen, bur-tar kontu gehiago jartzea eskatuko genezake.

Argudioari buruz oso gutxi esango dut, irakurriak berri borenan har dezan. Hori bai, gure herri tipletako giroa ongi jasoa dela esan behar. Abie batetik, zer esana lahet zaienon eta zer esango dutenari arduratzen ihes eginik dabilen jendea, cibariarontzet "agrabatzen" mundua, eretan bizitzeko pa-txada galaztzen duena. Eta, bestalde, gure herriko pekaturik

ANJEL LERTXUNDI. — *Hamaseigarrenean, aidanez*. Eusko Jaurlaritzak antolatutako JON MIRANDE NOBELA SARIA 1982. Erein. Donostia, 1983.

Gure literatura murrizaren eremuan lehen saririk anitz bagenuen ere, hara hor beste bat gehiago. Gure sariketarik gehienak, egia esango badut, tontoen engañagarri dira, noiz-behinka agertzen zaigun salbuespenen bat ezik. Oraingoan ordea, salbuespen horietako bat, A. Lertxundiren obra hau dela esan genezake. Beste munduko eleberria ez bada ere, bai lan sarigarria eta edonoretzat irakurgarria. Ezta guti.

Egileak, idazkeraren estiloz, lehendik ere erakutsia zigan era atsegin hori.

Pertsona desberdinen arteko erabilera eta horiegandik bakoitzaren giro eta ikuspegi berezitik jasotzean azaltzen dituen egoerazko aldaketak, kapituluetako ataletan egoki tolestuak, irakurgarriago eta entretenigarriago egiten dute eleberria. Tolesturarik tolestura eroango gaitu liburuaren barna mataza harilkatuz eta azkenerako ehunduraz jabetzeko. Irakurrialak, eleberriaren argudioarekin geroago eta interes handiagoa sortaraziko digu. Horregatik, lehen laurdena irakurri ondorean, ez dago eskutik uzterik bat-batean azken hondarra jo arte. Beraz, eleberri egitura ondo atondua iduritzen zaigu.

Hasiera bera du motela, lehen orrialdeak nekez irakurtzen dira eta kostatzen da harian sartzea. Egia esan, atalen tolesturak ere zerbait nahasten gaitu. Baina, dena dela, haria hartu artekoa da gero aisa jarraituko bai dugu. Hala ere, egileak jakin behar du haseran bertan interesa sortzen, irakurlea bereganatzeko oso garrantzizkoa denez. Ezer eskatzekotan, hortaz kontu gehiago jartzea eskatuko genioke.

Argudioari buruz ezer guti esango dut, irakurleak hori beregan har dezan. Hori bai, gure herri tipietako giroa ongi jaso dela esan behar. Alde batetik, zer esana laket zaienena eta zer esango dutenari arduratsu ihes eginik dabilen jendea, eibartarrantzat «autubatzaile» mundua, eretan bizitzeko paxada galeratzen duena. Eta, bestalde, gure herriko pekaturik

handienetako den apusturako grina, jokua errenta ez izanaren buru belarri, edo hil edo bizi, dena jokatzeko prest aurkitzen ditugun pertsonaiak. Aski ugariak gure herri hontan. Hortik datorren heriotza, benetan gertatua, Urola behekaldean Urtaintarrenean gertatua omen. Eta, idazleak gertakariaren ikerketatik probetxu ona ateratzen jakin du bere lumaren bidez.

Esan bezala, hasiera batean zenbait ahalegin egin beharra du irakurleak. Geroan ere, arituala, inoiz bere zalantzak izango ditu haria geltzeko zorian azalduko denez, aipatutako tolesturazko egitura horregatik. Baina, azken baten, ohartzen bagara, tolestura horiek bere grazia ematen diote eleberriari, aldi bakoitzean barneragoko sekretuaren helburura eroango gaituenaren ustean geroago eta indartsuago lotzen bai gaitu irakurketara. Eta, alde hortatik erakusten digu egileak bere letretarako artea. Hasieran, egileak, behar den adina ardura erakusten ez badu ere, abiadan sartzen garenean geroago eta lasterrago goaz, hariak berak tiratuz, etenik gabe, azkenera arte. Hor bai erakusten digula bere estilo bereziaren artea, suspense batean gaituanez. Orokorki begiraturik, egiturazko teknika oso ona iduritu zaigu.

Tipikeri bat aipatzekotan —zer demonio? aipatu beharra dago gorengo saria eroan duen eleberriari erreseña egitean—, kapituluaren sarrerak, zergait gazteleraz? Nere ustez, garrantzi gutikoa bada ere, Cesare Pavese-ren hitzak italiara jatorrean behar zuten, edo bestela euskaraz, baina ez Esther Benítez-ek itzulitako gazteleran.

Azkenez, tipikerietatik goazen handiago batera. Baina, aldez aurretik esan dezadan egileak berak hortaz ez duela ezer ikus-tekorik, sariketaren antolatzaileak baizik. Nik ez dakit nola arraio pasatu zaion Eusko Jaurlearitzako Boletina euskaratzen duenari, hain galga estu eta larria erabiltzen duenez. Behin, Euskaltzaindian, Piarres Lafitte jaunak aski arrazoi eman zuen frantseseko «roman», gaztelerazko «novela», euskara jatorrez «eleberria» behar zuela, kondaira eta ipui zaharrentzat «elezahar» erabiltzen denez. Euskaltzaindikoko agiri batean hala gomendatu zen, baina, geroztik, erakunde berak antolatzen duen Txomin Agirre Sarian ere inoiz «nobela» jarri da «eleberri» beharrez. Baina, tira, beti da izena baino hobe izana. Eta, A. Lertxundiren obrak berakin daroa izana. Zorionak, Andu.

J. S. M.

MANEX ERDOZAINZI-ETXART. — *Hinki-hanka*. Poemak, Elkar, S. A. Donostia, 1978.

Esperantzaz beteriko poemak, oso aberkoiak eta aski idekiak eskaintzen dizkigu liburu honek. Egilea oso ezaguna euskarazko poeten artean. Oraindik nahiko gazte eta nork pentsa zezakean herioak eraman behar zuela honela sentitzen zuen gizona:

*Maite dut urratsa eta bideko errautsa!
Maite dut odola bero zainetan
eta bihotza pil-pil, jauzika, senditzea!
Munduko gora-beheretan eta gertakarietan
alatzten dut izpiritua.*

Manex Erdozainzi, berriki itzalia dugu bizitzaren heldutasunera iritsi zen garaian. Fruiturik anitz eskaintzeko garaia hain zuzen. Ikuspegi zabalekoa, gizartean esker-eskubi mugitzen zekiena, lagunurkoari arduratsu begiratzen zekiena, anaitasuneko harremanak edonora luzatuz eta Euskal Herriaren gizarte berri baten ilusioz bizi zena. Ez pentsa gero gure hesparru hertsian bizitzeko, baizik, mundu zabalerako:

*Dei adarra dut joko
Gora erabiliko:
Lot ditela lanari
Euskal semeak oro
Mundu zabalerako!*

Hinki-hanka, 1958. urtetik 1976.era bitartean idatzi zituen poesien bilduma hautatua da, bere lanaren antologia. Gizarte giroko sentipenez eta abertzaletasun suharrez betea. Baina, beti, bihotza idekirik. Hortik lertuaz bukatu bai du bere bizitzaz. Hirian eta hirikoentzat kantatzen zuen bereziki, Parisko boulevard haietan edo nahiz Baionako karriketean. Bereziki, maitasuna dario duten poemak:

Ikusi nahi nukeena ez dezaketala ikus
haren soa nitaz haraindian finkatu delakotz!
Senditu nahi nukeena ez dezaketala sendi
haren sentsuek nitaz beste senditu baitute!
Entzun nahi nukeena ez dezaketala entzun
haren mintzoa ez baitzait beharrira heldu!
Mintzatu nahi nukeena ez dezaketala mintza
nitaz beste nahi izan baitu behatu!
Hunki nahi nukeena ez dezaketala hunki
ni hurbiltzean ihes itzali baita!

Nolakoa den geroztik
Nere bihotzeko goibeldura
Nolako nik harengatik
Pairatzen dudana
Ez daki...
Eta horrek nau erotzen!

Baina
Nork daki
Ez duenez
Nitaz
Nerekin
Amets bat
Egin
Bere gogoan?

Hori bai, aberriaren alde itxuraz oihurik larrienak agertzen dituenean ere alai, itxaropenez, etorkizunaren argi dizdirak nabari dituela.

Maiz, sententzia gisa errepikatzen dituen parteetan Bibliako kanta zaharren kutsua daroa. Merezi du liburu hau irakurtzea.

Otsalar

Euskaldun herbesteratuek Parisen bizi duten giroa jasotzen du eleberri honek. Eleberri aldetik egiturazko hutsa nabari badu ere, irakurgai erraza da, bereziki lapurtar-baxenabarrera hizkerara zerbait ohitua dagoanarentzat.

Egileari, bere ideak eta bere barneko sentierak gehiegi azaltzen zaizkio eleberri baterako. Baina, kontu izan poeta baten lana dela eta igarri gabe ere poesia azaleratzen zaio. Gainera, *Hinki-hanka* poesi liburuan bezala, bere herrian iraultzaile agertu nahi du mundu zabalari begira eta pertsonaia baten ahotik esango digu: «—Etxepareko Joanesez, duela bost mende, Buzunarizetik, Eihalarren gaindi, euskara atera zikan Gara-ziko plazara, eta Garazitik mundura.» Beste batean ordea: «—Baina, geure herrian eta atzerrian, zendako gaituk debekatuak? Zendako gaituk kontrabandan bezala bizitzera behartuak? Espaziorik gabe. Askatasunik gabe. Pizti lanjeros batzu bezala gaituk ikusiak eta bazter guzietatik huxatuak.» Aldiz, ihardespena emango dionaren ahotik: «Nik ez dioiat konpreni zer pasatzen den jendeen bihotzetik elkarrentzat hoin gaixto bilakatzeko, herraz eta mendekioz elkar suntsitzeko...»

Dena dela, eleberri bezala guti balio badu ere, bertan bilduak noizbait bizitua dirudi eta kontaera edo narrazio gisa interesgarria da. Gainera, gizarte giroa atsegin du eta bertan murgildurik mintzo da, adibide hontatik ikus daitekenez: «Geure gorputzaren sumindura jendartean gabiltzalarik: alde guzietatik inguratua, tinkatua, poxolatua. Hiria, sasi handi bat gertatzen zaigu, dena lahar eta dena zizta zorrotz. Denak hor agitzen gara sasira baztertuak, laharretara sakatuak.» Eta, holako lekuetan jenderik humilenekin gogoratuko da, irakurleari ere oroitaraziz hiri handietan badela meatxupean bizi denik: «Batez ere jende xehea, jende arrunta, jende langilea, enpresa mota guzietako jende menekoa, jende zapaldua. Ez dakit, ez dakigu besoak eta zangoak mozturik gabiltzala jostatzeko uzten dizkiguten oren laburretan, hatsa hartzeko doia, ilusio baten doia...»

Ots

JUAN MARTIN ELEXPURU. — *Fernando plaentziarra*. Marrazkiak Josu Okina. Irakasleen Elkartearen eraginez. Elkar (Sor saila). Donostia, 1984.

Hitzaurrean agertzen denez, *Fernando plaentziarra eta bere lagunak* tokatzen zitzaion titulutzat. Horrela, lehenago Yon Etxaidek idatzi zuenagandik apartatuago geldituko baizen. Baina, bestalde erraz ulertzekoa da izenburu luzeegiak ez direla egokiak.

Zenbait puntu argi uzteko, esan beharra dut, Sagar-erreka, aintzinako agiri zaharretan Sagarraga erreka agertzen dena, Plaentzia partean dagoela eta eibartarrak umorerik baldin badute, aspaldiko urteetan etxeetako ura handik hartua zutelako da. Senitarteko kutsadurak, familietan belaunik belaun herentziaz etortzen direnak, bai fisiko aldetik eta bai jenio edo izaitezko joeraz, halako edo beste holakoren urak edukitzea da Eibarren eta Plaentzian. «Mutiko honek osaba urliaren urak jaukaz» edo «Neskato honek amama Joseparen urak jaukanaz» esaten da, aidekoen jatorrietan antza aurkituz. Horregatik, eibartarrok, inongo urik izatekotan, dudarik gabe, Plaentziakoak. Horregatik zion eibartan zahar batek, beren umorea Plaentziako urena zala jakitean: «Nork uste izango jua ba Sagar-errekako urak txanpanan efektua egin bihar ebala?».

Behar bada ni ez naiz liburu hontaz ezer esateko pertsonarik egokiena. Hala ere, tokatzen zaidan aldetik, Juan Martin Elexpuren lan ederra aitortu behar. Lehen, Ego erreka eta Deba ibaia (aintzinako plaentziarrentzat Ibaizabal, agiri zaharretan agertzen denez) elkartzen diren inguru horretan zerbait bitxi badela esan behar, bertako hizkeratik txispak ateratzen dituen. Horregatik izan omen dute txispagintxarako trebetasuna. Eta, euskara batuan jartzeaz gertakariok gatz pixkat galtzen badute ere, ondo emana da Euskal Herrietara gatza zabaltzeaz. Dena norberantzako izan gabe, besteeri ere zerbait eman behar zaie. Eta, ahalegin horretan Juan Martin ondo atera dela esango nuke. Txukun lortu bai du umorezko ipuiok Euskal Herri osora eskaintzea. Alde hortatik nere zorionik beroenak.

Egia esan, hitzaurrean bertan aitortzen duenez, eskualde hortako umorearen antologia da. Liburua Y. Etxaideren *Fernando plaentziarra* (1957), nere *Zirikadak* (1960) eta *Ezten-*

kadak (1965), *Eibar* aldizkaritik bildu dituen guti batzu eta Juan Martinek berak jasotakoez osaturik.

Inguru hortako umore finez ohartzeko aski ditut parebat adierazpen:

—Zer esan dosk medikuak?

—Hidropresia daukadala.

—Hidropresia ez, hik *ardaupresia* daukak.

Eta, hara beste batek, beste batean, besteak ere entzuteko moduan:

—Hi, tontoarro, kalamidade, kerten bat haiz!!

—Zer uste dok ba, heu bakarrik ala?

Txoriak buruan dituen txoribururik ere izango da, baina herriaren irudimenean buruan bakarrik ez dira izaten txoriak, basoan zer esanik ere ez, baina baita bestelakorik ere, eta hura zaintzeak ematen ditu zereginak:

—Hi, brageta itxi heike, bestela txoriak ihes egingo dosk eta.

—Ba, eztok urruti joango arrautzak habian lagata.

Azken hizkirimiriari bere bukaeran «eskerrak» jartzea falta zaio. Behintzat, mediku plaentziar hark esan zuena, nik honela entzuna nuen:

«Medikuena dok ona, medikuena. Gaixoa hiltzen dela eta medikuak kulpa, osatzen (sendatzen) dela eta San Antoniori eskerrak».

Egia da Plaentzian azeituneri «Andaluziako keixak» (gereziak) deitzen diotela, baina baita bere jatorrizko izenez ere. Politena, zera da, tabernarik taberna txikiteoan ibiltzen diranen eskatzeko modua:

—Hi, atara sei txikito eta azeitunak; baina, azeituna bat gutxiago, ze beti bat sobratzen dok eta.

Guti batzutan, Juan Martinek hizkirimiri edo ipuia kontatu ondorean zerbait adierazgarri gaineratzen dio, ongi ulertuko ez ote den zalantzagatik edo. Neri ere, lehenengoan hori gertatu zitzaidan, baina halakoetan ikasi behar da irakurlea bera ekartzera, zalantzarik baldin badu ere berebaitarik konturatu

ahal izateko aukera emanaz. Eta, batez ere, gertakariaren gilitza, pundurik, esaldirik edo hitzik garrantzitsuena, hau da, giltz egingo duena, bere tokian jartzen. Azkenean behar duena azkenerako gorde. Gertakariotan beretan ohartu gindezke hortaz, bertsolariak maiz egiten duten bezala, herriak berak kontatzean nola eramaten duen haria, azken azkenerako sorpresa gisa, harridura ahalik handiena izateko era aurkitu eta azaldu. Adibidez, 80. orrialdean, izenburutzat «Hiru belarridun erbia» jartzeaz ipui guzia ondatu du, azkenean hori esatean zegoenez ipuiaren grazia guztia.

Bada liburu hortan lehendik ezagutzen ez nuen hizkirimirik, baina lehendik nekizkienak ere berriz irakurriaz nere memoriara ekartzean irriparrerik aski izan dut. Lan hona egin du Elexpuruk baturantz jartzen.

Bestalde esan beharra dago umorearentzat beti dela garai ona. Bizitzea tokatu zaigun une honetan, zer esanik ere ez. Premiazkoa dugu eta ordu onean dator. Izan ere, plaentziar harek esaten zuen bezala: «Gizonarentzat debekatua egon behar zen umorerik eza».

J. San Martín

«Intxaur azal baten barruan» eta «Eguberri amarauna», Puerto de Santa María-tik.

Hori da azalean soil soilik dakarrena liburu honek. Egilea edo egileek bururik agertzen ez badute ere *Izuen gordelekuetan barrena* burutu zuenaren eskua ikusten da bertan. Denboraren neurria galdurik edo, ezin dezakegu ziurtatu zein urtetan idatzia den, baina 1983ko urtarrilaren 12koa du Aintzin solasa.

Bi zatitan dator, lehena hitz-laxoz eta bigarrena bertso librez, eta hala ere obra guzia zehar poesia nabari da.

Lehen partea, hitz-laxozkoa, sekuentziaz osatzen da: gogotazko bakarrizketatik zeldatik zeldarako elkarrizketak eta,

tarteka, eskuetan duen liburu bakarra mintzatuko da, Shakespeare-ren *Hamlet*, bertako pertsonaiak solas partaide direla. Presondegiko giroa dakar, abertzale iraultzale batzuen inguruan. Libertaterik eza, berez oinazezkoa bada ere, han funtzionarioiek presoei egiten dien gudu psikologikoa ez da hobe. Hortaz datoz liburuaren lehen orrialdeak, irakurketa izugarria eskainiz: «Akidura eta tristura sentitzen duzu, ea oraingoan nor dakarten zain. Akidura, tristura eta gorrotoa sentitzen duzu. Mindurik duzu gorputza eta, gainbizitzeko baino ez balitz ere, burrukan segitzeko beharraz pentsatzen duzu. Istiluetan ez sartzeko, amonak hainbeste aldiz esandako hura, farregaria egiten zaizu orain. Aurrekoak erori direneko zulora ez sartu zangoa, esaten zizon, eta zuk, amona eta atsotitzak maite arren, zeurea egin, zangoa aurreko guziak erori direneko zulora sartu alegia; non zauden baleki. Eta, hala ere, burrukan segitzeko eta gainbizitzeko beharra...»

Ez da hau Ivan Denisovich-en bizitzako egun bat, ez. Zeren haizea bera mugatuago duenez eta papera debekaturik, idazlearen ahalmenak zentzunez baino mugatuagoak daude materialezko ukapenera. Horregatik, ezinera beharturik ere, pentsamena lanean berekikoetan. Indarrez ukatuko da ekintza, baina ideak hor jarraituko dute gizonaren baitan.

Irakurgai gogorra da, baina, hala ere, irakurgarri euskaldun batentzat, eta ezagutu beharrezkoa norpere herriagatik sufritzen duten anaien oihua: «gudatzen bagaituzte ez da oker gabiltzalako ez eta gaiztoak garelako, garelako baizik».

Handik irtetzeko ametsa, gauzarik opagarriena: «—Amets onak? Nik ihes egiten diat beti, ametsetan, eta beti harrapatzen niautek askatasuna ukitu orduko.»

Bigarren partean, metaforaz eta kontraesanez. Poesia absurdo horietakoa dirudi, ez itxura hutsez, baina egi garratza da:

*esaidazu poema hau
laket zaizun
ezen lan eskerga da ezer ezerako.*

Ez da izanen eskerga, ez ezer eza ere, baina ez zait laket. Laket ez zaidanez ezer sufrigarri, batez ere anaigandikorik.

Poeta egileak dionez, bere aitortenetan: «poema luze hau ez da ona agian», baina gauza berriak esaten ditu, Bordelek Donostiako gaztelutik eta Etxahunek galeretatik esan ez bezalakoak eta beste batzu geroago adierazi ez dituztenak. Ez dakit aski den, baina ez da gutti.

*inorekin mintzatzea debekaturik dago
ene buruarekin mintzatuko naiz soilik
baina isiltzeko agindu didate.*

*kantatzea ere debekaturik dago
baina ez dakite
poemak izkiriartzen ditugunik.*

Baina, zelda hotzetik ezin ezer berorik atera, alperrik naturaren indarrak deitu:

*izarrak suzkoak omen dira
baina ez naute berotuko*

Minezko kantak bihotzaren zartadarako.

Otsalar

JULIEN VINSON. — *Essai d'une Bibliographie de la Langue Basque*. (Volúmenes I y II). Con unas palabras sobre la presente edición de Luis Michelena. Edición: Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo» de la Exceletísimas Diputación Foral de Guipúzcoa. San Sebastián, 1984.

Mitxelenak sarrerako hitzetan dionez, 1891. urtean Parisen argitaratu zen Vinson-en bibliografia honek ez du oraingo hau lehen birargitaratzea. Holanda-ko Oosterhout-en 1970ean Anthropological Publications-ek birargitaratu zuen lehen aldiz

eta igazko urtean Bizkaiko Aurrezki Kutxak berrido. Baina, oraingo honek badu zerbait berezi aurretiko birargitalpenok ez dutenik: Julio Urkixok egindako ohar eta gehigarriak ditu, orrialdeen barrenaldian zenbakirik zenbaki jarriak. Eta horrek egiten du lehengo argitalpenak dituztenentzat erer, euskal bibliografiaz iharduteko, eskuetan hain beharrezko liburua izatea.

Euskarazko argitalpenen berri jakiteko liburu baliagarria. Inork inoiz ukatu ez duen gauza da hau eta hortaz ez dut hitzik idatziko. Vinson-ek bere garaian Euskal Herriko euskalarien aldetik begiramen onik izan ez bazuen ere, linguistikaz egin zituen ikerketez gainera gure literaturaren historia burutzeko oinarriak jarri zituen obra honen bidez, eta oraindik ere bertara jo beharra dugu xehetasunen bila. Bestalde, liburu ondo enkuadernatua merke jartzeaz aparte, eskertzekoa da horri gaineratzen badizkiogu Urkixok egin zizkion gehigarriok argitaratzea. orainarte Gipuzkoako Diputazioko agiritegian zegoen ilunpean eta liburu itxiak ez du fruiturik ematen. Horregatik, esan beharrik ere ez dago Urkixo Mintegiak zein lan ona eskaintzen digun hau argitaratzeaz.

J. S. M.

JOSE MARIA ETXEBARRIA. — *Euskal dialektologiarako tes-
to eta ariketak*. 21 × 15 zm., 297 orr. eta mapen orri bat.
El Carmen Argitaldaria. Gasteiz, 1983.

Liburu honekin euskal dialektologiaren azterketan beste aurrerakada bat ematen da. Baina, liburu honekin, aurrerakada bat baino hobeena dena, zera da, linguistika arloko eskolaren adar berezi bat sortzeko urrats garrantzitsua eskaintzen digula esango nuke.

L. L. Bonaparte printzea izan zen gure euskalkiak mugatu zituen, joan zen mendearen erdian, garai haietan dialektologiarako ezagutzen ziren metodoekin. Geroztik ere, lan mono-

grafikoetatik (herri edo ibar soil batera mugatzen diren lanak esan nahi dut) aparte, beste ikerketa orokor anitz bada, liburu honen bibliografian bertan adierazten denez. Lagintza hontan, Euskal Herri osoari begira, ahaztu ezinak dira, besteak beste, 1913an Trebitsch-en lana, gaur egun Viena-ko Fonogrammar-chiv deritzan agiritegian dagoena (bere kopia bat bada Euskaltzaindiko Azkue Bibliotekan), Euskaltzaindiak berak, Azkueren zuzendaritzapean elkarlanean burutu zuen Erizkizundi Irukoitza eta Pedro Yrizarrek oraintsu egina.

Baina, liburu hontan, J. M. Etxebarriak, azterketarako ikuspegi berri bat eskaintzen digu. Hitz-laxozko testuak han-hemen-diko liburu eta aldizkarietatik bilduaz gainera inoiz argitaragabeko zati asko ere biltzen ditu dialektologian ari diren ikasleentzat ariketagai, aurrekaldean bakoitzaren nondikakoaren fixta jarritz, non, nogandik, nork, noiz eta non argitaratu zen, edo nork utzi zion transkribapena, Jose Mari ber-berak jasoa ez denean. Egilea bera magnetofonoz bilketa asko egina bait da, eta hortatik esperientziak aprobeztatzen ditu adierazpenetan. Benetan liburu baliagarria, eta era hortakorik bakarra euskarren arloan.

Erizkizundi Irukoitzeko zenbait dato ere aurkitzen dira. Teoriaren barnean dialektologia geografikoa zertan datzan, egiturazkoa eta historiazkoa. Sinkroniatik diakroniara estruktural erakutsiz.

Liburuan barna dituen diru zati edo adierazpen nagusiak: dialektologia lanetarako oinarritzko teoria, testu azterketarako arauak eta euskaldien testu adierazleak. Ikusten denez, Jose Mari Etxebarriak berak bere irakaslegoan erabiltzen dituen teknikak eta materialak dira, beste edornorrenzat ere probetxugarri direnak.

Halako lanak noiznahi ez dira agertzen eta gure zorianik kartsuenak egileari.

J. S. M.

PEDRO IGNACIO DE BARRUTIA. — *Gabonetako ikustizuna (Acto para la Nochebuena)*. Argiltapen kritikoa, itzulpena eta zenbait ikerlan. Edición crítica, traducción y varios trabajos. Arabako Foru Aldundia. Argitalpen saila. Gasteiz, 1982.

Liburu ederra benetan, ongi taxutua. Atarian Enrrike Knörrren bi hitz aurkezpenez eta bere ondotik XVIII. mendeko antzerki honek orainarte izan dituen hiru argitalpenen azaleko orrialdeak: 1897ko *Euskalzale*, 1960ko *Euskera* (gero, 1982an mendeurrenaren ospatzeaz Gipuzkoako Foru Diputazioak faksimilez birargitaratu zuen) eta 1965ean Auspoa Liburutegiak eman zuen *Teatro Zaarra*.

Lehen lan kritikoa, eta sakonena noski, Joseba Andoni Larraren «Barrutiaren *Acto para la Nochebuena* eta teatro erlijioso erromanikoa»; ondorean, egile berak «*Acto para la Nochebuena*. Texto y traducción» ondotik anitz ohar emanaz. Jon Kortazarrek «*Acto para la Nochebuena* de Pedro Ignacio Barrutia (1682-1759). Literatur analisia», euskaraz eta gazteleraz. Juan M.ª Lekuonak «Barrutiaren metrikaz». Eta, bukaeraz, Jose M.ª Velez de Mendizabalek «Pedro Ignacio Barrutia Basagoitia. Biografi zertzeladak». Eta, azken orrian, eraskin gisa, Azkuek antzerkia eskuratzean Juan Carlos de Guerra-ri egin zion gutunaren fotokopia.

Lan horiek sinatzen dituztenak, beste gabe ere, guziak eskaintzen digute jakintza eta azterlari mailako garantia eta ez dago esan beharrik lan serioa dela.

Liburu hontan eskaintzen diren azterlanak oso onak dira. Aurrerantzean Barrutia eta bere lana ezagutu nahi dutenek eskuratu beharrezko liburua.

Obra beragatik, aburu orokorrez, ez goaz ezer gehitzera bere garaian aldizkari hontan esandakoari (ikus *Egan*, 1969, 1-2 zenb., 105-107 orr.). Erreseina hartan, *Teatro Zaarra* liburuko hiru laneri buruzkoa zenez, geroztik Sor Luisa egile izenez ezagutzen zen *Gavon sariac* delakoaren azterketa zehatzago bat burutu nuen, bere egiletza Peñafloida Kondeari emanaz, *Euskera* aldizkarian (XX, 1975, 453-458 orr.), geroago *Literaturaren inguruan* (1980) saiaera liburuko kapitulu batean berriaz emango nuena. Baina, Barrutiaren lanez ez dut eritziak aldatu beharrik. Bego berean adierazpen labur hura.

Barrutiaren lanarekiko aburuak, aldatu ez, baina zerbait gehitu bai, orain eskuizkribua ezagutzen dugunez. Guerra zenaren agiritegitik zelan irten zen eta non eta nola harrapatu zenik ez badakigu ere, osagarri zenbait gaineratu beharrez gaudete. Hara nola, orain hitz batzuren zuzenketak egin beharrez gainera non konturatzen garen argitalpen horietan zazpi lerro falta direla. Lehenik, hemen aipatzen dugun edizio hontan, 75. lerroan honako hau sartu behar da:

s. Josef — *Betizaode Jauna favoreguinen
oxala nic banequi agradezizen
Zeuzara enexauna zeurea nozu
nigaz gura dozuna eguin eguizu* —vase—

Orain erabiltzen dugun grafian honela izango litzake:

(s. Josef — *Beti zoade Jauna faboreginen
oxala nik baneki agradeziten
Zeu zara ene Xauna zeurea nozu
nigaz gura dozuna egin egizu.*)

Aurrerago ordea, 145. lerroan (edizio honek ematen duen zenbakiari jarraituz), beste hau gehitu behar da:

chato — *Ordu onetan nor ete dabil* — asoma
Xangoicoa biz Zurequin

Hemen ere, grafia gaurkotuz, era hontara ulertu beharko genuke:

(Txato — *Ordu onetan nor ete dabil
Xangoikoa biz Zurekin*)

Falta den beste zatitxoa, aipatzen dugun edizio honetan 342. lerroan behar zuena da. Hor honako hau behar da:

sein demporan etara jauzan guztiaq pica mantarrac
(zein denporan atara jeutzan guztiak pika mantarrak).

Lakarrak 76. orrialdearen barrenean aitortzen du eskuizkribu orijinala eskuetan ez edukitzearen kaltea zein handia den, zenbait pasarte ilun behar bezala argitu ezina izan zuelako. Baina, esan beharra dago, zazpi lerrook eta beste zenbait hitz gaizki jasoagatik, bere teoriak ez direla aldatzen. Kritika aldetik dagoenean uzteko bezala aurkitzen dela, inongo kezkarik gabe. Hori bai, lastima izan dela antzerkia bere osotasunean, testu zehatzagoari loturik ez egotea. Baina hori ez da ez Lakarraren eta ezta beste lagunkideen errua: berea ez zen, eskuizkribuaz jabetu zen norbaitena baizik. Dena dela, oso pozgarri zaigu eskuizkribu orijinala ez dela galdu jakitea eta laster izango dugula edonoren aukeran.

J. S. M.

ANTZERKIA

SARAKO LOREA

Regilea: Piedad Larrazabal

Las pertadibako antzerkia

Nor ari diran

DRAGON.—*sans-calotte* abstrudatu. 40 urte, idor, zaintsu.

BORTOLO.—*sans-culotte*, soldadua, 30 urte, goza leun.

BATITA.—*sans-culotte*, soldadua, 30 urte, ederra.

APOLO.—*sans-culotte*, soldadua, 30 urte, ederra.

ANTZERKIA

PIPO.—*sans-culotte*, soldadua, 40 urte, ederra, arpegiarekin.

TOMAS.—*sans-culotte*, soldadua, 30 urte, ederra.

APEZA.—60 urte, ederra, baxa em.

BENAT.—30 urte, gorputz ederra, baxa idor.

JUJEA.—50 urte, ederra.

MADALEN.—18 urte, polts, gorputz ederra, baxa leun.

KATALIN.—30 urte, goza leun.

FRANKLIN.—11 urte, edotoin.

CESARINE.—40 urte, gizonta.

DIANE.—18 urte, argelki bezitua.

KARABINERO.—40 urte, ederra, idor.

BESTE BATZU.—Mintzatuza ez direnak (Mutiko berztor bat, neska bat, amaxi bat eta bolalo).

ANTZERKIA

SARAKO LOREA

Egilea: *Piarres Larzabal*

Lau gertalditako antzerkia

Nor ari diren

- DRAGON.—*sans-culotte* aintzindaria, 40 urte, idor, zaintsu.
- BORTOLO.—*sans-culotte*, soldadoa, 20 urte, jitez leun.
- BATITA.—*sans-culotte*, soldadoa, 30 urte, edozoin.
- APOLO.—*sans-culotte*, soldadoa, 25 urte, edozoin.
- PIPO.—*sans-culotte*, soldadoa, 40 urte, edale arpegiarekin.
- TOMAS.—*sans-culotte*, soldadoa, 40 urte, edozoin.
- APEZA.—60 urte, eder, boza on.
- BEÑAT.—30 urte, gorputz eder, boza idor.
- JUJEA.—50 urte, eder.
- MADALEN.—18 urte, pollit, gorputzez fin, boza bero.
- KATALIN.—40 urte, goza leun.
- FRANKLIN.—11 urte, edozoin.
- CESARINE.—40 urte, gizontsa.
- DIANE.—16 urte, ergelki beztitua.
- KARABINERO.—40 urte, eder, idor.
- BESTE BATZU.—Mintzatzen ez direnak. (Mutiko kozkor bat, nexka bat, amatxi bat eta holako).

TAULA-GAINA.—Poliz-etxe baten aintzinean gira... Atearen gainean idatzia: Liberté, Egalité, Fraternité... Saihets batean, xuriketa hedatzeko soka bat...

* * *

Oihala idekitzean, ikusten da Franklin bakarrik, jostetan ari. Apur baten buruan, Dragon dutela manatzale, sartzen dira lau sans-culotte (Bortolo, Batita, Pipo, Tomas) soldado urratsean eta emaiten lerro batean.

DRAGON (manatuz).—Un deux, un deux!... Section, halte!... A droite, droite! Battez le pas marche!... Ce-ssez!... Repos! (euskaraz mintzo da kiskun-kaskun, bereziki «Z» gehienak «S» eginez) Orai kasu! «la théorie» ¡Frantzian orai erreboluzioea... Erreboluzio handia... zuek da la Republika... Zuek ez da erregea... Erregea, Louis XVI, guk lepoa pika... Erregea fuera! Erregea fini!... Eta orai, biba la Republika! Ale, oihu: Biba la Republika!

DENEK.—Biba la Republika!

DRAGON.—Berritz!

DENEK.—Biba la Republika!

DRAGON.—Bon, ongi.

FRANKLIN.—Biba la Republika!

DRAGON (irriz).—Ikusten nere semea... nere semea maite Republika... Republika ona... Erregea txarra... Erregea, ez maite libertatea. Erregea populua preso.

FRANKLIN.—Biba la Republika!

DRAGON (fermuki).—Citoyen Franklin, aski! Euskaldunak erregea maite... Euskalduna zozoa... Euskalduna «ignorant»... Ni Parisen... Nik ikusi... Populua dena preso Bastillan... Populua reboltatu... Guk, Bastillari pan pan!!... Guk, Bastilla hartu eta populua libro. Erre-

gea, Louis XVI, bera preso, eta tribunala, lepoa pika-
tu... Ale, oihu: Biba la Liberté!

DENEK.—Biba la Liberté!

DRAGON.—Berritz! Ale!

DENEK.—Biba la Liberté!

DRAGON (*haserre*).—Ez aski fuerte... Zuek lo... ni atzarriko
zuek... Attention à mon commandement: Garde à vous!
Repos!... Garde à vous! Pas de course, sur place, mar-
che! Plus vite... Plus vite!... Ce-ssez!... Repos! (*Frank-
linek, bere aldetik, soldadoen jestu berak egiten ditu*)
Hola ni!... Zuek lo! ni zuek atzarriko... Soldado ona ez
lo... Begia ideki lo egiten (*Césarine heldu da xuriketa
hedatzerat. Saskia lurrean pausatzen du... Franklinek
nahi du ama lagundu eta saskitik xuriketak hartzen ditu*)
Begiak ideki! Beharriak ideki! Arma beti kartutxa prest.
Pan pan egiteko beti prest... Berritz Liberté galduko.

CESARINE (*semeari*).—Errak to, ez hunki xuriketa horiek,
hire esku zikinekin!

DRAGON (*Césarine-ri*).—Hi, ene emaztea, citoyenne Césarine,
ixilik!... Ni teoria egiten ari.

CESARINE.—Eta hi, ene senarra, citoyen Dragon, manatuko
duk hor hire soldadoeri eta ez hemen, hire emazte eta
haurrari.

FRANKLIN.—Biba la Liberté!

CESARINE.—Eta, hi mutiko mukitsua, ago ixilik, ez badituk
nahi bi zaflako.

FRANKLIN.—O, Citoyen Dragon, citoyenne Césarinek ni jo
nahi!

DRAGON.—Citoyenne Césarine, Republika haurra errespetat-
zen!

CESARINE.—Bai, citoyen Dragon, baina haurrak ez badu
ama errespetatzen erradazu zer egiteko manatzen duen
Errepublikak.

FRANKLIN.—Biba la liberté!

DRAGON (*soldadoeri*).—Bai, biba la Liberté! ... Eta, biba l'Egalité! Orai dena igual, dena berdin... Lehen handia matzen, tipia obeditzen... Orai, ez handi, ez tipi, dena berdin. Erregea, hola tripa handia, ase. Populua, tripa baterez, gosea... Orai, erregea eta populua, dena igual, berdin. Lehen «Monsieur» eta «Madame» erraiten. Orai, gizona, «Citoyen» Emaztea «Citoyenne»... Eta dena «to» erraiten. Aita haurra «to»... Haurra aita «to». (*bere semeari*) Citoyen Franklin, ni nola izena?

FRANKLIN.—Hi, citoyen Dragon!

DRAGON (*kontent*).—Horra nola behar erran... Arras ongi to, citoyen Franklin.

FRANKLIN.—Garde à vous, citoyen Dragon!

DRAGON (*ematen da «garde à vous»*).

FRANKLIN.—Repos, citoyen Dragon!

DRAGON (*Dragonek obeditzen du... Elgar agurtzen dute, soldadoen moldean. Dragon kontent da*).

CESARINE (*kexu*).—Bai... Gasta-zak, gasta, haur txar hori... Ondoko egunetan, ageriko ean obedituko hauen!

FRANKLIN.—Biba l'égalité! (*amari, mihia jaliz*).

DRAGON.—Ba, biba l'égalité... (*Soldadoeri mintzo*) Ale, denek oihu: Biba l'égalité!

DENEK.—Biba l'égalité!

DRAGON.—Berritz! ... Oihu egin! ...

DENEK.—Biba l'égalité!

DRAGON.—Hola ba! ... (*Batitari*) Hi, nola izena?

BATITA.—Batita, jauna!

DRAGON (*kexu*).—Zer? ni ez «jauna»... ni «Citoyen Dragon». Berritz erran... hi nola izena?

BATITA.—Batita, citoyen Dragon...

DRAGON.—Hi ez «Batita»... Hi, «citoyen Batita»... (*Mintzo da Bortolori*) hi nola izena?

BORTOLO.—Citoyen Dragon, nik izena: Citoyen Bortolo!...

DRAGON.—Arras ongi... Hola behar erran... Hi, citoyen Bortolo, soldado ona, hi galonak... Eta orai, denek oihu: Biba la fraternité!

DENEK.—Biba la fraternité!

DRAGON.—Ez aski oihu! ... Berritz

DENEK.—Biba la fraternité!

DRAGON.—Bon... La fraternité zer da?... Lehen tipia lana, handia besta... Orai, la fraternité!... Orai, dena besta... Apeza ez nahi besta... Apeza kendu besta... Gu, kendu apeza. Apeza fuera Espainia... Apeza ez, zeremonia ez... Zeremonia ez behar... Fini religionea, fini Eliza! Gu, eliza zerratu... Gu, elizan zaldia eman... Orai, religione berria... Liberté arbola bira-bira dantzan. Apeza ez nahi dantza... Gu, dantza nahi... Apeza nahi Ama Birjina... Gu, nahi neskaxa! (*irri larri batekin*) Apeza otoitza Ama Birjinarekin!... Gu, otoitza neskaxarekin... Apeza, arropa luzea nahi neskaxa... Gu, ken arropa luzea... Ederra naturala!... Ama Birjina, ez gehiago zeruan!... Ama Birjina lurrean!... Gu, zeremonia egiten arnoa edan, dantzan, kanta... Dena kanpoan, arbola bira-bira... Ez behar apeza... Ez behar eliza...

DIANE (*sartzen da, kexu*).—Errazu, aita!...

DRAGON.—Nola erraten?

DIANE.—Errazu, citoyen Dragon!

DRAGON.—Nola erraten?

DIANE.—Errak, citoyen Dragon!

DRAGON.—Bon, errespeta Republika...

DIANE.—Bai, sarri, omen da prosesionea Errepublikaren oheretan... Karrosa loratu batean behar omen dute ibili «*la déesse Raison*»... Eta, nik egin behar omen dut «*la déesse Raison*»!...

DRAGON.—Ni kontent, citoyenne Diane... Hi, neskaxa pollita... He, citoyen, pollita he ene alaba?

DENEK.—(*irri egiten dute*).

- DIANE.—Bainan, ni ez naiz batere kontent... Zera... Biluzia behar omen dut ibili... Ni ez naiz biluziko!
- DRAGON.—Nik erran hi ibiliko, citoyenne Diane!
- CESARINE.—Zer ari haiz? Burutik joaiten, holako zozokerien manatzeko?
- DRAGON.—Hi ixilik, citoyenne Césarine... Hi dena zaharra... Fitsik ez konprenitzen religione berria... Religione berria, dena naturala.
- CESARINE.—Naturala ba. Hi gozatuko haiz besten naturalaz, bainan nor eginen duk hireaz?...
- DRAGON (*kexu*).—Hi, ixilik, citoyenne Césarine... Ni nausi hemen... Citoyenne Diane, nik erran, hi ez dena biluzia... Pixka bat bakarrik...
- DIANE.—Ni ez naiz ibiliko karrosa hortan... Aski duzu, ene orde, beste bat harrapatzea!
- CESARINE.—Aski ditzen emaita soldadoekin dabiltzan neska tzar horietarik... Badituen horiek usaia...
- DRAGON.—Ixilik, citoyenne Césarine... Fuera, ala fuera hemendik!
- CESARINE (*ateratuz*).—Fuera bai... Biba la liberté!
- FRANKLIN.—Biba la liberté! ...
- DRAGON.—Ixilik, citoyen Franklin... Fuera hi ere... Ale, amarekin... Fuera!
- DIANE.—Ez beti ni baitan konda, sarriko zeremonia hortako...
- DRAGON.—Citoyenne Diane... Ni Republika... ni behar obeditu... ni, citoyen Dragon, ni hemen nausi... Denek ni behar obeditu...
- DIANE.—Nahi duzun guzia, bainan ni ez naiz biluzia ibiliko...
- DRAGON.—Fuera hemendik, citoyenne Diane... Fuera... Gero mintzatuko nik eta hik... Ale, fuera! (*Diane ateratzen da*) Emaztea, Republika ez maite... Emaztea, erregea, apeza, dena berdin... Dena arropa luzea maite... Gu gizona, gu ez emaztea... Ale, Repos!... Garde à vous! Repos!

60
APOLO (*sartuz eta soldado moldean agurtuz*).—Gitoyen Dragon, ene aintzindariaren partez, mezu batekin heldu nauk!

DRAGON.—Mintza-adi, Citoyen sans-culotte!

APOLO.—Citoyen Dragon, ene nausiak jakin arazten dauk, Sarako kartier batean badela apez bat gorderik... Eta, hura lehenbailehen arrasta dezakan.

DRAGON (*errabian*).—Apeza!... Beti apeza!... Ni apeza atxeman... Ni apeza lepoa tinka, hola!... Gero, lepoa pika, gillotina... Huu apeza! (*soldadoari*) Citoyen sans-culotte, erran aintzindariari, nik apeza arrastatuko...

APOLO.—Ongi da, citoyen Dragon (*ateratzen da*).

DRAGON.—A mon commandement, repos!... Garde à vous!... Kasu nik zer erran, citoyens sans-culotte!... Zuek arma hartu... Gu dena Saralat joan! Saran, mia, mia etxe guziak... Apeza atxeman... Apeza preso hartu, ekarri eta gillotinatu... Ale, goazen arma hartu... A gauche, gauche... En avant, marche!... (*ateratzen dira soldado urratsean*).

Oihala

Bigarren gertaldia

TAULA-GAINA.—Ezkaratze bat... *Presuna batzu, orotarik, arto xuritzen ari dira eta, ber denboran, otoitzean... Beñat ate-zain dago eta jende sar-arazten ari da... Katalin eta Madalen han daude, besten artean... Oro dira zintzo eta beldurti.*

* * *

APEZA (*boza ilun, estola lepotik, belauniko, litanien galdeak egiten dituela*).—Zure Eliza Saindua, argi eta geriza dezazun.

DENEK.—Otoizten zaitugu. Entzun gaitzatzu!

- APEZA.—Eliza Sainduaren etsaiak ditzatzun apal.
- DENEK.—Otoizten zaitugu. Entzun gaitzatzu!
- APEZA.—Elizako buruzagi eta apezak, fede saindutik ez daiten bazter.
- DENEK.—Otoizten zaitugu. Entzun gaitzatzu!
- APEZA.—Mundu huntako Errege eta buruzagien artean, egiazko bakea beira dezagun.
- DENEK.—Otoizten zaitugu. Entzun gaitzatzu!
- APEZA (*mintzo, otoitza utzirik*).—Oroit zaizte nola elgar adi-
tuak giren. Hurbiltzen bada hunarat etsairik, Beñatek
abisatuko gaitu... Emazteak, xaharrak eta haurrak, hol-
-hola egon daitela. Besteak, doatzila ihesi selaururat,
hunako ate huntarik... Ni hemen egonen naiz, hemengo
mutila banintz bezala... Eta zu, Katalin, oroit hortaz...
Ni izanen naizela etxeko mutila eta zu ene etxeko an-
derea.
- KATALIN.—Agian ez gira hortaratuko, jaun erretora!
- APEZA.—Eta nehork ez dezala bururik gal, etsaiaren zalapart
eta mehatxu guzien gatik (*otoitz egiten du aintzina*) Gi-
ristino populu guziera bakea eta bat egitea, eman die-
zozuten.
- DENEK.—Otoizten zaitugu. Entzun gaitzatzu!
- APEZA.—Guhaurre izan gaiten zure zerbitzari leial eta zintzo.
- BENEK.—Otoizten zaitugu. Entzun gaitzatzu! (*zakur sainga
urrun batzu entzuten dira... Denak daude erne*).
- APEZA.—Gure gogoetak haz ditzatzun, ez mundu huntako, bai-
nan besteko hazkurritz.
- DENEK.—Otoizten zaitugu. Entzun gaitzatzu!
- BEÑAT.—Mugi, mugi... Bi «*sans-culotte*» heldu dira tira-hala
(*Hitzartu bezala, oro plantatzen dira... Katalinek Ama
Birjinaren itxura gordetzen du eta, haren orde, ezartzen
Errepublikaren bandera. Apeza estola gorderik, lotzen
da arto xuritzen... Zakur saingak entzuten dira... Atea
inarrosten dute*).

- BATITA (*kanpotik, presaka*).—Idek! ... Idek, otoi, laster! ...
- KATALIN.—Horra, horra! Yes! nor dabil holako zalapartetan? (*idekitzen du... Sartzen dira Batita eta Apolo*).
- BATITA.—Agur jendeak! ... Ez izi! Bi Senpertar gira... «sans-culotte» etan sartu gaituzte, guk nahi edo ez. Bainan eskapatu gara eta nahi ginuke Espainiarat ihesi joan... Otoi, lagun gaitzatzue!
- KATALIN.—Hemen laguntza guti dugu... Emazteak gira bakarrik eta etxeko mutil zaharra... Horra nun den... Ez dakit ezagutzen duzuenetz...
- BATITA (*so egin ondoan*).—Ez... Ez dugu ezagutzen...
- KATALIN.—Nola eskapatu zaizte?
- BATITA.—Badugu han, Dragon izeneko «sans-culotte» aintzindari erre zital bat... Harek gaitu, bos-pasei, nahi edo ez, soldado altxatu.
- KATALIN.—Nundik eta nola bide egin duzue hunarat?
- BATITA.—Goiz huntan igorri gaituzte Sararat «sans-culotte» multxo bat... Apez bat gordea omen dago hemen nunbait... Norbaitek salatu du... Apez hura arrastatzerat igorri gaituzte... Dragonek nai lioke, nihondik ahal badu, lepoa moztu.
- KATALIN.—Apez hura ezagutzen dutea zuen lagunetarik zonbaitek?
- BATITA.—Nekez... Gure lagunetan, eskualdun guti dira... Bost Senpertar bildu gaituzte, gu biak, beste bi arnoarekin ezkonduak eta gazte bat... Hau, Errepublikaren alde, dena amets ez hantua... gaineratekoak dira erdaldunak: Frantximent, Aleman eta nik dakita zer!
- KATALIN.—Hemen fama da, soldadoak etxetarat sartzen direla eta berek nahi dutena joaiten dutela, deus pagamenik gabe...
- BATITA.—Ba, manua hala dugu... Etxetan jatekoa galda... Ez badute eman nahi, guhaurek har eta ereman.
- KATALIN.—Hola nahi badute Errepublika maitarazi, ez dira aise beren xedetarat helduko.

BATITA.—Bai, eta gainerat, mesfidatzen dira mugako jendeaz. Dragoneri entzun diot erraiten, behar dituztela hiru herri oso-osorik jendez hustu: Azkaine, Sara eta Ainhoa... Eta, horietako egoiliar guziak Landes alderat igorri.

KATALIN.—Gure Jainkoak ez ahal du holakorik nahiko!

APEZA.—Eta Senpereko eliza idekia dea?

BATITA.—Ba, bainan Dragonek, zalditeia muntatua du barnean... Ez omen da gehiago Jainkorik... Atzo arratsean, prosesionea egin zuen, neska tzar batzu, erdi biluziak ibiliz, elizako papillunaren azpian.

APEZA.—Eta, zuen erretora, zer bilakatu da?

BATITA.—Ezdakit... Hastapen hartan, Errepublikaren alde zen... Orai, kontra omen da berritz... Ez da gehiago nehon ageri... Nunbait gordea bide da... Bon, bainan guk behar ginuke lehen-bai-lehen muga trebesatu...

KATALIN.—Ene alaba Madalen hunek irakutsiko dautzue bidea.

APEZA.—Ba, Madalen, eremazkitzu, erreka segituz, gaineko leporaino... Hor, gutitan dira ibiltzen mugazainak.

BATITA.—Bon, beraz milesker, jende onak. Ondoko egunetan, gurutzatuko ahal gira oraikoan baino lasaikiago.

APEZA.—Bai, bestaldi bat artio... Jainkoak lagun zaitzate. (*Hiruak ateratzen dira*).

KATALIN (*gorderik daudeneri*).—Agertzen ahal zaizte. *Bandera berritz kentzen du eta, haren orde, Ama Birjinaren itxura ezartzen... Gordeak agertzen dira*.

APEZA (*Beñati*).—Entzun ditutzu, dudarik gabe, horien solasak!

BEÑAT.—Ba, entzun ditut. (*Errabian*) Urdeak! Gorri ustelak! Nik ez dezaket konpreni, jaun erretora, nola girstino bat eta gainerat apez batzu, izan ditazken gorri horien alde. Ez ote dute ba begirik, ikusteko horiek nor diren eta gure fedea zer bilaka laiteken horiek nausitzerat utziz geroz!

APEZA.—Ez uste izan, Beñat, erregea baitezpadako dela, fedea salbatzeko. Orai artino erregearen menean bizi ginen... Orai lan tzarretan ari diren Errepublikano horiek, erregearen pean handituak dira... Erregea izanagatik, eta berdin, haren faltaz, fedea gal ditake.

BEÑAT (*doala geroago eta saminago*).—Beraz jaun erretora, zer gitudzu? Errepublikano tzar horien maila berean gu ere ezartzen?

APEZA.—*Liberté, Egalité, Fraternité* —ideia horiek ebanjelioan kausitzen direnak dira... Pena da Errepublikanoek baitituzte, burtxoroki ibiltzen. Horien ideiak aberatsak dira... Ideia horien gobernuak daukate okerra...

BEÑAT.—Bainan, ez ote da artzainaren eginbidea, bere artaldearen otsoetarik zaintzea?

APEZA.—Enetzat ez da otsorik, bainan bakarrik ardiak... Ardi batzu baditut ni ganik hurbil daudenak... Bainan baditut ere beste ardi batzu, artaldetik urrunduak, eta hek ere, berdin maite ditut.

BEÑAT.—Bainan, jauna, ez duzu ikusten, hola jokatzuz, gezurra eta egia, berdin ditutzula zerbitzatzen?

APEZA.—Egiaren jabe direnetan, ez da itzal gabekorik... Eta, gezurrean dabilzanetan, asko pondutan, egia bota dezakete...

BEÑAT.—Mintza zaite garbiki. Beraz, zure arabera, berdin da norbait izan dadien errerepublikano edo erregetiar!

APEZA.—Nik diotena da: Erlijioneak, nehoi ez diola mantzen izaita erregetiar edo errerepublikano... Bakotxak hauta beza gustukoa duen alderdia, bainan erran gabe: fedea hola hautatzea mantzen diola.

BEÑAT.—Hola balinbada gure ibil-bidea, zertako heldu zira gurekin bakarrik? Zertako ez zira joaiten errerepublikanoekin ere?... Zure solasak ederrak dira, bainan nik, horien obratzen nahi zintuzket ikusi.

APEZA.—Bai, etorriko da oraino beharbada eguna, Errepublikan agertuko baita Erregea baino fededunago... Orduan, giristinoek oihu egingen diote «Fuera» Erregeari, eta «Agur» Errepublikari (*zakur saingak entzuten dira*).

BEÑAT.—Sans-culottak heldu!... Gorde laster!... (*Katalinek berritz, lehen bezala, bandera ezartzen du... Sartzen dira Dragon eta Bortolo*).

DRAGON (*denetara so egiten du eta soldadoen moldean salutatzen du bandera*).—Hola ni maite bandera... Bandera Republika... Ona bandera... Bandera-erregea, fuera bandera!... (*Katalin-i*) Zu, Republikanoa?

KATALIN.—Bai, jauna... Errepublika arras ona dela diote.

DRAGON.—Zu gizona nun da?

KATALIN.—Gizona hila dut, jauna!

DRAGON.—Zu familia nun da?

KATALIN.—Alaba zaharrena joana dut komisionez... Huna hemen beste ene etxeakoak: bi haur gaztenak, ama xaharra eta mutila.

DRAGON (*so dago deneri*).—Bon, bon... Mutila, zonbat urte?... Errak, hi, zonbat urte?

KATALIN.—Barka zozu, jauna, ez badu erreputarik emaiten... Arrunt elkorra da eta, gainerat, zangotarik errezelatua... Zaude, mugiaraziko dut nik (*mutilari manatuz*) Xuti zaitte hortik eta zoazi behieri azpi egiterat!

APEZA.—Bon, bon... (*xutitzen da eta mainguka ateratzen*).

DRAGON (*mutilari mintzo beharrirat*).—Republikan ez mutila gehiago eta ez nausia. Republika dena berdin...

APEZA.—Milesker, milesker! (*ateratzen da*).

DRAGON.—Hemen apeza ez ikusi?... Apeza hemen gorde he?

KATALIN.—Ez dugu hemen zuk baino apez gehiago ikusi, jauna... Hemen, familia pobre bat gira, ahal bezala bizi.

DRAGON.—Republika ez pobre, ez aberats, Republika dena berdin. (*Madalen sartzen da*).

KATALIN.—Huna ene alaba zaharrena, Madalen. Komisionea eginik, heldu da.

DRAGON.—Neskatxa pollita, Madalen... Ni neskatxa pollita maite (*kokotsa azpitik kilikatzen bezala du*) ni bala

egin... Zu bala etorri... Zu enekin dantza (*Madalenek ez du iduri batere kontent dela. Dragon, berritz, bortizki mintzo*). Bon, ni joan. Ni, gizona hemen uzten, citoyen Bortolo... Bortolo mia, mia etxea... Kurri, kurri dena barne guzia... Apeza ez hemen, denak trankil utzi... Apeza hemen gordea, dena fuzilatu, etxea erre, apeza lepoa pikatu... Ni berritz etorriko... Citoyen Bortolo, egin lana... Mia, mia dena! (*bandera salutatzen du, elgar salutatzen dute Bartolorekin, ateratzen da*).

BORTOLO (*so egiten du eskuin eta ezker*).—Oixtiko zuen mutil hura, nahi nuke berritz ikusi!

KATALIN.—Ez da urrun... Madalen, zoazi eta errozu mutilari etor dadien (*eskuz, keinu egiten dio: ezetz*).

BORTOLO.—Eta gero, behar ditut etxe huntako barne guziak ikusi.

KATALIN.—Bai, bai, ikusten ahal ditutzu denak, ez duzu nehon urrezko luisik harrapatuko.

BORTOLO (*ate bat nahi luke ideki... Ez dezake*).—Ate hau nola idekitzen da?

KATALIN.—Ate hori ez da idekitzen denetarik... Egundainotik itzatua dago.

MADALEN (*sartuz*).—Mutila ez dut nehon atzemaiten... Ez dakit norat joana den.

BORTOLO (*suminduki*).—Zer zirezte? Nitaz trufatu nahiak? Zer uste duzue? Ez dudala nik zuen mutila ezagutu? Apeza da hori! Eta, ate hunek, gakoa ibili berria du! Gezurtiak, zuek! Ez baduzue onez onean ari nahi enekin, mintzatuko zirezte hunekin (*errebolbera eskutan hartzen du... oro ikaratuak dagotzi*) Berehala, zuen mutila nahi dut ikusi, edo, zuetarik bat erretzen dut! (*Bet-betan, ate ezin idekia, tanpean idekitzen da. Beñat eta beste bi gizon agertzen dira... Borroka labor baten buruan, Bortolori errebolbera kentzen diote. Bi besoak altxatzen dituela, Bortolo xutik dago, murruren kontra*).

BEÑAT (*orroaz*).—Nork dik hemen bestea garbituko... Hik gu ala guk hi? (*lagun bati mintzo*) Habil selaururat eta ekar handik soka bat... (*Bortolori*) Urde ustel kriminel ziki-

nak! Zer ustez duzue? Hil, ebatsi eta basakeria guziak egin ondoan, ordainik gabe, kito ateratzea? Ikusiko diaguk ean hoin fier izanen haizen, sokaren muturrean dilingo!

BORTOLO (*daldaretan dago... Noizean behinka, ahapetik dio*).—Barka, barka!

BEÑAT.—Herresta zikina hi! Bi sosen galona bildu duk mandil batzuen eskutik... Ez baihuen sekulan bilduko hiaurek merezimenduez... Eta orai, hemen daukak zango-pean nehori egundaino kalterik egin ez duen jende gaxoa.

BORTOLO.—Barka, barka!

MADALEN.—Huna jaun erretora!

BORTOLO.—Barka, jaun erretora, barka! Bestek manatuz ari naiz!

APEZA (*eztiki eta fermuki*).—Soldado krima egile guzien leloa duk hori: «Bestek manatua egin dut» Soldado oho-reak ez dik holakorik galdatzen. Bere kontzientzia saltzen duen gizonak ez dik gizon izena merezi.

BEÑAT.—Nahi badu kofesatu, mugi dadiela. Guk soka prest dugu.

APEZA (*kartsuki*).—Ez, Beñat, ez zazula holakorik egin!

BEÑAT (*haserreki*).—Zer!... Gu deneri bizia kentzerat etorri den ustel hunek, ez ahal du merezi berak bizia galdezan!

APEZA.—Ez dut erraiten ez lukela merezi... Bainan hobe laitekela konberti dadien, hil dadien baino.

BEÑAT.—Hunen konbertitzea duzu esperantza? Egun ba, eginen du konbertituarena, bainan bihar berriz gu saltzeko... Ba ahal dakizu arbola usteletik ez daitekela etor fruita onik!

APEZA.—Barka zozuete, Beñat, uste dut bestela jokatu dela hemendik aintzina, gertakari hunen ondotik. Eta, zuek ere, zuen bizian hobeki gozatuko duzue barkatuaren zoria, ezenetz mendekatuaren iluna.

BORTOLO.—Hitz emaiten dautzuet ene laguntza, ahal dudan guziz.

BENAT.—Prest hiza Errepublikano tzar horiek utzi-eta, gurekin, Erregetiar soldadoetan sartzeko?

APEZA (*kartsuki, bihotz barne-barnetik*).—So egizue, adixkideak, ene adixkide maiteak! Denak hemen Euskaldunak gira, odol bereko, familia bereko, mintzaira bereko... Zer munta du batzu izan gaitezen erregetiar eta beste batzu erreplikano? Elgarren artean ditugun lokarriak ez ote dira miletan aberatsago, huts tarreak baino? Ez zirezte oharzten, zuen errege eta erreplikak ez direla gureak?... Gure artean diren nahaskeriak, ez direla hemen sortuak, bainan urruneko giderdenez piztuak eta hunarat hedatuak? Ez ote duzue ikusten, gure artean ixuri odola ez dela guri baliatzen bainan nunbaitik gu uiatzen ari direneri? Adixkideak, ez gaiten izan itsu! Oren latz hautan, kanpotikako nahaskeriak utz ditza-gun kanpoan eta kanpotiarrentzat. Eta gure artean, Euskaldun guziek elgarri esku eman dezagun (*zakur sain-gak entzuten dira*).

KATALIN.—Mugi, mugi! ... Dragon heldu da... (*bakotxa badoa, hitzartu bezala, bere lekurat... Beñatek errebolbera pausatzen du mahainaren gainean... Bortolok, errebolbera ezartzen du bere sistroan, jartzen da, oraino izerdi ikeretan. Madalenek, oihal bat emaiten dio izerdiaren ukatzeko eta, baso bat aintzinean pausatutik, edaterat zerbitzatzen dio... Zerbitzatzen ari delarik, sartzten da Dragon*).

DRAGON (*harriritua, irri aire batekin*).—Ha, citoyen Bortolo edaten... Neskatxa pollita zerbitzatzen... Marka on!... Hemen maite Errepublika. Ez fitsik atzeman, citoyen Bortolo?

BORTOLO.—Ez... Fitsik...

DRAGON.—Ni segur apeza ez hemen... Apeza ez nahi hola neskatxa eta mutila... Apeza nahi urrun neskatxa, urrun mutila... Etorri enekin, citoyen Bortolo... Gu etxe guziak ibili behar... Guziaz mia mia! (*bandera salutatzten du*) Biba la Republika, citoyens!

Oihala

Hirugarren gertaldia

Taula-gaina: Muga-harri bat mendian. Haren saihetsean, harroka bat, ote batzu eta hola... Mugaz bestaldean, noizean behinka, muga-zain espainol bat agertzen da... Mugaz hunaindian, gordea dago Beñat... Norbaiti keinu egiten dio etor dadien, muga libro dela. Apeza agertzen da.

BEÑAT.—Muga libro da, bainan ez luzerentzat.

APEZA.—Nun dira sans-culottak?

BEÑAT.—Ba baziren hemen orai artio. Oixtian jautsiak dira, bainan beste biga heldu dira azpitik gora, joanen ordaintzerat!

APEZA.—Tokia ezagutzen dutenatarik ote dira?

BEÑAT.—Bai bainan, ez dut uste gaxto errabiatuetarik direla. Segur sartuko baitira Guxuxaren ostatuan, Gaxuxari errana diot pixka bat abusa ditzan, hunarat etorri aintzin.

APEZA.—Ta, norbaitek biltzekotz, Gaxuxak ditu bilduko!

BEÑAT.—Bai, eta gainerat, bilduko duten mozkorra, bereri ongi pagaraziko... Bera-ko elizan bazena jende anitz goiz huntan?

APEZA.—Anitz... Ez gira kofesatzetik gelditu. Eta meza bat izan dugu xoragarria, anitz komunioneekin.

BEÑAT.—Hobe, hobe!... Eta, mugaz hunainditik, bazena multxo bat?

APEZA.—Ba, Azkaindar eta Urruñar multxo pollita... Saratarrak, ez hainbeste, bainan halere, berrogei bat.

BEÑAT.—Orai ikusi behar ean nola berritz itzuliko diren hunarat.

APEZA.—Bakotxak gure eskualdetik hartu ditugu gure joka moldeak. Urruñarrak Ibardinetik, Azkaindarrak Inzolatik, gu berritz Saratarrak hemendik.

BEÑAT.—Agian denak ongi itzuliko dira.

APEZA.—Bon, ni egonen naiz hemen muga zain... Zuk aski duzu behereko lepoan emaita... Nik muga pasaraziko diotet eta igorriko ditut zure ganat. Zuk aski ditutzu kurriaraztea handik aintzina.

BEÑAT.—Ongi da... Xo!... Solasak behere hortarik... Heldu dira sans-culottak. Gorde gaiten... Banoa ene lekurat.

APEZA.—Bai... Sarri artino... Eta, gure Jainkoak lagun gaitzala! (*Beñat ateratzen da. Apeza gordetzen. Solasak entzuten dira gero eta hurbilago. Agertzen dira Pipo eta Tomas. Biak dira omore-onduak*).

PIPO.—Dragon hori zirtzil bat duk... Zirtzil bat ederra... Eta hi eta ni, bi asto: gure burua emaiten baitugu horren zerbitzuko... Aitor-ezak egia... Egia hola duk.

TOMAS.—Bai, zirtzila duk, nahi dukan bezenbat, bainan egiak ere erraiten ditik: mundu huntan, apezak eta erregeak nausi direno, gu bezalako jendea beti miserian egonen duk.

PIPO.—Bon, erregea hil diaguk. Orai, apezik ere ez duk gehiago: denak ihesi joanak edo hilak baitira. Bainan, bizitzekotz, norbaitek lana egin beharko dik... Hik edo nik, edo beste norbaitek... Beti jendeak lanean berdin ari beharko dik!

TOMAS.—Bai, bainan baduk liferentzia. Lehenago guk ginikan pekatzen eta bestek ginezteian manatzen. Orai, orga kargatu diaguk bestela. Besteak dituk azpian eta gu gainean.

PIPO.—Ba bainan, uste duka komedia hunek iraunen duela? Etxe guzitarat sartzen gaituk, gureak balire bezala. Pa-per txar batzuen truk, nahi dugun guzia hartzen diaguk: Huni selauruko bihia, hari sotoko arnoa, berdin behi edo ardi bat. Errepublikak pagatuko dituela erran-eta, kito uzten ditiaguk... Berritz ere, uste duka, komedia hunek iraunen duela?

TOMAS.—Ez zakiat iraunen duen... Anartean, balia gaiten... Biharkoa ez duk gurea. Goazen egungoari. (*Español muga-zaina irakutsiz*). To, hor diaguk beste mutur beltza! (*oihuz*) Oie karabinero! Biba la Republika... Fuera el rey de España y toda la kokoteria! (*Karabineroa kexuda*).

PIPO.—Bon, jar gaiten. Ekar-ezak zahako hori! Patar tzar hunek, zintzurra idortu daitak.

TOMAS.—Behar diaguk mutur beltz hori gontzatarik atera. (*oihuz*). Oie kokotero! kamisa zikina, buen probetxo! (*edaten du... Karabineroa kexu, eskarnioka ari da*).

PIPO.—Mutikoa, bakea emok. Odol berokoak dituk arraza hortakoak. Horiek, kolpe txarra laster ditek gero!

TOMAS.—Ez hadila ni gatik kexa... Atxikiko ditiaguk bai! (*oihuz*) Oie kokotero, pistolero del Rey de España! Biba la Republika! (*gero eta kexuago, karabineroak errebolbera eskuan hartzen du*).

PIPO.—Mutikoa, bakea emok hire astokeriekin... Neurri bat baduk denetan! Horrek berdin berdina tiro bat emanen dauk... Ni, urruntzen nauk hi ganik.

TOMAS.—Hoin beldurtia hiza?... Muga hor duk gero eta horrek badik bere errespetua. (*oihuz*) Oie, mierdero del Rey de España, por la grazia de Dios. Biba la... (*karabineroak tiratzen diozka bi tiro... Tomas, hunkitua, lotzen da bere tripari... Karabineroa gordetzen da*) Ai, ai!... Urde tripa ustela!

PIPO (*artatzen duela*).—Errana naian, horri bakea emaiteko... Nun harrapatu hau?

TOMAS.—Ai, ai!... Hemen tripan... Eneak egin dik... Emok tiro bat!... Tiro bat emok ustel zikin horri!

PIPO.—Tiro bat bai... Orai, joana duk ihesi...

TOMAS.—Ai, ai!... Ni akabo nuk... Akabo nuk! Urde ustela!

PIPO.—Mutikoa, egin-ezak bederen kontrizionezko akta bat... Dragon eta Bortolo hor baitira goraxago, hetarat ni-oak!...

TOMAS.—Habil, habil!... Laguntza!... Laguntza!... (*bera gelditzen da, intzirinka... Haren boza doa ahulduz*) Ai, ai! Barka!... Barka Jauna! Urde ustela! Barka!

APEZA (*bere gordeteiatik*).—Ha, zer egin behar dut nik? Ager-tu ala ez agertu? Horren ganat hurbildu edo ez? Jainko ona, lagun nezazu! (*hurbiltzen zaio*).

62
TOMAS (*azken hatsetan*).—Ai, ai! ... Barka jauna!

APEZA.—Adixkidea, apez bat duzu zure aldean... Gure Jainkoa ona da. Eskain-ozkitzu zure sofrikarioak... Bekatuen barkamendua emaiten dautzut (*Atsoluzionea ematen ari delarik, boz batzu entzuten dira Lehenbailehen badoa berritz gordetzerat. Tomas emeki hiltzen da... Agertzen dira Pipò, Bortolo eta Dragon*).

DRAGON (*gorputza hunkituz*).—Hau hila! Hila gizona! (*Pipòri oldartuz*) Zertako hau hila?

PIPO.—Erran dautzut, jauna!

DRAGON.—Ni ez jauna, ni citoyen Dragon!

PIPO.—Erran dautzut, citoyen Dragon, espainol karabinero batek hil duela.

DRAGON.—Zertako hik ez hil Espainola?... Harek pan! eta hik pan! Hila nun Espainola?

PIPO.—Ez dut astirik izan... Ihesi joan da.

DRAGON.—Hi, soldado txarra... Hi preso... Hi, Conseil de guerre! Bestiak laguna hil. Hik ez hil bestia... Hi, lepoa pika merezi. (*Orduan agertzen da, Madalen, Espainiatik heldu, zare bat besoan*). Citoyenne, halte-là! (*orroaz beti mintzo*) Citoyen Bortolo, mia neskatxa... Citoyenne, hi heldu nundik?

MADALEN.—Bera-tik, jauna!

DRAGON.—Bera?... Bera, Espainian... Nork eman permisa, he?...

MADALEN (*ixilik dago*).

DRAGON.—Citoyenne, hi ixpiuna! Hi salatu Frantsesa... Horra espainol soldadoa hil Frantsesa... Hi falta, Frantse-sa hila!

MADALEN.—Ez dut nik nehor salatu! ... Ez naiz ni ixpiuna! ...

DRAGON.—Hi zertako Espainian?... Ale, erran! ... Erran zertakol! ...

MADALEN.—Kofesatzerat joana nintzan.

DRAGON.—Ha ba! kofesa! ... Hik apeza dena erran kofesan! ... Apeza soldadoa hil! Republika ez libro kofesa... Fini Jainkoa, fini kofesa! ... Ez apeza kofesa... Enekin kofesa... Ni Republika gizona... Eni behar erran dena. Orai hi, citoyenne, preso... Hi, lepoa pika.

MADALEN.—Ez dut nik nehoi kalterik egin!

DRAGON.—Citoyen Bortolo, hik eta nik neskatxa ereman preso... Citoyen Pipo, hik gorputza ekarri.

PIPO.—Nola nahi duzu, jauna, gorputz hau garraia dezadan?

DRAGON.—Ni ez jauna, he! ... Ni citoyen Dragon, ni zaldia igorri... Hik zaldia kargatu... Hik gorputza ekarri!

PIPO.—Ongi da, citoyen Dragon.

DRAGON.—Ale, citoyenne, kurri aintzina... Hik guardia arma gibeletik... Ale, kurri (*hiruak ateratzen dira... Bortolok, arma eskuetan, zaintzen du Madalen*).

PIPO (*bakarrik*).—Ni preso! ... Conseil de guerre! ... Ni, horien arterat berritz sartu?... Ez nuk hortako aski xoroa! Leporaino badiat saltsa huntarik! ... Beran izanen ahal da bizitzeko ene doia leku! ... (*Pipok «aitaren» labur bat egiten dio lagunari. Karabineroa berritz agertu da. Pipok, bere arma lurrerat aurtikitzen du eta, besoak altxaturik, badoa karabineroari errenditzerat*).

Oihala

Laugarren gertaldia

Taula-gaina: Presondegi bat... Madalen preso da burdinazko kortxila baten barnean. Kanpotik, zaintzale du: Bortolo.

(Entzuten dira ate kirrinka eta gako soinu batzu).

BOZ BAT (*ateko aldetik*).—Emazte bat sartzen... Bost minutu baimena!

BORTOLO (*errepikatuz*).—Emazte bat sartzen! Bost minutu baimena!

KATALIN (*agertzen da, doluz bezti, penaz lehertua*).

MADALEN.—Ho ama! Zu hemen! Eta ni ezin hurbil zu gant! Estekatua naukate; Nola utzi zauzte etortzerat?

KATALIN.—O Madalen! (*nigarrez ari da*) ikasi dut kondemendu izigarria, eta izan naiz juven atzemaiten.

MADALEN.—Ho, ama, ez ahal zira apalkerietarat jautsi, jaun horien aintzinean?

KATALIN.—Ez haurra. Ez naiz jaun horietarat hurbildu ene burua herrestatzeko, bainan zerbait egin nezakedan jakitea gatik, zure bizia salbatzeko.

MADALEN.—Frogatu ahal duzu, nik bezala, den arrozoin zuzenenak debalde direla jaun horiekin. Ene bizia nahi baitute eta ez zuzenbidea.

KATALIN.—Diotenaz, kofesatzerat joana zinela Bera-rat, diotzute aitortu.

MADALEN.—Bai, ama, egia erran diotet.

KATALIN.—Legez erlijioea ez omen da haizu... Eta kofesatzerat joaiteak hiltzea merezi omen du.

MADALEN.—Hala erran dautet eni ere, eta ihardetsi diotet ez dela hori Errepublikak hitzemaiten duen libertatearen errespetatzea.

KATALIN.—Bainan diote hiltzetik libra zintazkela, oraino ere, zure aitormenean tematzeko orde, beste zerbait solas ateratzen baziniote.

MADALEN.—Zer nahi duzu nik besterik erraitea?

KATALIN.—Erraiten baziniote, haurra, Bera-n zinela familia-
rentzat bizi-gailuketarat joana edo holako!

MADALEN.—Ez ahal zinuke nahi, ama, ni mintzatzea bi gise-
tarat! Holako kezkan bizi girelarik, kofesatu eta bere-
hala, gezur bat erraitea! Zer pentsa lezakete jaun horiek
gure fedez? Hola egin baneza, arrazoi bat gehiago ez
ote lezakete ukan gure fedea mesprezatzeko?

KATALIN.—Ez dakit, haurra! Ni, zu salbatu nahiz ari naiz.

MADALEN.—Bekatuan eror-araziz nahi nuzke salbatu? Ez ote
daukuzu zuhaurek erakatsi ez dela sekulan gezurrik erran
behar?

KATALIN.—Konpreni-azu, haurra! ... Ni zure ama naiz... Kon-
preni-azu zer den ama batentzat, maite duen haurra,
hola joaiten ikustea!

MADALEN.—Ama (*nigarrez*), nik uste, mundu huntan, azken
aldikotz dugun elgar ikusten... Betidanik ezagutu zaitut
fermua, jainkotiarra... Zutaz oroituz, dut izan aski ber-
tute, beti egia den bezala aitortzeko, jaun horien aintzi-
nean... Ene biziko azken orenetan, ez zazula histu, ene
kontzientzian zutaz dudan oroitzapen paregabea.

KATALIN.—Ez dakit ba, haurra... Jada zure aita galdua dut...
Orduan eta beste anitz aldiz, Jainkoari erran diot «Egin
bedi zure nahia». Bainan, hau, soberakina da, sobera-
kina (*nigarrez*).

MADALEN.—Barnea daukat bakean. Etxeko guzieri errozute
maite ditudala. Ene bizia eskainiko dut, ama, heientzat
eta zuretzat... Jaun erretorarentzat ere bai.

KATALIN.—Jaun erretora hor dago presondegiko atean... Sar-
tzea galdegin du, etxeko mutila dela erranez zu ikuste-
ko. Bainan ez dute utzi.

MADALEN.—Errozu, ene partez, bizia eskaintzen dudala, ba-
kea eta fedea azkar ditezen hemen gaindi... Milesker
ere, egin dautan ongiarentzat... Norbait penetan bada
ni gatik, barkamendu galdatzen diot... Nik ez dut neho-
ri deus barkatzekorik.

BOZ BAT (*ate-zainarena*).—Bost minuta joanak dira... Emaztea kanporat!

BORTOLO (*errepikatuz*).—Bost minuta joanak dira... Emaztea kanporat! (*Ama alabek, elgarri musu bat igortzen diote... Amak musu emaiten dio kortxilaren burdinari... Biak nigarrez, berexten dira... Apur bat ixilik, Bortolo mintzatzen da, hunkitua, ilunki*) Madalen, zer pentsatzen duzu nitaz?

MADALEN.—Ez da eni zu jujatzea... Hori uzten dut zure kontzientzia eta Jainkoaren gain.

BORTOLO.—Badakit arras begi gaxtoz ikusten duzula soinean dudan arropa... Bainan sinets nezazu, bihotza urratua daukat hemen gertatzen direnak ikusiz.

MADALEN.—Jainkoa zaitzu barnetik mintzo.

BORTOLO.—Nik, Errepublikaren alderdia hautatu dut, nahi bainuen zuzentasun eta berdintasun gehiago mundu hontan izan zadien...

MADALEN.—Zuzentasuna ez da egiten gizon zuzenekin baidarik... Zu hala zira. Baina, zure lagunak hala ote dira?

BORTOLO.—Lehen, gauzak makur ziren... Orain ez doazi batere zuzenago... Ez dakit gehiago zertan ezar ene esperantza.

MADALEN.—Amets ederrenek deus ez dute balio, heien zerbitzari diren gizonak badira gaxtoak... Fedez eta kontzientzaz zerbitzatu ametsek dute bakarrik mundua hobetzen.

BORTOLO.—Barkamendu galdatzen dautzut.

MADALEN.—Ez nauzu ni deusetan ofentsatu. (*lehen bezala, ate arrabots batzu entzuten dira*).

BOZ BAT.—Jaun jujea!... Utz sartzerat.

BORTOLO.—Jaun jujea! Utz sartzerat!

JUJEA (*sartzen da, sans-culotte bat eta sekretario bat dituela laguntzale. Mintzo da harroki sentimendukeriarik gabe, papera irakurtuz*) Citoyenne Madeleine Larralde, berriz eta azken aldikotz, zombait galde zuri! Egia da ala ez,

ixpiungoan ari zinela erregearen alde, eta, zuk salatirik, gure soldado bat hil dutela mugan?

MADALEN.—Ez da egia.

JUJEA.—Egia da ala ez, denek diotena: Gizon gazte batekin bazinuela atxikimendua eta bazinuela usaia, haren ikus-terat joaiteko ixilka, mugaz bestalderat? Ohartarazten dautzut Errepublikak haizu uzten zaituela edozoin gizonekin ibiltzerat, bainan ez muga trebesatzerat baimenik gabe.

MADALEN.—Ez dut nik, gizonekin, atxikimendurik!

JUJEA.—Egia da ala ez, familian miseria zintutela, eta, amak igorririk, ibiltzen zinela kontrabandan, zure etxekoen haztea gatik!

MADALEN.—Ez da egia... Egia bakarra da, Bera-rat joan naitzela kofesatzerat goizarekin. Kofesatu eta meza entzun dutala. Mezan komuniatu eta gero, komisionek harturik, etxerat itzultzen nintzala.

JUJEA.—Ez zinakiena Errepublikak ez duela nahi gehiago izan dadien izpiritu gibelatuko jenderik eta hortakotz debekatu dituela gain gainetik erlijioa eta beste sineskeria xoro guziak?

MADALEN.—Jainkoa baitan sinestea ez da xorokeria... Beti izan da eta bada sineste hori... Ez du hori Errepublikak hilen. Ez dakit Errepublikak iraunen duen, bainan segur naiz Jainkoaren alderako sinesteak iraunen duela.

JUJEA (*bizi-bizia*).—Ez aipa eni Jainkorik! Ez duzu ikusten erlijioa azken hatsetan dela eta zure bizia galtzerat zoazila ezdeuskeria batentzat!

MADALEN.—Errex da erraitea Jainkorik ez dela. Bainan erra-na eta izana biga dira. Nik, ene fedea eta ene esperantza, Jainkoaren baitan dauzkat.

JUJEA (*gero eta biziago*).—Ez duzu ikusten norat ari ziren hola tematuz? Soldadoak hor dira bilduak zure fuzilatzeke. Ez ahal duzu zure gorputza, balez zilatzerat utziko, ikusten ez duzun Jainko bati plazer egiteko menturarekin!

MADALEN.—Ez-deuskeria balinbada ene sinestea, zertako nauzu kondentzen. Ongi zautzu norbaiti bizia kentzea ez-deuskeria batentzat? Nik Jesus dut beti maitatu eta zerbitzatu... Hartan dut ene konfiantzia osoa... Ez dut haren ganik baztertu nahi.

JUJEA.—Bainan, haurra, mintzo naiz ene haurra bazine bezala, gazte zira oraino... Jesusekin dautzute muntatu burua... Nik ere, zure adinean, sinestea banuen Jesus baitan. Bainan geroztik anitz ikusi dut eta ikasi... Orai Jesusik gabe bizi naiz... Beste asko ere bai, ni bezala... Uste duzu hortakotz malurus nizala? So egin eni... Nor da malurusago? Zu ala Ni?

MADALEN.—Gorputza, jauna, estekatua dut, bainan arima libro daukat... Zuk aldiz, zure arima, bekatuaren esklabo daukazu... Oroit zaite zure arimaz!

JUJEA.—Ez badituzu ele horiek bestelakatzen, apur baten buruan hemen izanen dituzu zure bilariak. Bizirik entzunen dituzu zure hil zeinuak. Murru hotz bati bizkarez fuzilatuko zaituzte... Zure gorputza, saski tzar batean sarturik, hil-herri zoko batetarat aurtikiko dute... Hortaratzeaz ez zira ikaratzen?

MADALEN.—Zu, bai, jauna, ikaratzen zira, diozunaz, hemengo bizia galduz geroz, oro galduak baitauzkatzu... Nik aldiz badakit, balek zilatuko nautelarik, ene baitako bizia ez dela suntsituko, bainan kanbiatuko bakarrik. Bihar, jauna, bizirik izanen naiz, ez egun bezala, bainan bestela eta, esperantza dut, egun baino hobeki.

JUJEA.—Ikusten dut zure tema ezin sendatua dela... Ez ditut beraz solas debaldeak luzatuko. Azken aldikotz galdatzen dautzut: Dolu duzu eta barkamendu galdatzen duzu Bera-n kofesatzen izanik?

MADALEN.—Jainkoari eskerrak bihurtzen diozkat holako grazia ukanik.

JUJEA.—Hitzemaiten duzu, hemendik aintzina, Errepublikari jarraikiko zirela eta bere gisa utziko ditutzula Errepublikak debekatzen dituen sineskeri xoro guziak?

MADALEN.—Jainkoari galdatzen dut ene fedeari beti leial egoteko laguntza .

JUJEA.—Hanbat gaxto zuretzat... Beraz, citoyenne Larralde, ikusiz Errepublikaren legea haundizki kolpatu duzula, ez duzula hortaz demendreneko urrikirik ez eta bide makurretik urruntzeko xederik, Errepublikako legeen arabera eta Errepublikaren izenean, hiltzerat kondentua zira... Egun berean izanen zira fuzilatua eta zure izena betikotz kendua izan bedi Errepublikako paper eta ageri guzietarik.

MADALEN.—Jainkoari ene bizia, jauna, eta ene odolak lagun zaitzala zu ere, egun batez, girstinoki hiltzen.

JUJEA.—Balinbaduzu azken nahikunderik agertzeko, mintza zaite lehenbailen.

MADALEN.—Ba, jauna, banuke nahikunde bat!

JUJEA.—Ha! Zoin ote?

MADALEN.—Amak erran daut, oixtian, gure etxeko mutila pre-sondegiko atean dagola. Ez dute utzi sartzerat amarekin... Mutil hori, enetzat aita bat bezala da. Ene nahikunde laiteke, hil aintzin, horren ikustea.

JUJEA.—Ez duzu besterik galdatzeko?

MADALEN.—Ez jauna!

JUJEA.—Berehala sar-araziko dut zuen mutila... (*hiruak ateratzen dira*).

BORTOLO (*oihuz ate-zainari*).—Idek!... Jujea bere bi lagunekin!

BOZ BAT (*atezainarena - Errepikatzen du*).—Idek!... Jujea bere bi lagunekin!

(*Madalen belaunikatzen da eta nigarrez hipaka hasten. Hola dago bakarrik apur bat. Bortolok biotza beratz daukala seinale du... Ate-zainaren boza berritz entzuten da.*)

Utz sartzerat gizon bat!... Bost minutentzat!

BORTOLO (*errepikatuz*).—Utz sartzerat gizon bat! Bost minutentzat!

APEZA (*agertuz*).—Madalen!

MADALEN.—Jaun erretora!... Ho, Jainkoa zoin ona den, emaiten baitaut, oren huntan, zu hemen aurkitzeko grazia!

APEZA.—Nigarrez ari zinena?

MADALEN.—Ez uste izan, jaun erretora, barnea eriz ari nintzala nigarrez... Jujearekin ari izan gira arrazoinka, bakoitza gure alde eta horrek dauzkit pixka bat zainak bultatu... Bainan, arima bakean daukat eta kasik bozkariotan.

APEZA.—Madalen, azken atsoluzione bat emaiten dautzut... Hemen ez baigira buruz-buru egoiten ahal, ez duzu bekaturen erraite beharrik Aski duzu urrikia ukaitea zu baitan...

(Madalen belauniko. Apezak emaiten dio atsoluzione labur bat.)

MADALEN.—Jaun erretora, behin ere ez ditut nehon holako memento kartsuak iragan, nola gure ezkaratzean, otoitz egiten zure inguruan... Behin, zurekin erran ginituen hiltzerat doazinentzat otoitz hunkigarri batzu... Hek berak nai nuzke orai errepikatu.

APEZA.—Bai, haurra, hemen dauzkat liburuan: hiltzerat doazinen litaniak ziren... *(litanién gisan erraiten ditu).*

Jauna libra nezazu azken oreneko tentamendu gaxto-
etarik!

MADALEN.—Halabiz!

APEZA.—Jauna, zu baitan dut konfientziarik osoena!

MADALEN.—Halabiz!

APEZA.—Jauna, zure gomendio ezartzen dut ene arima!

MADALEN.—Halabiz!

APEZA.—Jesus Jauna, har nezazu zurekin!

MADALEN.—Halabiz!

APEZA.—Ama zerukoa, lagun nezazu heriotze saindu baten egiten!

MADALEN.—Halabiz!

APEZA.—San Josep, heriotze onaren patroina, zaude enekin oren latz huntan!

MADALEN.—Halabiz!

APEZA.—Santa Madalena, ene bataioko patroin saildua, la-
gun nezazu!

MADALEN.—Halabiz!

APEZA.—Jesus, Maria, Josepe, har nezazue zuekin, familia sain-
duko bakean!

MADALEN.—Halabiz!

BOZ BAT (*ate-zainarena*).—Bost minuta! ... Gizonak heldu kon-
denatuaren hartzerat!

BORTOLO (*ahulki errepikatuz*).—Bost minuta! Gizonak heldu
kondenatuaren hartzerat! (*agertzen dira jujea eta bi
sans-culotte. Hurbiltzen dira Madalenen ganat*).

MADALEN (*beti belauniko*).—Apur bat otoi jaunak! Utz ne-
zazue «Maria saildua» erraiterat!

(*Apezak eta Madalenek erraiten dute emeki «Maria Sain-
dua»... Madalenek, bakarrik, eta emeki doblatzen ditu
«orai eta nere heriotzeko orenean» hitzak... Halabiz
erran eta, Madalen xutitzen da) Jaunak, zuen gomendio!
(*Ixil eta laster, soldadoek joaiten dute Madalen... Or-
duan hasten dira hil zeinuak... Bortolo dago gogoetatua,
zutik, murraren kontra. Apeza liburutik ari da gora gora
otoitzean.*)*

APEZA (PS 26)

Jainkoa da ene argi eta salbamendua,
Nortaz nitake beldur?
Jainkoa da ene biziaren geriza,
Nork nau ikaratuko?

— Heldu diren jende gaxtoak
Ene gorputzaren sarraskitzerat,
Hek berak dira ikusten,
Iziturik erortzen.

— Gerlariak datorzila ene kontra.
Bihotza daukat beldur gabe.
Gerla bera pitz dezatela ene kontra.
Ez dut konfiantzia galtzen.

- Jainko onak ematen baitu geriza
Biziko egun latzetan.
Emaiten baitu ihes lekua,
Harroka bezain azkarra.
- Jauna, ez egin eni beltzuri,
Zu baitzira ene laguntza.
Ez nezazula zutarik bazter utzi,
Zu baitzira ene salbamendua.
- Sinesten dut, badakit,
Jainkoa ona dela.
Ene bihotzak, esperantza osoa dauka,
Jainkoa baitan.

(Ezkilak joitetik gelditzen dira... Entzuten da atabala... Tirokatze bat... Berritz atabala... Apeza ixiltzen da eta burua apaltzen du dolore handienarekin... Betbetan, Bortolok bere arma eta gaineko puskak aurtikitzen ditu presondegiaren erdirat eta ihes egiten du... Apezak, emeki erraiten du: «Betiereko zoriona hil honi eman otoi Jauna!»).

Oihala

P. Larzabal

Zokoa 1964

— Jainko onak ematen baitu gertza
 APEZA—Bako egun-laberran, emalada atans—AZA
 Ematen baitu lhas lekua, lutzan mug
 MADALEN—!idala! Hatorke bezain askaria.

Jainko ez bain ongi delakuy
 APEZA—Jesus Mariar maza?—AZA
 Zu baitzira ene laguntza, askak okup
 MADALEN—!idala! Ez nekezula uterik bazter tuzi,
 Zu baitzira ene salbamendua: dala!

Jainko onak dela,
 BOZ SAT—!idala!—(antzerkiaz eta) TAS ZOB
 Honeko ber dala!
 Honeko ber dala!
 BORTOLO—!idala! Honeko ber dala!
 GOTORO—!idala! Honeko ber dala!

— Jainko onak ematen baitu gertza
 APEZA—Bako egun-laberran, emalada atans—AZA
 Ematen baitu lhas lekua, lutzan mug
 MADALEN—!idala! Hatorke bezain askaria.

Jainko ez bain ongi delakuy
 APEZA—Jesus Mariar maza?—AZA
 Zu baitzira ene laguntza, askak okup
 MADALEN—!idala! Ez nekezula uterik bazter tuzi,
 Zu baitzira ene salbamendua: dala!

Jainko onak dela,
 BOZ SAT—!idala!—(antzerkiaz eta) TAS ZOB
 Honeko ber dala!
 Honeko ber dala!
 BORTOLO—!idala! Honeko ber dala!
 GOTORO—!idala! Honeko ber dala!

Oitula

1. Auzokariak
 1964

Jainko da ene argi eta salbamendua,
 Nortaz nitake beldur?
 Jainko da ene bizitzaren gertza,
 Norok nan ikarritako?

— Helcu diran jende gaxtoak
 Ene gorputzaren sarraskitzetat,
 Bek berak dira ikusten,
 Litunik erortzen.

— Gerlariak datoztilla ene kontra,
 Bihotza daukat beldur gabe,
 Gerta bera pitz dezatela ene kontra,
 Ez dut konfiantzia galtzen.

BIGARRENGO ADABAKIAK

Aspaldi ez duela agertua da Txillardegiren *Euskal kultura-ren zapalketa*: aurtengotzat jo dezakegu behintzat, «1984» ageri denez gero legezkoen artean. Betiko hizkera-modua dabil: sendoa, zolia, argia eta garbia. Horrexegatik beragatik agian, horren argia delako alegia, nabarmenegi gertatzen zaizkit, behin eta berriro, aditzera ematen dituen gogoetak.

Maiz pentsatu dut, eta esan ere bai inoiz, gogaideago dituela Txillardegik kontu kontari asmatuak gertatuak baino. Baduela, bestela esan, halako debekuren bat alegiazko ez diren egiazkoei hurbiltzeko, horrelakoen berri ematen abiatu bezain sarri larrugorrian azaltzen zaion eragozpena. Gertatuok, batipat, Txillardegiren «ni»-aren inguruko izatea suertatzen deanean. Eta maiz egingo dugu topo horrelakoekin, «ni» hori ez baita ez laburra ez meharra.

Nere ustea da hori, eta barka bekik ustea uste bezala, beste irozgarririk gabe, hemen azaltzea; bestelakorik, gainera, erraz aurki daiteke sostengu bila hasiz geroz. Dena den, gogo duenak ikus dezake nola agertzen diren gertatuak eta gertatu ustekoak 'kondaira' honetan, eta hitz hau Txillardegik berak «Orangutanen ugartea»-n usatu zuen eran hartu dut. Aldizkari honetan ikusi zuen argia, 1957, 1-2.

Aldizkari hau eta aldizkari honenak baitira, hain juxtu, orain dihoazkidanak. Hori dela eta, honera aldatu beharrean naiz delako liburuxkan, 31. orrialdean, datorrena. Hona, bada, hor datorren zerbait:

«Mitzelena-ren inguruan [dioena diot] gero ateratzen hasiko zen *Egan* aldizkaria (1954) [atzizkirik eza Txillardegirena da], nahiz berrizaleago izan, bazuen, 'jakinlariak' xuxen esaten duten bezalaxe, halako 'kolaboratzaile produktuaren' fama: frankista Diputazio batetan argitaratua, Arrue-ren bedeinkazioarekin... Euskaltzaindia bera, garai hartan karlistaz josia

(Arrue, Oleaga, Seminario Rojas, etab.), zaku berean sartzen zuten batzuk...».

Norbaitek badaki segur aski biderik artezena beti hautatzen; nik, ez. Gehiago oraindik, norbait horrek badu kemen eta ausardia bide zuzen horretarik sekula ez saihesteko eta nik, berriz, ez dut deus parekorik. Hitz bi esango nituzke, halaz guztiz, barkakizunago gerta daitezen bekatu larriak,

Egia da EGAN, Urkixo Mintegiak idazlana bere gain hartu zuen puntutik, Gipuzkoako Diputazioarena izan dela, berea den Mintegiaren bitartez: ba ote zen, ordea, orduan eta puska bat beranduago, frankista ez zen Diputaziorik? Arrue-ren bedeinkazioarekin jaio zen eta bizi: egia hori ere, baina ez egia osoa, ezta alderatzeko ere. Nori berea zor zaionez gero, besterik ere eman zion Arruek EGAN-i, bedeinkazioaz gainera. Ez zen ausaz langilerik langileena izan; bai, ordea, eragileena, besteak mugierazten zituen eta besterentzat bideak zabaltzen saiatzen zena. Ezin uka mugak landatzen zituenik, bestetan esan dudan gisan. Ez, haatik, norbaitek *Garaia*-n landatzen zituenak baino estuagoak eta zorrotzagoak.

Ni urgazle izan baino lehen Euskaltzaindian zegoen Seminario de Rojas (ni hor nengoelarik ez zen inoiz, behin baizik, inori ziririk sartzen saiatu) frankista zen, noski, baina karlista? Don Nazario karlista zen behar bada, baina frankista? Frankista, bisitari-gelako hormak Gernika deseginaren airetikako argazkiz blei zeuzkana? Hilei (eta bidenabar biziei) errespeto gehixego zor zaie. «Nere Aitaren etxean egoitza asko dira», Aita Iraizozek itzuliaren arabera. Guk ere, geure izan behar lukeen euskal etxe honetan ez ote diegu karlistei txokoren bat opa behar, goiko ganbaran bederen?

Denbora batean jendeak uste zuen (Sh. Holmes-ek izan ezik) ez zuela jakiteak kokalekurik behar. Orain, aldiz, badi-rudi ez dakigunetik ez dakigukeela inolazko kalterik etorri. Halaz guztiz, eta inoren gaitzetan izango bada ere, nahi nuke EGAN-en historiaz zerbait esan labur baino laburkiago.

Aurrera baino lehen, aldizkari hau ez zen 1954ean sortu, arestian irakurri dugunez, ahobeteko deihadarrez horrela oihukatzen badute ere. Sortu, 1948an sortu zen; *Euzko-Gogoa* baino lehenago, beraz. Ez, ordea, euskaraz soilki, ezta haatik erdara hutsez ere. Lehenbiziko zenbakiak, urtarril-martxo bitartekoak, «Propósito» delako zerbait dakar atarian: erdaraz

lehenbizi, gero eta laburrago euskaraz. Euskarazkoa ez da, halaz ere, erdaratik iraulia, oraingo ohituraren arabera. Euskaraz ondu zuen norbaitek (Irigaraik, Artetxek?).

Ondoan datozenak ere bitarikoak dira, lehen buruan bi idazle bikain ageri direlarik: Blas de Otero («Poemas para el hombre») eta Manuel Lekuona («Iesu aurraren bizitza»). Gainerakoak ez ditut aipatuko; bai, ordea, hurrengoetako zenbait.

1954, 2-4, baino lehenago zenbait euskal idazle goiztar mintzatu zen hor. Besteak beste, Erkiaga, Labaien, Gaztelu, Jauregi, «Urrundik» idatzi zuen 'Prantzizkotarra' eta Jon Mirande. Honen lehenbizikoa, nik uste, «Nil igitur mors est» izan zen eta horrekin batean zihoan «*Nil igitur mors est* poemaren giltza» (1952, 1, 13-14 eta 15-16), gero *Orhoituz* bilduman, paperetan zuhur, isildu zutena. Giltza, lagungarri izango zitzaigulakoan eskaini zigun segur asko Mirandek. Baina oraingo jendeak, horrela behar ere, hobeki daki ateak zabaltzen ordukoak baino.

Dena den, ez zen aldizkaria «Mixelena-ren inguruan» atera, Mixelena horrek artean doi-doi jakin baitzuen Diputazioko liburutegiaren atea non zegoen. Sartu zen azkenik, baita EGAN-en ere, ea zenbait lerro (1951, 3) argitarako ote zizkioten eske. Orduan eta geroxeago ikusi nuenez, Artetxek zuen euskal lanen ardura eta, beste aldetik eta beste mailan, Aingeru Irigaraik.

Euskara (berez, hain guttitan bezala!!!) nagusitzen hasia zen, gero eta nabariago, eta zenbaki bat badela esango nuke (1953, 1-4) zeharo euskaraz argitara zena: Irigarairen hitzaldia Axularrez, don Nemesioren poemak (beherago berriz agertuko), Lizardiren *Ezkundu ezin ziteken mutilla*, eta abar. EGAN euskalduntze bidean genuen, beraz, gu «Asmo berri» atalaurrean zuen zenbakiarekin (1954, 2-4) plazara baino lehen. Eta bigarren EGAN honetaz mintzatu beharko dut orain, harako «kolaboratzaile produktuaren fama» bazuenaz. Bazuen, baina ez dakit geroenean irauin duen.

Horrelako desegokikeriek ez naute, lotsagarri bada ere, gehiegi nahigabetzen: pizgarri eta pozgarri gertatzen zaizkit aukeran, gisa horretako purrustadetan nondik datozen jakiteak baitu axola, ez zer dioten. Inori aurpegira botatzea, nolana ere, erraza da: esanak frogatzea zailago litzateke. Saia dadila, halarik ere, gogo duena.

Gogoaz gainera baluke, haatik, salatariak beste betebeharrizko baldintza bat, guttieneko kontuan: salatzen duen bekatuaren kutsutik garbi egotea edota, izatekotan ere, honi dagokion penitentzia, aldezturik egina ez badu, egiteko prest aurkitzea. Nekez sala dezake kulpa salatzen duenaren krakaz orakaturik heldu denak, kaskarretik hasi eta orpoetaraino. Harako *omnia munda mundis* hartaz baliatuzko, xahutasuna aldezturik frogatu behar, besterenak lardaskatzen hasi baino lehen.

Badirudi, Jon Bilbaoren *Eusko bibliographia*-ri bagagozkio adibidez, EGAN-en hasi zirela kaleratzen Txillardegiren idazlanak, hasi eta segi, 1956-58 bitartean. *Item más*: «Urkijo-Mintegiko solas-aldia» deritza (1957, 3-4) «Unamuno eragille»-ri eta hitzaldi horiek, hain zuzen ere, Probintzi-jauregiko (hots, Diputazioko) areto batean egin ohi ziren, frankismo kiratsa uxatu gabe. Eta ez da oroiterazi beharrik, plazan salgai dagoelako, noren sarrera hitzak daramatzen *Leturia'ren egunkari ezkutuak*.

«Jakinzaleak» aipatu dituenez gero Txillardegik, EGAN-en teilapean esan daiteke zenbait sartuak direla, hala nola, *Inner circle*-koetan gelditzeko, Joseba Intxausti eta Jose Azurmendi: eta behin azaltzen den Torre-Alday, bihurri-antzeko *Y* dotorez apaindua, ez ote dugu Joan Mari Torrealday? Mesedegarri izan zitzaizkigun eta bihotzez eskertzen diet eman ziguten laguntza, baina ez da hau hemen dihoakigun auzia, urrin oneko jendea baizik. Are hobe da, behar bada, Paulo Iztuetak: ikus «Baten pasadizuak», 1965, 28-39. Gogoan daukat oraindik nola hartu nituen bertso horiek eta inprentara bidali, egilea egungo egunean bezain ezaguna ez zelarik. Berandu oroitu naiz, baina ez dut kanpoan utzi nahi zertzelada hori, «Yakinlariak» ez zirela ordurako «Jakinlari» bihurtu, oker ez banabil.

Txillardegik badu seta nagusi bat, besteen artean: euskal gauzak, hala ez badirudi ere, gero eta okerrago dabiltzalako. «Euskal kulturaren loraldia» 1968an hasten da eta 1975ean bukatzen: Frankoren hilezkilek eta loraldi horrenak batera jo bide zuten, gu negarrezko herri honetan utzirik. Goizago nabaritu zen beheraldia ahulen artean: «Eta *Egan* gero eta bakanago argitaratzen zelarik (urtean behin gehienez 1966-zerotzik, motelketa hau zapalketarekin lotua)». (33.orr.).

Ez nuke inoren ametsik birrindu nahi (badakit, haatik, ezin-birrinuzkoak direla Txillardegirenak), baina EGAN-en ahu-

60

leriak badu zapalkuntzarekin zer ikusirik ez duen arrazoirik: buruz eta zentzuz ari bagara, gainera, zapalduago ote zegoen gure hizkuntza 1966an 1956an baino? Esan beharra dut, artobero usaina dariodala agertzen banaiz ere, nik 1965ean, udazken aldera, Torrelavegara aldegin nuela; gero, hurrengo urtean, Salamancara, hor gelditzeko. Ez nituen lehengo egin-kizunak bertan behera utzi erabat (probak ikusi ditut bederen etengabe), baina EGAN-ek iraun badu, erosoago zituen gidari eta laguntzaileei esker izan da. Iraun du, halere, eta ez euskaldun guztien atseginerako.

Hara errua aitortu: funtzionario bihurtu nintzen, eta erraz jakin dezakegu zer pentsatzen duen Txillardegik bilakatze horretaz (23 eta hurrengo orr.): «Azkeneko 25 urteetan, oro har, *ezker abertzaleak* eutsi dio (eta eusten ere, hein handi batez) euskal kulturaren pizkundeari. Gaur egun, diruaren poderioz, eta instituzio autonomikoe karrerismoari ireki dizkioten aukerak pitin bat aldaturik, funtzionario edo «lanari» mordo handi bat agertu da... Euskal politika PNV-ren (eta akolitoen) inguruan mogitzen hasi denez geroztik, hozitu berriak ziren adar berri batzu ihartu dira, eta euskal kultura funtzionariatu eta hoztu egin da... Aldakuntza politikoak direla-ta, euskal *kultur-gizonari* buruz ere, aldakuntza sakona izan da gutartean, «Vascongadetan» bereziki: 1956/76 urteetako euskaltzale *militanteari*, euskaltzale suharrari, gaur euskaltzale funtzionario eta txepela nagusitu zaio *askotan*. (Era berean, jakina, isilpeko buruzagi edo gudari ausartari [guztioak dakigu buruzagi mailakoa dela Txillardegi aspaldiko urteetan], agiriko oportunistak ustela eta frankismoaren ondoko sasi-abertzalea nagusitu zaizkio)».

Bada gehiago ere, baina hemen egingo dut planto aski luzea baita aldatu dudana. Niri dagokidanez, bekatari nauzue dudarik gabe, nahiz jakina denez ez naizen ezkerria (omen) den abertzaletasunaren mutil izan; are gehiago, jakina da ez naizela sekula izan ez ausarta, ez suharra, ezta ere ordea inoren buruzagia. Funtzionarioa, berriz, bai, 1965-1984 bitartean. Ez Eusko Jaurlaritzarena, ezta ere hemengo beste edozein instituzioren. Madrileko Hezkuntza Ministerioaren morroi naiz, baina ez dut uste Txillardegik hango nagusiak maiteago dituenik. Ala bai?

Baiezkoa beharko du izan erantzunak, ez baitigu ez niri ez beste askori aurpegiz-aurpegi esango Txillardegik berak ez

duela funtzionario izan nahi; are gehiago, ez dela bera funtzionariotzaren atzetik ibili, irekirik ez zegoen bidetik gainera. Badaki, noski, nik eta bestek ikusi ditugula Madrilera bidali zituen paper-metak. Zertarako, eta lekutxo baten eske jende ustel horren artean. Egingo nuke gainera lortuko duela luzaro gabe ahaleginetan lortu nahi duena. Puntu honetan ere, ordea, *omnia munda mundis*.

Beste auziren bat ukituko dut orain, ea aipatuak baino atseginago gertatzen zaigun. Aritmetikarik narrasenari dago-kio, Txillardegik funtsez ezagutzen duen gaiari.

Liburuxkaren izena ez dut gorago osorik aldatu, bai baitu eraskin edo isatsen bat: *1956-1981*. Nornahiri datorkio gogora, indarka ari gabe, zapalduago zegoela euskara 1946an 1956an baino. Are zapalduago zenbait jenderen mende gelditu ziren tokietan 1936an bertan.

Hautatu den lehenbiziko urteak badu orratik oinarri sendoa, 5. orrialdean ikus daitekeenez: «Euskal Kulturak azkeneko 25 urteotan jasan duen zapalkuntza» aztertu behar omen du liburuak orotariko sarrera, kulturaren izaerarekikoa, aurrean daramala.

Ezin uka mende laurdena doala, ez gehiago eta ez guttiago, 1956-tik 1981-era. Halaz guztiz, *doubting Thomas*-en batek (nik neronek, esaterako) gogoeta bidegabekoren bat egin dezake: zergatik 1981ean buka liburua, liburuak berak aitortzen duenez, 1984 argitara aterea izanik?

«Galdera latza; ez, halaz guztiz, erantzunik gabe gelditu beharrekoa noraezean», Sir Thomas Brownek esan eta E. A. Poek errepikatu zuenez. Behar bada, gainera, aise erantzun daitekeena. 1956 gehi 25 1981 dira eta ez zait gogoratzen deus berezirik gertatu zenik burueneko urte honetan euskal kulturaren zapalketari buruz: aurten baino gehiagorik eta larriagorik ez behintzat, nik dakidanez. 1956an bilatu behar, orduan.

Lehen urte horretan, bai? Gauden pixka bat, ea zerbait datorrigun burura... Noski, ba... Urte horretan abiatu zen Txillardegi, goien ikusi dugunez, bere ibilaldi latz eta luzean euskal letretan barrena. Orduantxe ezagutu zuen zapalkuntza edota, berak ezagutzearekin, zapalkuntza sortu egin zen.

Avertxenkoren izkirimirietako batean honako gertaera hau kontatzen da. Badabil norbait pasealeku batean eta ibiltzez

aspertu delako eseri egiten da hango banku batean, dagoeneko eseririk dagoen beste norbaiten aldamenean. Hasten dira azkenik hizketan eta, hitzak hizpidea dakarrela, horra non lehenbizikoak jakiten duen poliki-poliki bigarrenaren iritzien berri. Jakin ahala, harritu ere egiten da. «Orain banaizela uste duzu, beraz?» «Jakina. Aldamenean zauzkat, ikusten zaitut, zuk esanak entzuten ditut. Arestian nahi gabe ukitu zaitut». «Baina, lehen, ni honera etorri baino lehen?». «Ez noski». «Eta gero, aldegiten dudanean?». «Ba, ixkina hortatik pasa arte, bai. Hortik aurrera, ikusten ez zaitudanez gero, ez zara (ez duzu?) 'esistitzen'».

Horrelaxe ba. Halako batean don Nemesiok paperean joserik utzi zuen bezala (ikus, berriro, EGAN 1953, 1-4, 17):

Ni,
 neri,
 nerekin,
 neretzat,
 neregatik.
Ta mundu guzia
 atzetik.

Titulua baztertu dut. Esana dago, ordea, non eta zein orrialdetan irakur daitekeen.

MITXELENA

Behe aldeko azken oharra. Krutwigen deiturak, berari sinetsi behar badiogu, *t* bakarra aski du. *Ilias* (ik. 44. orrialdea) Homerok ondu zuen, gehienez ere; ez Zaitegik. Itzuli, berriz, *Ilias'ena* izena zuela itzulpenak, Gaizka Barandiaranek itzuli zuen eta Barandiaran hori, nik uste, ez da gerra aurrekoa euskal idazleen artean. Ez da erraz, orrialde hortako zerrendaren arabera, Txomin Agirrerren *Garoa* gerra aurrekoa izatea, eta zaharragoa den Txomin Agirrerren *Kresala*, berriz, gerrate ondokoa. Orobat, dirudienez, *Gero* eta *Peru Abarka*. Gidari den buruzagiak kontuzago isuri behar lituzke bere irakaskizunak.

PUBLICACIONES
DE LA
REAL SOCIEDAD VASCONGADA
DE AMIGOS DEL PAIS
(Delegada del Consejo Superior de Investigaciones
Científicas en Guipúzcoa)

REVISTAS

**BOLETIN (de la Real Sociedad Bascongada
de los Amigos del País)**

España

Suscripción anual	1.500 ptas.
Número suelto	800 »
Número atrasado	1.000 »

Extranjero

Suscripción anual	1.800 »
Número suelto	1.000 »
Número atrasado	1.200 »

EGAN (suplemento de literatura vasca)

España

Suscripción anual	500 ptas.
Número suelto	300 »

Extranjero

Suscripción anual	600 »
Número suelto	400 »

**MUNIBE (del Grupo de Ciencias Naturales
«Aranzadi»)**

Precio por fascículo:

Socios y Colaboradores

Años 1949-1962	150 ptas.
Años 1962 y siguientes ...	200 »

Público en general

Años 1949-1962	250 »
Años 1962 y siguientes ...	300 »

Redacción: Seminario de Filología Vasca «Julio de
Urquijo», Palacio de la Diputación Foral de Guipúzcoa

SAN SEBASTIAN

